

KU Leuven
Faculteit Rechtsgeleerdheid
Campus Leuven
Academiejaar 2024-2025

**Too hot to handle? Wat is de impact van de Brexit op rechtsmacht en
toepasselijk recht in Business en Human-Rightszaken tegen multinationale
ondernemingen in de EU en het VK?**

Masterscriptie

Promotor: G. Van Calster
Begeleider: R. Rومان
Corrector: W. Druwé

Masterscriptie, ingediend door
Anna CARTUYVELS
bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

*Copyright informatie:
studiewerk van een student in het kader van de
academische opleiding en examenbeoordeling.
Na deze beoordeling vond geen correctie plaats
van het studiewerk.*

SAMENVATTING

Deze masterproef analyseert hoe de Brexit de inhoud, toepassing en interpretatie inzake rechtsmacht en toepasselijk recht beïnvloedt in Business and Human Rights-zaken in het Verenigd Koninkrijk (VK) en de Europese Unie (EU). In de huidige geglobaliseerde economie besteden multinationale ondernemingen (MNO's) hun productie vaak uit aan landen met goedkopere productiemogelijkheden, waar mensenrechten- en milieuschendingen geen uitzondering zijn. Slachtoffers botsen in de zoektocht naar gerechtigheid op een complex weefsel van ondernemingen waardoor de aansprakelijkheid vertroebelt en slachtoffers met lege handen achterblijven. Door zich juridisch af te schermen via dochtervennootschappen, proberen MNO's aansprakelijkheid te ontlopen. In veel derde landen bemoeilijken rechtsonzekerheid, corruptie, partijdige rechtspraak en beperkte middelen de toegang tot gerechtigheid.

In het spanningsveld tussen mondiale bedrijfsactiviteiten en territoriaal begrensde rechtsmacht speelt het Internationaal Privaatrecht een sleutelrol. Via foreign direct liability-zaken proberen slachtoffers de moedervernootschap in haar thuisstaat aansprakelijk te stellen voor het falen in haar zorgplicht ten aanzien van een dochtervennootschap in het buitenland. Het Internationaal Privaatrecht bepaalt onder welke voorwaarden dat mogelijk is en welk recht van toepassing is. Door de Brexit is het VK niet langer gebonden aan de geharmoniseerde Europese regels waardoor er nieuwe risico's maar ook opportuniteiten ontstaan. Is het VK na de Brexit een juridische schuilplaats geworden voor MNO's, of stelt het zich net actief op als forum voor aansprakelijkheid?

Deze masterproef onderzoekt aan de hand van wetgeving, rechtspraak en rechtsleer, het Europees kader rond rechtsmacht en toepasselijk recht en in welke mate dat tekortschiet bij de behandeling van foreign direct liability-zaken. Vervolgens wordt het Brits kader geanalyseerd en vergeleken met dat van de EU, met bijzondere aandacht voor het standpunt van slachtoffers in Business and Human Rights-zaken.

DANKWOORD

De weg naar mijn thesis was een *bumpy ride*. Het is dan ook een geluk dat je als rechtenstudente behoorlijk getraind wordt om hiermee te leren omgaan. Je krijgt doorheen de jaren de technieken aangeleerd om je te bewapenen, te blijven zitten, je goed vast te houden, eventueel de schade tot een minimum te beperken, maar vooral ook om plezier te beleven aan zo een *bumpy ride*. En laat dat net een van de kunsten des levens zijn, gelukkig worden van beweging brengen in de dingen die er op het eerste gezicht onmogelijk uit zien.

Toch was deze rit niet hetzelfde geweest zonder de steun van een aantal bijzondere personen.

Allereerst wil ik mijn promotor Prof. Dr. Geert Van Calster bedanken voor de flexibiliteit in de keuze van mijn onderwerp waardoor ik Internationaal Privaatrecht heb kunnen combineren met een maatschappelijk brandend en actueel thema.

Vervolgens wil ik mijn begeleider, Rob Rooman, bedanken voor de steun in dit proces. Zijn gerichte feedback, kritische blik en het begrip voor mijn traject door mijn uitwisseling hebben mijn thesis naar een hoger niveau getild. De motivatie voor mijn onderwerp en het samen zoeken naar de juiste denkpistes waren van onschatbare waarde.

De Master Rechten heeft me naast kennis en kunde ook vriendschappen voor het leven opgeleverd. Vrienden met wie ik samen door stapels boeken kan ploeteren, plezier kan beleven maar ook vrienden met wie ik urenlang onbeschaamd diepgaande gesprekken kan voeren over de politiek, het recht en het leven. Ook hen wil ik bedanken voor de motivatie en de prachtige momenten die we samen in Brussel, Leuven en Londen hebben mogen beleven. In het bijzonder wil ik Dominique, Roel, Marthe en Máxima bedanken, jullie hebben mij in het proces van mijn thesis enorm geïnspireerd met jullie passie voor het (Internationaal Privaat)recht.

Ook mijn ouders verdienen een speciale vermelding. Bedankt voor de geweldige jaren waarin ik elke kans met open armen mocht grijpen, voor het versterken van het geloof in mijzelf en voor jullie onvoorwaardelijke steun.

Tot slot, bedankt aan Charles, mijn steun en toeverlaat.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	1
DEEL I Europese regelgeving	8
HOOFDSTUK 1 Rechtsmacht.....	8
1.1 Brussel Ibis Verordening (EU)	8
1.1.1 Algemene regels rechtsmacht.....	8
1.1.2 Bijzondere regels rechtsmacht	9
§1 Artikel 7.....	9
§2 Artikel 8.....	12
1.1.3 Rechtsmacht ten aanzien van verweerders buiten de EU.....	14
1.1.4 Court first seized-rule.....	16
1.2 Corporate Sustainability Due Diligence Directive.....	18
1.3 Kritiek vanuit de rechtsleer	19
1.3.1 Artikel 6 en 8 Brussel Ibis.....	19
1.3.2 Parallele procedures	21
1.3.3 De CS3D	23
HOOFDSTUK 2 Toepasselijk recht	24
2.1 Rome II	24
2.1.1 Algemene regel toepasselijk recht.....	24
2.1.2 Aanvullingen op de algemene regel.....	25
2.1.3 Bijzondere regels toepasselijk recht.....	25
2.1.4 Procesbevoegdheid.....	28
2.2 Rechtspraak.....	29
2.2.1 Milieudefensie v Royal Dutch Shell	29
§1 Uitspraak	29
§2 Gevolgen	31
2.2.2 Arica Victims v Boliden Mineral.....	31
DEEL II: Regelgeving in het VK.....	32
HOOFDSTUK 1: Rechtsmacht	32
1.1 Practice Direction 6B (VK).....	32
1.1.1 Algemene regels rechtsmacht.....	32
1.1.2 Bijzondere regels rechtsmacht	33
1.2 Forum Non Conveniens	36
1.2.1 Betekenis onder Spiliada.....	37
1.2.2 Owusu v Jackson.....	38
§1 Uitkomst	38
§2 Problematiek.....	38

§3 Withdrawal Act 2018	39
1.2.3 Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors	40
1.2.4 Internationaal privaatrechtelijk postkolonialisme	42
1.3 Anti-suit injunctions.....	43
HOOFDSTUK 2 Brexit en Rome II	44
2.1 Toepassing	44
2.2 Begum v Marak Ltd	45
DEEL III: Vergelijking met de EU	46
HOOFDSTUK 1: Verschillen.....	46
1.1 Rechtsmacht	46
1.2 Toepasselijk recht	50
HOOFDSTUK 2: Negatief effect Brexit op Business and Human Rights-zaken	51
HOOFDSTUK 3: Positief effect Brexit op Business en Human Rights-zaken.....	55
CONCLUSIE	58
BIBLIOGRAFIE	60
1 Wetgeving.....	60
2 Voorbereidende werken.....	62
3 Rechtspraak.....	62
4 Rechtsleer.....	68

INLEIDING

*“Climate change litigation, including the one that uses conflict of laws as mechanisms for the identification of the applicable law, can be considered as complementary, not alternative, to the pursuance of fundamental public goals. It can help in addressing the extraterritorial detrimental effects of certain countries’ lax environmental policies. Private climate change litigation, has an enormous potential, but it cannot adequately address all the challenges of climate change unless, a change of perspective in the legal reasoning is invoked, one that puts the environment, of which humans belong, at the core of the discussion.”*¹

Slachtoffers van mensenrechtenschendingen lijken in hun strijd tegen financieel en juridisch machtige multinationals op David tegenover Goliath.² Toch toont de rechtspraak dat ook David in deze strijd kan winnen. Juridische successen van slachtoffers stimuleren anderen om zich aan de strijd tegen grote multinationale ondernemingen (MNO’s) te wagen.³ *Corporate social responsibility* (CSR) probeert het hoofd te bieden aan de nieuwe uitdagingen die de opkomst van transnationale ondernemingen in een geglobaliseerde economie met zich meebrengt.⁴ Waar deze invloedrijke spelers profiteren van goedkope productiemogelijkheden in het buitenland, gaan hun activiteiten al te vaak gepaard met grove schendingen van mensenrechten, arbeidsnormen en milieurecht.⁵

¹ Sara De Vido, ‘The Privatisation of Climate Change Litigation: Current Developments in Conflict of Laws’ (2024) 6 *Jus Cogens* 65, 84.

² Rae Lindsay, ‘Multinational Human Rights Litigation from the Perspective of Business’ in Rae Lindsay, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021) 288; ‘Simon van Teutem schreef een boek over de aantrekkingskracht van consultancybedrijven: “Ze hacken onze psyche”’ [2025] *De Standaard*.

³ Daniel Bertram, ‘Judicializing Environmental Governance? The Case of Transnational Corporate Accountability’ (2022) 22 *Global Environmental Politics* 117, 122; Marc-Philippe Weller and Madeleine Petersen Weiner, ‘Corporate Climate Liability in Private International Law’ (2024) Vol. 26 *Japanese Yearbook of Private International Law* 2, 3.

⁴ ‘Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility’ (European Commission 2001) DOC/01/9 5–6; Ekaterina Aristova, ‘The Application of Private International Law to FDL Claims’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024) 188–189; Geert Van Calster, *European Private International Law: Commercial Litigation in the EU* (4th edition, Hart Publishing 2024) 432; Weller and Weiner (n 3) 2.

⁵ Ekaterina Aristova, ‘Introduction’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024) 1–2.

Lange tijd gold het winstmotief als enige maatschappelijke verantwoordelijkheid van MNO's.⁶ Echter, er is een toenemende druk vanuit de maatschappij op deze grote spelers om ook hun impact op individuen en de samenleving in acht te nemen.⁷ Dit gaat samen met nieuwe regelgeving en aansprakelijkheidsrisico's. Toch blijft het een uitdaging voor de internationale gemeenschap om de aansprakelijkheid van MNO's effectief te reguleren.⁸ Slachtoffers ondervinden heel wat obstakels om toegang te krijgen tot doeltreffende rechtsmiddelen waaronder financiële barrières, een gebrek aan vertegenwoordiging, bewijsmoeilijkheden, en juridische onzekerheid.⁹ MNO's hebben geleerd om hun activiteiten strategisch te ontplooiën in voor slachtoffers minder gunstige rechtsgebieden hetgeen in de praktijk kan leiden tot enorme vertragingen of zelfs het volledig uitblijven van berechting.¹⁰ Omdat individuele staten tekortschieten, is internationale samenwerking cruciaal om bij overtredingen MNO's effectief ter verantwoording te roepen.¹¹

Hoewel MNO's zich vaak presenteren als één grote entiteit, opereren ze in werkelijkheid vaak als afzonderlijke ondernemingen gegroepeerd onder één moedervernootschap.¹² Zo hebben rechtbanken in de staten van de dochteronderneming dan ook vaak weinig mogelijkheden om invloed uit te oefenen op de moederonderneming.¹³ Complexe ondernemingsstructuren en de *corporate veil* maken het bijzonder moeilijk om de verantwoordelijkheid bij één entiteit te leggen.¹⁴ Foreign direct liability-zaken spelen hierop in en proberen een moederonderneming in de thuisstaat aan te spreken voor schade veroorzaakt door een dochteronderneming in een

⁶ *ibid*; G Croisant and R Barrett, 'The ESG Megatrend: An Introduction' [2023] *ESG and International Arbitration. Beyond the Acronyms* 7, 14.

⁷ Aristova, 'Introduction' (n 5) 1–2; Croisant and Barrett (n 6) 14.

⁸ Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 188–189.

⁹ European Commission. Directorate General for Justice and Consumers. and others, *Study on Due Diligence Requirements through the Supply Chain: Final Report*. (Publications Office 2020) 129; Richard Meeran, 'Perspectives on the Development and Significance of Tort Litigation against Multinational Parent Companies' in Richard Meeran, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021) 44; Aristova, 'Introduction' (n 5) 1–2.

¹⁰ 'NGOs and Legal Experts Call on the EU to Allow UK Accession to Lugano Convention' (*ECCJ*).

¹¹ Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 188–189.

¹² Geert Van Calster, *European Private International Law: Commercial Litigation in the EU* (Fourth edition, Hart Publishing, an imprint of Bloomsbury Publishing 2024) 444; Ekaterina Aristova, 'TNCs under National Law: Regulatory Challenges and Opportunities' in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024) 35.

¹³ Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 180.

¹⁴ Meeran (n 9) 24–25; Daniel Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice: Lessons from the United Kingdom' in Daniel Leader, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021) 61; Aristova, 'TNCs under National Law' (n 12) 37.

gaststaat.¹⁵ Slachtoffers proberen de moeder aansprakelijk te stellen wegens schending van haar zorgplicht.¹⁶ Die kan verschillende vormen aannemen en staat los van de aansprakelijkheid van de dochter.¹⁷ Toch is procederen in de thuisstaat geen sinecure. Slachtoffers botsen op beperkte rechtsgronden, moeilijke toegang tot bewijs, hoge financiële en emotionele drempels, taalbarrières en het ontbreken van collectieve actiemogelijkheden.¹⁸ Hoewel deze rechtsmacht over buitenlandse actoren deuren opent naar procedures in landen met een hogere rechtszekerheid, rijzen er ook vragen op over mogelijke inmenging in de soevereiniteit van andere staten.¹⁹ Ook is het niet altijd correct dat de moederonderneming effectief betrokken is of kennis kon hebben van de activiteiten van de dochter.²⁰

In deze context speelt het internationaal privaatrecht ('IPR') een cruciale rol.²¹ Deze juridische discipline, vaak foutief bestempeld als technisch en neutraal, bepaalt in welk land slachtoffers een procedure aanhangig kunnen maken, welk recht van toepassing is, en of een vonnis internationaal afdwingbaar is.²² Het is onvermijdelijk dat dezelfde zaken in verschillende rechtssystemen door de structuur, procedures en rechtsregels tot andere uitkomsten kunnen leiden.²³ In plaats van een neutrale rechtstak blijkt het IPR steeds vaker een strategisch inzetbare waarde die de toegang tot effectieve rechtsbescherming kan faciliteren, of juist belemmeren.²⁴

¹⁵ Lindsay (n 2) 279; Meeran (n 9) 25; Ekaterina Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims: Status QUO and Recent Developments' in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024) 165–166.

¹⁶ *Englebert Ngcobo v Thor Chemicals* [1994] England and Wales High Court of Justice N 1212; *Connelly v RTZ Corp Plc (No2)* [1998] AC 864 4 (House of Lords); Ole Aldag, 'Due Diligence and Environmental Damages Under Rome II' (2020) 28 *European Review of Private Law* 1231, 1234; Lindsay (n 2) 284; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 61–62; Ekaterina Aristova and Uglješa Grušić (eds), *Civil Remedies and Human Rights in Flux: Key Legal Developments in Selected Jurisdictions* (Hart Publishing 2022) 149; Ekaterina Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024) 67.

¹⁷ Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 111.

¹⁸ European Parliament. Directorate General for External Policies of the Union., *Access to Legal Remedies for Victims of Corporate Human Rights Abuses in Third Countries*. (Publications Office 2019) 13; Aristova, 'Introduction' (n 5) 13–14; Aristova, 'TNCs under National Law' (n 12) 37; Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 122–123; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 192.

¹⁹ Aristova, 'Introduction' (n 5) 14; Aldag (n 16) 1234.

²⁰ *Thompson v Renwick Group Plc* [2014] EWCA Civ 5 (Court of Appeal (Civil Division)) para 37; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 66.

²¹ Bertram (n 3) 122; Croisant and Barrett (n 6) 16.

²² Dicey, Morris and Collins, *The Conflict of Laws* (16th edn, Thomson Reuters 2022) 5; Aristova, 'Introduction' (n 5) 15; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 171.

²³ Dicey, Morris and Collins (n 22) 5.

²⁴ Aristova, 'Introduction' (n 5) 10.

Hoog tijd om het IPR uit de kast te halen en bloot te stellen aan het felle zonlicht van de globalisering, weg van waar het te lang werd verscholen als puur procedurele rechtstak.²⁵

Deze onschatbare waarde is ook zichtbaar in Business and Human Rights-zaken. Zo bepaalt de keuze van het recht en forum of gerechtigheid voor slachtoffers een illusie blijft, of de *corporate veil* doorboord kan worden en of moederondernemingen ter verantwoording kunnen worden geroepen.²⁶ In landen met bijvoorbeeld een sterk overheidsoptreden kunnen immuniteiten, een nauwe verwevenheid tussen overheid en MNO's of politieke risico's elke vorm van aansprakelijkheid blokkeren.²⁷ Dan is het vaak de bereidheid van de rechter om de zaak te behandelen die het verschil maakt.²⁸ Ook procesrechtelijke verschillen kunnen de uitkomst kleuren. Denk aan anonimiteit of het voor slachtoffer aantrekkelijke *discovery*-systeem in het Verenigd Koninkrijk (VK) dat partijen verplicht om belastend bewijs op tafel te leggen.²⁹ Hierdoor moeten MNO's gevoelige documenten onthullen waartoe eisers anders nooit toegang zouden krijgen.³⁰ Bovendien staat het VK groepsvorderingen toe waarbij eisers kunnen aansluiten via groepsregisters, waarna één uitspraak bindend is voor de hele groep.³¹

In Europa heerste de vrees dat het VK, als gevolg van de Brexit, een paradijs voor ondernemingen zou worden, een juridisch toevluchtsoord voor vervuilende industrieën en een plek waar milieuovertredingen door versoepelde milieunormen door de vingers zouden worden gezien.³² Door het vertrek uit de Europese Unie (EU) maakt het VK geen deel meer uit van de Europese interne markt, waardoor hun lidmaatschap van het Verdrag van Lugano ook vervalt.³³ Lugano regelt de rechtsmacht en erkenning en tenuitvoerlegging in grensoverschrijdende

²⁵ Horatia Muir Watt, 'Private International Law Beyond the Schism' (2011) 2 *Transnational Legal Theory* 347, 9; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 174.

²⁶ Robert McCorquodale, 'The Litigation Landscape of Business and Human Rights' in Robert McCorquodale, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021) 10–11.

²⁷ Sarah Joseph, *Corporations and Transnational Human Rights Litigation* (Hart Publishing 2004) 121; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 60; McCorquodale (n 26) 10–11; Meeran (n 9) 44.

²⁸ Aristova, 'Introduction' (n 5) 14.

²⁹ Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 80; Meeran (n 9) 48.

³⁰ Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 83–84.

³¹ Rule 19.11 Civil Procedure Rules; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 81; Meeran (n 9) 45.

³² 'Brexit Puts UK at Risk of Worsening Pollution and Lower Environmental Standards, UN Rights Expert Warns', *OHCHR* (2017).

³³ Convention on Jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters 2007; Daniel Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (*Leigh Day*, 26 November 2021); Mukarrum Ahmed, 'Private International Law and Substantive Liability Issues in Tort Litigation against Multinational Companies in the English Courts: Recent UK Supreme Court Decisions and Post-Brexit Implications' (2022) 18 *Journal of Private International Law* 56, 75; Dicey, Morris and Collins (n 22) 31; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 23.

burgerlijke en handelszaken tussen de EU, Zwitserland, Noorwegen en IJsland en biedt zekerheid over de plaats waar rechtszaken kunnen worden ingesteld en over hoe vonnissen kunnen worden afgedwongen.³⁴ Het verdrag weerspiegelt de Europese Brussel I Verordening over rechtelijke bevoegdheid tussen lidstaten en de quasi-automatische erkenning en tenuitvoerlegging van uitspraken tussen de verschillende lidstaten.³⁵ Na de Brexit weigerde de Europese Commissie de herhaaldelijke verzoeken tot toetreding van het VK omdat Lugano wordt beschouwd als een aanvulling op de interne markt, specifiek voor de lidstaten van de EU en de European Free Trade Association (EFTA).³⁶ Leden van de EFTA mogen door Artikel 70(1) lid worden van Lugano zonder dat andere lidstaten bezwaar kunnen maken.³⁷ Door de sterke focus van het VK op handelsoevereiniteit bij het verlaten van de Unie is het niet realistisch dat ze de EFTA zullen vervoegen.³⁸ Dit betekent dat ze de goedkeuring van elke verdragsstaat nodig zouden hebben om toe te treden tot het Lugano-verdrag, hetgeen momenteel onwaarschijnlijk lijkt.³⁹

Deze masterproef onderzoekt de impact van de Brexit op de rechtsmacht en het toepasselijke recht beïnvloedt in transnationale aansprakelijkheidszaken waarbij slachtoffers MNO's ter verantwoording roepen voor mensenrechtenschendingen. Het onderzoek steunt op verschillende onderzoeksdoelen die elkaar aanvullen.⁴⁰ Allereerst is de masterproef beschrijvend van aard en biedt deze een overzicht van de actuele stand van het recht inzake rechtsmacht en toepasselijk recht, zowel in de EU als het VK. Ik baseer me daarvoor op formele rechtsbronnen zoals Europese wetgeving, nationale wetgeving (in beperkte mate), Engelse common law, rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ) en de Engelse

³⁴ Andrew Dickinson and Eva Lein (eds), *The Brussels I Regulation Recast* (First edition, Oxford University Press 2015) 574; Ekaterina Aristova, 'The Future of Tort Litigation against Transnational Corporations in the English Courts: Is Forum [Non] Conveniens Back?' (2021) 6 *Business and Human Rights Journal* 399, 400; Dicey, Morris and Collins (n 22) 457.

³⁵ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Assessment on the application of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to accede to the 2007 Lugano Convention 2021 [COM/2021/222] 1–2; Council Regulation (EC) on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussel I) 2000.

³⁶ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Assessment on the application of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to accede to the 2007 Lugano Convention (n 35) 5; Dicey, Morris and Collins (n 22) 10; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 79; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 22–23.

³⁷ Art. 70(1) Convention on Jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters.

³⁸ Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 19–28.

³⁹ Simon Stuttford, 'The Impacts of Brexit on the Recognition and Enforcement of Judgements in the UK' (Castletown Law 2021) 4; Adrian Briggs, 'Jurisdiction' in Adrian Briggs, *The Conflict of Laws* (5th edn, Oxford University Press Oxford 2024) 106 en 108.

⁴⁰ Lina Kestemont, *Handbook on Legal Methodology: From Objective to Method* (1st edn, Intersentia 2018) 75 en 77.

rechtbanken, en rechtsleer.⁴¹ De rechtsleer omvat zowel klassieke literatuur als online publicaties, waaronder blogposts. Deze beschrijving vormt de basis voor de verdere vergelijkende en evaluerende delen van het onderzoek.⁴²

Het daaropvolgende vergelijkende luik is een externe, functionele microvergelijking tussen de EU en het VK. De focus ligt op de wijze waarop het IPR inzake rechtsmacht en toepasselijk recht functioneert in Business and Human Rights-zaken tegen MNO's in twee afzonderlijke rechtstelsels.⁴³ De Brexit maakt het bijzonder relevant om de impact op het IPR in het VK te vergelijken met het EU-kader waartoe het voor de Brexit nog behoorde. Daarbij staan de gevolgen van deze veranderingen voor de toegang tot gerechtigheid voor slachtoffers centraal.

Ten slotte onderzoekt het extern evaluerende deel in hoeverre de toepassing van het IPR in beide rechtstelsels effectief bijdraagt aan algemene rechtsdoelen zoals rechtszekerheid en gerechtigheid.⁴⁴ Ook een evaluatie van de onderlinge verschillen en de kritische reflecties uit de rechtsleer komen aan bod. Ook hier wordt telkens gebruik gemaakt van dezelfde soort bronnen als in het beschrijvend deel.

Tegen deze achtergrond luidt de centrale onderzoeksvraag: **Wat is de impact van de Brexit op rechtsmacht en toepasselijk recht in Business en Human-rightszaken tegen multinationale ondernemingen in de EU en het VK?**⁴⁵

Deze onderzoeksvraag vereist een verdere opsplitsing in de volgende sub-onderzoeksvragen:

- Wat is de huidige Europese regelgeving over rechtsmacht en toepasselijk recht in mensenrechtenzaken tegen MNO's, en hoe wordt deze geïnterpreteerd en toegepast?
- Welke kritiek wordt in de rechtsleer geuit op de Europese regelgeving en toepassing over rechtsmacht en toepasselijk recht?
- Wat is de huidige regelgeving in het VK over rechtsmacht en toepasselijk recht in mensenrechtenzaken tegen MNO's, en hoe wordt deze geïnterpreteerd en toegepast?

⁴¹ ibid 42.

⁴² ibid 10.

⁴³ Wouter Devroe, *Rechtsvergelijking in een context van europeanisering en globalisering* (1. dr, Acco 2010) 36; Kestemont (n 40) 13, 37–38 en 45.

⁴⁴ Hervé Edouard Bernard Tijssen, 'De juridische dissertatie onder de loep: de verantwoording van methodologische keuzes in juridische dissertaties' (Boom Juridische Uitgevers 2009) 58; Kestemont (n 40) 17, 61.

⁴⁵ Dicey, Morris and Collins (n 22) 5.

- Hoe verschillen de inhoud, toepassing en interpretatie van het EU en het VK post-Brexit op het gebied van rechtsmacht en toepasselijk recht in mensenrechtenzaken?
- Hoe vergemakkelijken of bemoeilijken deze verschillen en de Brexit de mogelijkheden voor slachtoffers om MNO's verantwoordelijk te stellen in mensenrechtenzaken, bekeken vanuit het slachtofferperspectief?

De nadruk ligt op mensenrechtengeschillen waarbij de verweerder een MNO is en rechtsmacht gezocht wordt in het VK of de EU.⁴⁶ Het onderzoek beperkt zich tot rechtszaken tegen ondernemingen en niet tegen staten, enerzijds gezien de toename aan schendingen die staten moeilijk alleen kunnen aanpakken, anderzijds omdat het IPR beperkt van toepassing is op handelingen van staten in de uitoefening van hun openbaar gezag (*acta iure imperii*).⁴⁷ De focus ligt op niet-contractuele aansprakelijkheid. Contractuele conflicten komen niet aan bod. Het onderzoek beperkt zich tot een bespreking van de regels over rechtsmacht en toepasselijk recht, en laat erkenning en tenuitvoerlegging buiten beschouwing. Sinds het VK en de EU het multilaterale *Verdrag van Den Haag* geratificeerd hebben, is die materie tussen beide rechtstelsels grotendeels uniform geregeld.⁴⁸ Tenslotte beperkt het onderzoek zich tot Engeland en Wales, die samen met landen zoals Nederland vooroplopen in klimaatrechtszaken en CSR.⁴⁹ Verwijzingen naar “het Verenigd Koninkrijk” slaan dus alleen op Engeland en Wales. “Mensenrechtenschendingen” wordt in dit onderzoek breed geïnterpreteerd, zodat ook schendingen van sociale, economische en milieurechten hieronder vallen.

⁴⁶ Francesca Farrington, ‘A Return to the Doctrine of Forum Non Conveniens after Brexit and the Implications for Corporate Accountability’ (2022) 18 *Journal of Private International Law* 399, 411–413.

⁴⁷ Art. 1(1) Regulation (EC) No 864/2007 of the European parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) 2007; Art. 1(1) Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) (Brussel Ibis) 2012 (OJ L); “‘Civil or Commercial Matters’ / “‘Acta Iure Imperii’”, *Information Document No 4 of June 2016 for the attention of the Special Commission of June 2016 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments* (2016); Ole Aldag, ‘Due Diligence and Environmental Damages Under Rome II’ (2020) 28 *European Review of Private Law* 1231, 1235; Stephen J Turner, ‘Business, Human Rights and the Environment—Using Macro Legal Analysis to Develop a Legal Framework That Coherently Addresses the Root Causes of Corporate Human Rights Violations and Environmental Degradation’ (2021) 13 *Sustainability* 12709, 4; Alexei Avtonomov, ‘International and National in Contemporary Private Law’ (2022) 12 *Laws* 4, 22; Dicey, Morris and Collins (n 22) 340; Vesna Lazić and Peter Mankowski, *The Brussels I-Bis Regulation: Interpretation and Implementation* (Edward Elgar Publishing 2023) 10 en 12.

⁴⁸ Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters (The Hague judgements convention) 2019; Catherine Kessedjian, ‘Comment on the Hague Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters’; Nicholas Lawn, Quentin Declève and Helin Laufer, ‘The 2019 Hague Judgments Convention to Enter into Force in September 2023’ (Van Bael & Bellis 2022); ‘The Hague 2019 Judgments Convention: Bolstering the UK’s Position as a Jurisdiction of Choice for International Dispute Resolution’ (*Herbert Smith Freehills*, 28 June 2024).

⁴⁹ Bertram (n 3) 123.

Deze masterproef bestaat uit drie grote delen. Het eerste deel bespreekt het Europees regelgevend kader voor rechtsmacht en toepasselijk recht in Business and Human Rights-zaken, met aandacht voor kritische bedenkingen vanuit de rechtsleer. In het tweede deel verschuift de focus naar het VK en wordt het post-Brexit kader rond diezelfde thema's beschreven. In het derde deel vergelijk en evalueer ik deze rechtsregels en toepassing ervan door de impact van de Brexit in Business and Human Rights-zaken in het VK en de EU.

Waar multinationals hun slachtoffers proberen te reduceren tot mieren, gemakkelijk te vertrappelen, naar analogie met de demonstranten in de *Xstrata*-zaak, stelt het IPR hen juist in staat hun kracht te benutten.⁵⁰ Het IPR heeft het potentieel om deze 'mieren in actie' niet als klein ongedierte te beschouwen, maar als uitzonderlijk krachtige wezens die collectief in staat zijn om onrecht aan het licht te brengen.⁵¹

DEEL I Europese regelgeving

HOOFDSTUK 1 Rechtsmacht

1.1 Brussel Ibis Verordening (EU)

EU-lidstaten zijn gebonden door de Brussel Ibis Verordening, de opvolger van de Brussel I Verordening, waarvan het Lugano-Verdrag de inhoud repliceert.⁵² De Brussel Ibis Verordening harmoniseert de regels over rechtsmacht en de erkenning en tenuitvoerlegging van vonnissen binnen de EU. De verordening is van toepassing wanneer een geschil een internationaal element bevat.⁵³ Door de brede interpretatie van het HvJ is het voldoende dat een geschil niet zuiver intern is.⁵⁴ Sinds de Brexit is het VK door geen van beide gebonden.⁵⁵

1.1.1 Algemene regels rechtsmacht

⁵⁰ *Vilca & 21 Ors v Xstrata Ltd & Anor* [2016] England and Wales High Court of Justice (QB) EWHC (QB) para 54; 'Games, Candles, Judicial Advice and "Ants in Action": The Difficulties of Disclosure in Business and Human Rights Litigation' (*Corporate War Crimes*, 16 March 2016); Meeran (n 9) 52.

⁵¹ Meeran (n 9) 52.

⁵² Brussel I; Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 2007; Brussel Ibis; Stuttford (n 39) 3.

⁵³ *Armin Maletic and Marianne Maletic v lastminute.com GmbH and TUI Österreich GmbH* [2013] HvJ C-478/12 para 26; Dickinson and Lein (n 34) 114; Ulrich Magnus and Peter Mankowski (eds), *Brussels Ibis Regulation: Commentary* (Otto Schmidt ; Sellier European Law Publishers 2016) 109; Lazić and Mankowski (n 47) 64.

⁵⁴ Dickinson and Lein (n 34) 115; Lazić and Mankowski (n 47) 64–65.

⁵⁵ Aristova, 'The Future of Tort Litigation against Transnational Corporations in the English Courts' (n 34) 400; Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (n 33).

Artikel 4 Brussel Ibis vormt de hoeksteen van de Europese bevoegdheidsregels: “*Zij die woonplaats hebben op het grondgebied van een lidstaat, ongeacht hun nationaliteit, worden opgeroepen voor de gerechten van die lidstaat*”.⁵⁶ De rechtsmacht van de thuisstaat van de verweerder (*actor sequitur forum rei*) belichaamt de voorspelbaarheidsdoelstelling en beoogt de verdediging van de verweerder te vereenvoudigen.⁵⁷ Bij vennootschappen of rechtspersonen is deze woonplaats hun statutaire zetel, hoofdbestuur of hoofdvestiging.⁵⁸ Hierdoor kunnen MNO’s gevestigd in een lidstaat relatief eenvoudig in de EU worden berecht, zelfs voor feiten buiten de EU.⁵⁹

1.1.2 Bijzondere regels rechtsmacht

§1 Artikel 7

De bijzondere bevoegdheidsregels in Brussel Ibis geven de eiser extra keuzemogelijkheden voor het forum waar hij zijn vordering kan instellen.⁶⁰ Artikel 7 streeft naar een evenwicht in de bescherming van beide partijen door rekening te houden met de verbondenheid van het geschil met de rechtbank.⁶¹ Dit artikel is een uitzondering op de algemene regel in artikel 4.⁶² Vorderingen van slachtoffers in mensenrechtzaken vallen onder artikel 7(2) over de onrechtmatige daad.⁶³ Volgens het HvJ krijgt de term *verbintenis uit onrechtmatige daad* de Europese autonome betekenis: elke vordering die een verweerder aansprakelijk stelt zonder dat

⁵⁶ Art. 4 Brussel Ibis; *Group Josi Reinsurance Company SA v Universal General Insurance Company (UGIC)* [2000] HvJ C-412/98 para 35; Dickinson and Lein (n 34) 115; Magnus and Mankowski (n 53) 108.

⁵⁷ Preamble (15) Brussel Ibis; *Jakob Handte & Co GmbH v Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA* [1992] HvJ C-26/91 para 14; Dickinson and Lein (n 34) 115; Magnus and Mankowski (n 53) 63 en 108; Martina Mantovani, ‘Private International Law and Climate Change: The “Four Islanders of Pari” Case’ (*EPIL*, 10 January 2023).

⁵⁸ Art. 63 Brussel Ibis; Geert Van Calster, ‘The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility’ (2014) 7 *Erasmus Law Review* 125, 129; Magnus and Mankowski (n 53) 111; JHC Morris, JD McClean and Verónica Ruiz Abou-Nigm, *The Conflict of Laws* (10th edition, Sweet & Maxwell/Thomson Reuters 2021) 103; Lazić and Mankowski (n 47) 65.

⁵⁹ Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 443.

⁶⁰ Dickinson and Lein (n 34) 132; Magnus and Mankowski (n 53) 108, 143 en 153.

⁶¹ *Bier v Mines de Potasse* [1976] CJEU C-21/76 para 11; *Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others* [1990] HvJ C-220/88 para 17; *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA* [1995] HvJ C-68/93 para 19; *Marinari v Lloyds Bank* [1995] CJEU C-364/93 para 10; *Verein für Konsumenteninformation tegen Karl Heinz Henkel* [2002] HvJ C-167/00 para 46; *eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED* [2011] HvJ Joined Cases C-509/09 and C-161/10 para 40; *Melzer v MF Global UK Ltd* [2013] HvJ C-228/11 para 26; Dickinson and Lein (n 34) 133; Magnus and Mankowski (n 53) 143.

⁶² Art. 4 en 7 Brussel Ibis; *Kalfelis v Bank Schröder* [1988] HvJ C-189/87 para 8; Dickinson and Lein (n 34) 135.

⁶³ Art. 7(2) Brussel Ibis; Magnus and Mankowski (n 53) 274; Thalia Kruger and Jinske Verhellen, *Internationaal Privaatrecht - De Essentie* (Die Keure 2023) 445; Lazić and Mankowski (n 47) 123.

er een contractuele verbintenis met de eiser bestaat.⁶⁴ Deze definitie is dus onafhankelijk van de invulling door de lidstaten.⁶⁵ Ook mogen lidstaten geen discretionaire bevoegdheid uitoefenen om hun rechtsmacht die ze op basis van de Verordening verkregen te weigeren.⁶⁶

Volgens artikel 7(2) heeft de rechtbank rechtsmacht wanneer de handeling die schade veroorzaakt zich binnen het grondgebied voordoet of kan voordoen.⁶⁷ Dit betekent dat iemand die in lidstaat A woont, opgeroepen kan worden voor de rechter in lidstaat B als het schadeveroorzakende feit zich daar voordeed of kan voordoen.⁶⁸ In *Bier v. Mines de Potasse d'Alsace* oordeelde het HvJ dat zowel de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis (*locus delicti commissi*) als de plaats waar de schade is opgetreden (*locus damni*) onder Artikel 7(2) vallen, naast de woonplaats van de verweerder als klassieke optie.⁶⁹ In *Falys e.a. v Total* bijvoorbeeld werd de vordering ingediend in België als plaats van de schade.⁷⁰ In *Öfab* verduidelijkte het HvJ dat ook het nalaten om schade te voorkomen als schadeveroorzakende handeling kan gelden.⁷¹ De relevante plaats is dan waar de handeling had moeten gebeuren, maar is uitgebleven.⁷² Zo kan een moederonderneming aansprakelijk worden gesteld voor het nalaten in te grijpen bij schade veroorzaakt door haar dochteronderneming. Opgemerkt moet worden dat dit artikel slechts toegang verleent tot een EU-rechtbank wanneer het schadeveroorzakende feit of de schade zich binnen een lidstaat voordoet.⁷³

⁶⁴ *Kalfelis v. Bank Schröder* (n 62) para 17; Dickinson and Lein (n 34) 138; Magnus and Mankowski (n 53) 268; Kruger and Verhellen (n 63) 447.

⁶⁵ *Kalfelis v. Bank Schröder* (n 62) para 17; Dickinson and Lein (n 34) 138; Kruger and Verhellen (n 63) 447; Lazić and Mankowski (n 47) 126–127.

⁶⁶ Lazić and Mankowski (n 47) 67–68.

⁶⁷ Dickinson and Lein (n 34) 135 en 156; Magnus and Mankowski (n 53) 263 en 303.

⁶⁸ Art. 7(2) Brussel Ibis.

⁶⁹ *Bier v Mines de Potasse* (n 61) para 24; Dickinson and Lein (n 34) 156; Magnus and Mankowski (n 53) 276–277; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 107; Lazić and Mankowski (n 47) 123, 139–140; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 449.

⁷⁰ Geert Van Calster, ‘Hugues Falys v TOTAL. A Climate Claim Engaging Heavily with Private International Law.’ (*GAVC Law*, 23 February 2025); ‘Will Polluters Pay? Evidentiary Hearings in the Case of Lliuya v. RWE in the Wider European Context’ (*LSE - Grantham Research Institut on Climate Change and the Environment*, 17 March 2025).

⁷¹ *ÖFAB, Östergötlands Fastigheter AB tegen Frank Koot en Evergreen Investments BV* [2013] HvJ C-147/12 para 53–55.

⁷² *ibid* para 53–55; Magnus and Mankowski (n 53) 287; Geert Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (2022) 42 *Iprax: Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts* 441, 447; Geert Van Calster, ‘Jurisdiction in Environmental Damage Claims - Speaking Notes of Geert van Calster, Madrid’ (2024) 2.

⁷³ Ralf Michaels and Antonia Sommerfeld, ‘The EU Sustainability Directive and Jurisdiction’ (*EPIL*, 3 August 2023).

Het HvJ aanvaardt enkel directe of initiële schade als aanknopingspunt voor rechtsmacht om te voorkomen dat de woonplaats van de eiser als regel geldt.⁷⁴ Schade wordt dus gelokaliseerd waar het letsel ontstond, niet waar het zich verder ontwikkelde.⁷⁵ Hoewel dit meer rechtszekerheid biedt, wijst Advocaat Generaal Campos Sánchez-Bordona erop dat dit kan leiden tot de bevoegdheid van een rechter met de minste band met het geschil bijvoorbeeld wanneer indirecte schade zwaarder doorweegt.⁷⁶

In *Shevill* introduceerde het HvJ het mozaïek-beginsel: een rechter is enkel bevoegd voor de schade die in zijn lidstaat werd geleden.⁷⁷ Volgens de rechtsleer dient dit om forum shopping en een universele rechtsmacht van één rechter te voorkomen.⁷⁸ Wanneer de eiser toch alle schade ineens wil aanvechten, kan hij zich nog altijd beroepen op *actor sequitur forum rei* of de plaats van het schadeveroorzakende feit.⁷⁹ Die rechtsmacht is daarentegen niet beperkt, aangezien de verweerder zelf heeft gekozen waar hij schade veroorzaakte en dus ook de gevolgen van zijn onvoorzichtige keuzes moet dragen.⁸⁰

Het is vaak niet evident om precies te bepalen waar de schade of de schadeveroorzakende handeling zich voordoet, zeker bij complexe feiten zoals grensoverschrijdende milieuschade door meerdere vervuilers.⁸¹ Het HvJ benadrukt het belang van voorspelbaarheid voor beide partijen en eist een nauwe connectie tussen het geschil en de bevoegde rechter.⁸² Internationale

⁷⁴ *Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others* (n 61) para 20; *Marinari v Lloyds Bank* (n 61) para 19-21; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* [1998] HvJ Case C-51/97 para 30; *Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others* [2004] HvJ C-168/02 para 19; *Harald Kolassa v Barclays Bank plc* [2015] HvJ C-375/13 para 48-49; Dickinson and Lein (n 34) 161 en 167; Magnus and Mankowski (n 53) 305; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 108; Kruger and Verhellen (n 63) 451.

⁷⁵ Dickinson and Lein (n 34) 168.

⁷⁶ *Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona* [2020] Court of Justice of the European Union ECLI:EU:C:2020:253 para 64.

⁷⁷ *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA* (n 61) para 28-33; *Gtflitx Tv v DR* [2021] HvJ C-251/20 para 39; Dickinson and Lein (n 34) 169; Magnus and Mankowski (n 53) 278; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 110.

⁷⁸ Magnus and Mankowski (n 53) 279-281.

⁷⁹ *ibid.*

⁸⁰ *ibid* 287.

⁸¹ Dickinson and Lein (n 34) 163; Lazić and Mankowski (n 47) 141, 145 en 153.

⁸² Preamble (16) Brussel Ibis; *Verein für Konsumenteninformation tegen Karl Heinz Henkel* (n 61) para 46; *Folien Fischer AG and Fofitec AG v Ritrama SpA* [2012] HvJ C-133/11 para 51 - 52; *Kainz v Pantherwerke AG* [2014] HvJ C-45/13 para 28; *Bolagsupplysningen OÜ and Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB* [2017] HvJ Case C-194/16 para 28; Dickinson and Lein (n 34) 162.

bevoegdheid kan niet steunen op basis van onzekere factoren.⁸³ De uitzonderingsgrond in artikel 7(2) naast *actor sequitur forum rei* moet dan ook restrictief worden geïnterpreteerd.⁸⁴

Een veelvoorkomende strategie van MNO's is om onder artikel 7 te argumenteren dat het oorzakelijk verband tussen de handeling en de schade onvoldoende aangetoond is.⁸⁵ Die redenering is problematisch omdat ze inhoudelijk bewijs verwacht nog voor de rechter zich bevoegd verklaart. Zo ontstaat een soort mini-proces terwijl artikel 7(2) enkel vereist dat de feiten voldoende zijn om de rechter bevoegd te maken en niet dat de eiser deze feiten al kan bewijzen.⁸⁶

Volgens de bijzondere regel in Artikel 7(5) van de Brussel Ibis Verordening kunnen personen uit een EU-lidstaat in een andere lidstaat voor de rechter worden gebracht als het geschil verband houdt met de activiteiten van een filiaal, agentschap of andere vestiging.⁸⁷ Dit betekent dat ondernemingen met een zetel in één lidstaat in elke andere lidstaat waar ze via een vestiging actief zijn gedaagd kunnen worden.⁸⁸ Artikel 29(5) van de *Corporate Sustainability Due Diligence Directive* (CS3D) herhaalt dit.⁸⁹ Er stelt zich geen probleem zolang het moederbedrijf binnen de EU gevestigd is. De moeilijkheid ontstaat bij ondernemingen met een zetel buiten de EU, zoals het VK, en een filiaal in de EU. Zij vallen niet onder artikel 7(5) maar onder artikel 6 en bijgevolg het nationale recht.⁹⁰

§2 Artikel 8

⁸³Preamble (16) Brussel Ibis; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* (n 74) para 34; *Marinari v Lloyds Bank* (n 61) para 19; Lazić and Mankowski (n 47) 141.

⁸⁴ *Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others* (n 61) para 12, 17-19; *Newsat Holdings Ltd & Ors v Zani* [2006] England and Wales High Court of Justice (Commercial Court)) EWHC 342 para 36.

⁸⁵ Van Calster, 'Hugues Falys v TOTAL. A Climate Claim Engaging Heavily with Private International Law.' (n 70).

⁸⁶ Van Calster, 'Jurisdiction in Environmental Damage Claims - Speaking Notes of Geert van Calster, Madrid' (n 72) 3-4.

⁸⁷ Art. 7(5) Brussel Ibis; Van Calster, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (n 58) 129-130; Magnus and Mankowski (n 53) 350.

⁸⁸ *Somafer SA v Saar-Ferngas AG* [1978] HvJ 33/78 para 12-13; Van Calster, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (n 58) 129-130.

⁸⁹ Art. 29(5) Richtlijn (EU) 2024/1760 van het Europees Parlement en de Raad van 13 juni 2024 inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid en tot wijziging van Richtlijn (EU) 2019/1937 en Verordening (EU) 2023/2859 (CS3D) 2024 (Publicatieblad van de Europese Unie).

⁹⁰ Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 448.

Artikel 8(1) maakt de EU-rechtbank bevoegd wanneer er meerdere verweerders zijn en minstens één van hen in die lidstaat gevestigd is.⁹¹ De voorwaarde is dat de vorderingen zo nauw samenhangen dat een goede rechtsbedeling een gezamenlijke behandeling vereist om tegenstrijdige beslissingen te vermijden.⁹² Een identieke rechtsgrond is niet vereist, het volstaat dat een gezamenlijke behandeling voorzienbaar was voor de verweerder.⁹³ Aanvankelijk leek het HvJ te verbieden om een verweerder enkel te dagvaarden om te voorkomen dat een medeverweerder zou worden berecht in zijn eigen lidstaat.⁹⁴ In *Freeport* stelde het HvJ echter dat de bedoeling van de eiser irrelevant is zolang er een voldoende band tussen de vorderingen bestaat.⁹⁵ Het testen van die intentie zou leiden tot rechtsonzekerheid.⁹⁶ Bij misbruik, zoals samenzwering tussen de ankerverweerder en eiser, kan de rechter ingrijpen op basis van nationaal procesrecht waardoor artikel 8(1) buiten toepassing blijft.⁹⁷ Ook kan de vordering tegen de ankerverweerder worden ingetrokken of bij het instellen al onontvankelijk worden verklaard op basis van nationaal recht.⁹⁸ Echter, hierdoor blijft enkel de vordering tegen de medeverweerder over. Er zijn dan geen parallelle procedures meer waardoor het risico op tegenstrijdige uitspraken verdwijnt.⁹⁹ Strikt gezien zijn de voorwaarden van artikel 8(1) dan niet vervuld en valt de rechtvaardiging voor deze uitzonderingsregel weg, ook al staat

⁹¹ Art. 8 Brussel Ibis; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* (n 74) para 47; Dickinson and Lein (n 34) 186–187; Magnus and Mankowski (n 53) 372 en 375; Lazić and Mankowski (n 47) 201; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 444.

⁹² Art. 8(1) Brussel Ibis; *Kalfelis v. Bank Schröder* (n 62) para 10 en 13; Dickinson and Lein (n 34) 185; Magnus and Mankowski (n 53) 384; Lazić and Mankowski (n 47) 202.

⁹³ *Freeport plc v Olle Arnoldsson* [2007] HvJ Case C-98/06 para 47; *Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others* [2011] HvJ C-145/10 para 81; *Cartel Damage Claims (CDC) Hydrogen Peroxide SA v Evonik Degussa GmbH and Others* [2015] HvJ Case C-352/13 para 23; Dickinson and Lein (n 34) 189; Magnus and Mankowski (n 53) 374 en 386; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 111; Lazić and Mankowski (n 47) 203; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 137.

⁹⁴ *Kalfelis v. Bank Schröder* (n 62) para 9; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* (n 74) para 47; *Reisch Montage AG v Kiesel Baumaschinen Handels GmbH* [2006] HvJ C-103/05 para 32; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* [2019] UK Supreme Court UKSC 2017/0185 para 23; Dickinson and Lein (n 34) 190; Lazić and Mankowski (n 47) 204; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 133–134.

⁹⁵ *Freeport plc v Olle Arnoldsson* (n 93) para 54; *JSC Commercial Bank Privatbank v Kolomoisky & Ors* [2019] EWCA Civ 1708 (EW Court of Appal (Civ)); Dickinson and Lein (n 34) 190–191; Geert Van Calster, 'PrivatBank v Kolomoisky and Boholiubov. The Court of Appeal Reverses the High Court Ia on Abuse of the Anchor Mechanism. Further Consideration, Too, of the Reflexive Effect of Article 28's Lis Alibi Pendens, and of Article 34.' (GAVC Law, 12 November 2019).

⁹⁶ *JSC Commercial Bank Privatbank v Kolomoisky & Ors* [2019] EWCA Civ 1708 (n 95) para 120.

⁹⁷ *ibid* para 108; Dickinson and Lein (n 34) 191; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 133–134.

⁹⁸ *Reisch Montage AG v Kiesel Baumaschinen Handels GmbH* (n 94) para 27 en 33; Dickinson and Lein (n 34) 190; Magnus and Mankowski (n 53) 391; Lazić and Mankowski (n 47) 205–207.

⁹⁹ Dickinson and Lein (n 34) 190; Lazić and Mankowski (n 47) 206.

bevoegdheid formeel los van ontvankelijkheid.¹⁰⁰ Toch staat de rechtspraak deze intrekking of ontvankelijkheid wel toe.¹⁰¹

1.1.3 Rechtsmacht ten aanzien van verweerders buiten de EU

In het overgrote deel van de mensenrechtenzaken buiten de EU is de verweerder een MNO.¹⁰² Wanneer lokale rechtsmiddelen geen reële kans op herstel bieden, wenden eisers zich tot de rechtbanken in het land waar de moederonderneming gevestigd is.¹⁰³ Ze kiezen bewust voor een andere rechtstaat dan de plek waar de schending territoriaal het sterkst mee verbonden is, vaak vanwege het risico op partijdige rechtspraak door nauwe banden tussen MNO's en nationale rechters, het gebrek aan rechtszekerheid, financiële drempels, beperkte toegang tot juridische bijstand of de verwachting van hogere schadevergoedingen.¹⁰⁴

Wanneer de verweerder niet in de EU gevestigd is, verwijst artikel 6 Brussel Ibis naar het residuaire IPR van de lidstaten dat voor elke lidstaat bepaalt of hun rechtbanken rechtsmacht hebben.¹⁰⁵ EU-rechtbanken hebben voor MNO's onder het EU-recht rechtsmacht over de in de EU gevestigde moederondernemingen maar niet over hun dochtervennootschappen buiten de EU.¹⁰⁶ Die rechtsmacht wordt bepaald door het nationale IPR, meer bepaald de samenhang, dat per lidstaat verschilt.¹⁰⁷ Voor EU-dochtervennootschappen bepaalt artikel 8 Brussel Ibis dit.¹⁰⁸

Een strategisch voorbeeld hiervan is *Vedanta v Lungowe*.¹⁰⁹ Deze zaak werd voor de Brexit aanhangig gemaakt in Engeland. Het daar gevestigde moederbedrijf Vedanta Resources werd op grond van artikel 4 aangesproken voor milieuschade veroorzaakt door haar

¹⁰⁰ Magnus and Mankowski (n 53) 391; Lazić and Mankowski (n 47) 206–207.

¹⁰¹ *Reisch Montage AG v Kiesel Baumaschinen Handels GmbH* (n 94) 27 en 33; Dickinson and Lein (n 34) 190; Magnus and Mankowski (n 53) 391; Lazić and Mankowski (n 47) 205–207.

¹⁰² Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 109; Axel Marx and others, 'Access to Legal Remedies for Victims of Corporate Human Rights Abuses in Third Countries' (European Parliament : Policy Department for External Relations 2019).

¹⁰³ Jennifer Zerk, 'A Report Prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights: Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses -Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies' (OCHR 2014) 68.

¹⁰⁴ McCorquodale (n 26) 13; Zerk (n 103) 68.

¹⁰⁵ Art. 6 Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 348; Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹⁰⁶ Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 127–128.

¹⁰⁷ *ibid.*

¹⁰⁸ Art. 8(1) Magnus and Mankowski (n 53).

¹⁰⁹ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94).

dochteronderneming in Zambia.¹¹⁰ Volgens paragraaf 3.1 van de Engelse Practice Direction van de Civil Procedure Rules (CPR) kan een niet-EU-gedomicilieerde verweerder toch in het VK gedagvaard worden, mits de verweerder een noodzakelijke en geschikte partij is, er een redelijk geschil bestaat tussen eiser en verweerder dat kans op slagen heeft, Engeland het geschikte forum is en er in het andere forum geen gerechtigheid zal zijn.¹¹¹ Vedanta's betrokkenheid bij de activiteiten van haar dochteronderneming toonde haar zorgplicht aan, waardoor ze als moederbedrijf aansprakelijk gesteld kon worden voor de activiteiten van haar dochteronderneming en samen met deze laatste in Engeland berecht kon worden.¹¹²

Een vergelijkbare zaak is *Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v Shell*, over olielekages in Nigeria die ernstige schade veroorzaakten.¹¹³ De Nederlandse rechter oordeelde dat hij bevoegd was om zowel over het Nederlandse moederbedrijf als over de Nigeriaanse dochteronderneming te oordelen.¹¹⁴ De rechtbank baseerde haar bevoegdheid op artikel 4 Brussel Ibis omwille van Shell's centrale administratie in Nederland.¹¹⁵ Hij besloot op grond van Nederlands recht dat zijn bevoegdheid over de vordering tegen de Nederlandse ankerverweerder zich uitstrekt tot samenhangende vorderingen tegen de Nigeriaanse dochteronderneming, omdat een gezamenlijke behandeling efficiënt zou zijn.¹¹⁶

In *Kiobel v Shell* accepteerde de Nederlandse rechter rechtsmacht over zowel de Nederlandse moederonderneming op basis van artikel 4 Brussel Ibis, als over de twee in Engeland gevestigde dochterondernemingen op basis van artikel 8(1) omdat de verbonden vorderingen een gezamenlijke behandeling vereisen.¹¹⁷ Daarnaast werd de Nigeriaanse dochteronderneming opnieuw strategisch meegetrokken op basis van Nederlands recht.¹¹⁸ Als kers op de taart stelde

¹¹⁰ Art. 4 en 6 Brussel Ibis; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 1-4; Bertram (n 3); Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹¹¹ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 20; Geert Van Calster, 'Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.' (*GAVC Law*, 10 April 2019); Tara Van Ho, 'Vedanta Resources Plc and Another v. Lungowe and Others' (2020) 114 *American Journal of International Law* 110, 111; Chloe Edworthy, Simon Day and Riley Forson, 'Mass Tort Litigation in England for Overseas Environmental Harm' (*Macfarlanes*, 8 April 2024).

¹¹² *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 77) para 65; Bertram (n 3).

¹¹³ *Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v Shell* [2021] The Hague Court of Appeal 200.126.804 para 1.1.

¹¹⁴ *ibid*; Bertram (n 3); Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹¹⁵ Art. 4(1), 6(1) en 63(2) Brussel Ibis.

¹¹⁶ Art. 7(1) Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

¹¹⁷ *Kiobel v Shell* [2019] Rb Den Haag ECLI:NL:RBDHA:2019:6670 para 4.23-4.24.

¹¹⁸ Art. 7(1) Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; *Kiobel v Shell* (n 117) para 4.25; Geert Van Calster, 'Kiobel v Shell in The Netherlands. Court Confirms Jurisdiction Anchored unto Mother Holding and Qualifies the Suit as One in Human Rights: Not Tort. Also Orders Limited Use of Documents Obtained in US Discovery and Limited Continuation of the Trial.' (*GAVC Law*, 17 May 2019).

de rechter dat zijn rechtsmacht voorzienbaar was voor alle verweerders, hoewel dit voor de Nigeriaanse dochteronderneming moeilijk verdedigbaar lijkt.¹¹⁹

1.1.4 Court first seized-rule

De preambule van Brussel Ibis benadrukt voorspelbaarheid en wil parallelle procedures en tegenstrijdige beslissingen vermijden.¹²⁰ Volgens de *court first seized-rule* behoudt de eerste rechtbank waarbij de zaak aanhangig wordt gemaakt, de exclusieve rechtsmacht, behoudens uitzonderingen.¹²¹ Rechter kunnen een vordering schorsen als die identiek is aan of samenhangt met een eerder aanhangige zaak in een andere lidstaat.¹²² Dit wordt *lis pendens* genoemd en betekent “het proces loopt al elders”.¹²³

Rechtbanken mogen dus geen uitspraak doen over identieke geschillen die al in een andere lidstaat aanhangig zijn tussen dezelfde partijen over dezelfde vordering met dezelfde oorzaak (artikel 29).¹²⁴ Verschillen in het interne recht over de juridische kwalificatie van het geschil mogen hierbij geen rol spelen.¹²⁵ *Lis pendens* geldt wanneer de bevoegdheid bepaald is door Brussel Ibis of door het interne recht.¹²⁶ Bij samenhangende of gerelateerde vorderingen, kan de rechtbank ervoor kiezen, maar is zij niet verplicht, om deze af te wijzen (artikel 30).¹²⁷ Deze vorderingen zijn zo nauw verbonden dat een gelijktijdige behandeling en berechting noodzakelijk is om tegenstrijdige beslissingen te vermijden.¹²⁸ Deze artikels geven de eerste rechter bevoegdheid om zijn eigen bevoegdheid te onderzoeken. Wanneer hij de vordering

¹¹⁹ *Kiobel v Shell* (n 117) para 4.26; Van Calster, ‘*Kiobel v Shell in The Netherlands. Court Confirms Jurisdiction Anchored unto Mother Holding and Qualifies the Suit as One in Human Rights*’ (n 118).

¹²⁰ Preambule (15) en (21) Brussel Ibis; Lazić and Mankowski (n 47) 349.

¹²¹ Lazić and Mankowski (n 47) 352.

¹²² Art. 29 en 33 Brussel Ibis; Lazić and Mankowski (n 47) 352.

¹²³ Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 443; Geert Van Calster, ‘*Lis Penden and Third States: The Origin, DNA and Early Case-Law on Articles 33 and 34 of the Brussels Ia Regulation and Its “forum Non Conveniens Light” Rules*’ (2022) 18 *Journal of Private International Law* 363, 364.

¹²⁴ Art. 29 Brussel Ibis; Magnus and Mankowski (n 53) 714 en 726; Trevor C. Hartley, *International Commercial Litigation* (3rd edn, Cambridge University Press 2020) 282–287; Farrington (n 46) 402; Lazić and Mankowski (n 47) 352–353.

¹²⁵ *The owners of the cargo lately laden on board the ship ‘Tatry’ v the owners of the ship ‘Maciej Rataj’* [1994] HvJ C-406/92 para 46-47; Magnus and Mankowski (n 53) 730; Lazić and Mankowski (n 47) 353; Aristova, ‘*Jurisdiction of English Courts in FDL Claims*’ (n 15) 137.

¹²⁶ *Overseas Union Insurance Ltd and Deutsche Ruck Uk Reinsurance Ltd and Pine Top Insurance Company Ltd v New Hampshire Insurance Company* [1991] HvJ C-351/89 para 14 en 16; Lazić and Mankowski (n 47) 350.

¹²⁷ Art. 30 Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 331; Trevor C. Hartley (n 124) 282–287; Farrington (n 46) 402; Lazić and Mankowski (n 47) 362.

¹²⁸ Art. 30(3) Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 331–332; Magnus and Mankowski (n 53) 716 en 739; Lazić and Mankowski (n 47) 361.

afwijst, kan de tweede rechter zijn bevoegdheid alsnog aannemen.¹²⁹ Ook mag de rechter volgens artikels 33 en 34 de procedure schorsen wanneer identieke of gerelateerde geschillen aanhangig zijn bij een rechtbank in een derde staat, zoals het VK.¹³⁰ Artikels 33 en 34 vereisen geen praktische onmogelijkheid van een gezamenlijke behandeling, maar een wenselijkheid om tegenstrijdige uitspraken te vermijden.¹³¹

Bij identieke zaken geeft artikel 29 op twee manieren voorrang: de tweede rechter moet niet alleen zijn procedure schorsen zolang de eerste rechter zijn bevoegdheid onderzoekt, maar zich ook onbevoegd verklaren zodra die bevoegdheid vaststaat.¹³² Bij identieke zaken met een eerst aangezochte rechter buiten de EU is de schorsing op grond van artikel 33 slechts facultatief: de tweede rechter moet nagaan of de buitenlandse beslissing waarschijnlijk erkend en uitgevoerd zal worden in de lidstaat en of schorsing “noodzakelijk is voor een goede rechtsbedeling”.¹³³ De preambule verduidelijkt dit vage begrip en benadrukt de samenhang tussen de feiten en partijen, het belang van een redelijke termijn en het vermijden van tegenstrijdige uitspraken.¹³⁴ De rechtsleer stelt dat rechtspraak doorgaans de voorkeur geeft aan een uitspraak door een EU-rechter boven een minnelijke regeling buiten de EU.¹³⁵ Als in de derde staat een beslissing over de identieke zaak wordt gewezen, moet de rechter deze afsluiten zodra die in de lidstaat erkend en uitgevoerd kan worden.¹³⁶ Voor samenhangende zaken is de schorsing zowel bij een andere lidstaat als een derde staat facultatief.¹³⁷

Bij procedures in een derde staat is de mogelijkheid tot erkenning en tenuitvoerlegging in de EU doorslaggevend omdat een buitenlandse uitspraak niet automatisch dezelfde rechtskracht heeft als een EU-vonnis.¹³⁸ De rechter kan een schorsing weigeren en zelf uitspraak doen onder

¹²⁹ Magnus and Mankowski (n 53) 715.

¹³⁰ Art. 33 en 34 Brussel Ibis; Farrington (n 46) 402; Magnus and Mankowski (n 53) 760.

¹³¹ *Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors* [2022] Court of Appeal (Civil Division) EWHC 2930 para 257; James Beeton, ‘Fundão Dam Disaster Litigation Struck Out’ (*International & Travel Law Blog*, 20 November 2020); Geert Van Calster, ‘Municipio de Mariana v BHP. Questions on Brussels Ia’s Lis Pendens Rules Viz Third States Remain. Yet Overall Approach to Environment, Human Rights Suits against Corporations in Their Domicile, to Be Applauded.’ (*GAVC Law*, 11 July 2022).

¹³² Dickinson and Lein (n 34) 325; Magnus and Mankowski (n 53) 714; Lazić and Mankowski (n 47) 356; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 135.

¹³³ Art. 33 Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 349; Lazić and Mankowski (n 47) 263 en 372; Magnus and Mankowski (n 53) 714 en 762; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 137.

¹³⁴ Preamble (23 en [24] Brussel Ibis; Dickinson and Lein [n 34] 349–350; Lazić and Mankowski [n 47] 373; Magnus and Mankowski [n 53] 763; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ [n 15] 137–138.

¹³⁵ Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 443.

¹³⁶ Art. 33(3) Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 353.

¹³⁷ Art. 30 en 34 Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 354; Jachin Van Doninck, ‘Lis Pendens in de Brussels I Recast’ (Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 3 March 2022); Magnus and Mankowski (n 53).

¹³⁸ Art. 33 en 34 Brussel Ibis; Lazić and Mankowski (n 47) 373.

artikel 45(1)(d) wanneer een beslissing bijvoorbeeld onverenigbaar blijkt met een eerdere beslissing.¹³⁹

1.2 Corporate Sustainability Due Diligence Directive

Op 24 april 2020 is de *Corporate Sustainability Due Diligence Directive* (CS3D) in werking getreden.¹⁴⁰ Deze richtlijn geldt voor bedrijven die zijn opgericht onder het recht van een lidstaat met meer dan 1000 werknemers en een jaarlijkse netto-omzet boven de 450 miljoen euro, en voor bedrijven die niet zijn opgericht onder het recht van een lidstaat met dezelfde omzet in Europa.¹⁴¹ De CS3D verplicht ondernemingen tot due-diligence en legt elke moederonderneming een zorgplicht op.¹⁴² Ze moeten een actieplan opstellen waarin ze risico's identificeren, preventieve maatregelen nemen maar ook controleren en actie ondernemen bij overtredingen.¹⁴³ Lidstaten moeten ervoor zorgen dat slachtoffers ondernemingen aansprakelijk kunnen stellen bij een schending van de zorgplicht wanneer ze geen plan hadden of de verplichtingen niet naleefden en zo schade veroorzaakten.¹⁴⁴ Een onderneming is niet aansprakelijk onder de richtlijn als de schade enkel veroorzaakt werd door zijn handelspartner in de productieketen.¹⁴⁵ Ook verplicht CS3D lidstaten toezichthoudende autoriteiten te voorzien waar individuen klachten kunnen indienen bij een schending van de richtlijn.¹⁴⁶ Deze inhoudelijke aansprakelijkheid moet bewezen worden via nationale wetgeving.¹⁴⁷

Eén van de grote pijnpunten voor de lidstaten is de *loi de police*-bepaling die stelt dat de verplichtingen uit de CS3D moeten omgezet worden in nationale wetgeving als bijzonder dwingend recht.¹⁴⁸ Dit betekent dat deze bepalingen zo fundamenteel zijn voor de openbare orde dat ze altijd voorrang krijgen, ook op het toepasselijke recht van non-EU staten.¹⁴⁹ Het

¹³⁹ Art. 45, d] Brussel Ibis.

¹⁴⁰ CS3D.

¹⁴¹ Art. 2(1) en (2) *ibid.*

¹⁴² Art. 5-7 *ibid.*

¹⁴³ Begüm Kilimcioğlu, 'The French Duty of Vigilance Law: A Reference Guide for the Transposition of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive' [2025] *Netherlands Quarterly of Human Rights* <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09240519251318136>> accessed 3 April 2025.

¹⁴⁴ Art. 22 en 29 CS3D; Michaels and Sommerfeld (n 73); Marco Pasqua, 'Deal on the Corporate Sustainability Due Diligence Directive' (*EPIL*, 30 March 2024).

¹⁴⁵ Pasqua (n 144).

¹⁴⁶ Art. 25 en 26 Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 2024.

¹⁴⁷ Preamble (90) *ibid.*

¹⁴⁸ Art. 29(7) *ibid.*

¹⁴⁹ Art. 16 Rome II; Geert Van Calster, 'The European Commission's Corporate Sustainability Due Diligence Proposal. Some Thoughts on the Conflict of Laws.' (*GAVC Law*, 25 March 2022).

CS3D-voorstel voorzag ingrijpende wijzigingen in Rome II en Brussel Ibis, zoals een keuzerecht voor slachtoffers, maar die haalden de CS3D niet.¹⁵⁰

Hoewel de CS3D in de academische wereld als een grote stap vooruit wordt gezien, wordt er vanuit de lidstaten aangestuurd om op verschillende vlakken terug te schroeven.¹⁵¹ Op 26 februari lanceerde de Europese Commissie de *Omnibus simplification package*, bedoeld om administratieve lasten te verlichten.¹⁵² Hoewel dit initiatief gepresenteerd wordt als een vereenvoudiging, worden de due diligence-verplichtingen voor ondernemingen aanzienlijk afgezwakt.¹⁵³ Het voorstel schrapt de bepaling die de regels als bijzonder dwingend recht aanmerkt en de aansprakelijkheidsmogelijkheid.¹⁵⁴ Verder verdwijnen veel rapportageverplichtingen, worden klimaatplannen optioneel en vallen indirecte leveranciers buiten de CS3D.¹⁵⁵

1.3 Kritiek vanuit de rechtsleer

1.3.1 Artikel 6 en 8 Brussel Ibis

Een van de grote struikelblokken in de Europese regelgeving is dat niet-EU ondernemingen buiten schot blijven. Artikel 6 Brussel Ibis verwijst voor een verweerder buiten de EU naar het residuaire IPR van de lidstaat.¹⁵⁶ Rechteren kunnen zo hun nationale procesregels strategisch combineren met artikel 4 om bijvoorbeeld een niet-EU moederonderneming via hun dochter in de lidstaat te brengen.¹⁵⁷ Echter, niet alle lidstaten bieden deze mogelijkheid wat leidt tot

¹⁵⁰ European Parliament resolution with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability 2021; Thalia Kruger, 'European Parliament Resolution on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability' (*Conflict of Laws*, 14 April 2021); Michaels and Sommerfeld (n 73); Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 451.

¹⁵¹ Accountancy Europe, 'Omnibus Explained: Key Changes to CSDDD Proposed by the European Commission' (2025).

¹⁵² Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements 2025; Pasqua (n 144).

¹⁵³ Marco Pasqua, 'Commission Proposes to Ease Corporate Sustainability Reporting and Due Diligence Requirements' (*EPIL*, 4 March 2025).

¹⁵⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements; Pasqua (n 153).

¹⁵⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements; Pasqua (n 153).

¹⁵⁶ Art. 6 Brussel Ibis; Dickinson and Lein (n 34) 348; Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹⁵⁷ Art. 4 en 6 Brussel Ibis; Michaels and Sommerfeld (n 73).

rechtsonzekerheid, ongelijkheid en het ontbreken van een gemeenschappelijke rechtsmacht voor vorderingen tegen niet-EU verweerders.¹⁵⁸

Als een lidstaat deze mogelijkheid in zijn residuair IPR voorziet, gebeurt dat meestal via een regeling die gezamenlijke behandeling van samenhangende vorderingen toestaat, zoals artikel 8(1) Brussel Ibis dat doet voor twee EU-verweerders.¹⁵⁹ Is de anker-verweerder, de vervuilende dochteronderneming, buiten de EU gevestigd, dan kan artikel 8(1) geen rechtsmacht uitbreiden naar de moederonderneming in de EU.¹⁶⁰ Bijgevolg zijn zo dergelijke samenhangende vorderingen in landen zoals Nederland, Frankrijk en Oostenrijk toegestaan op basis van nationale wetgeving, terwijl dit in bijvoorbeeld Duitsland niet mogelijk is.¹⁶¹ Dit leidt tot onnodige fragmentatie en ongelijkheid binnen de EU en biedt geen oplossing voor mensenrechtengeschillen met niet-EU MNO's.

De rechtsleer stelt voor om artikel 8 uit te breiden via *forum connexitatis* naar vorderingen tegen niet-EU verweerders, zoals dochtervennootschappen, wanneer die nauw verbonden zijn met een EU-ankerverweerder, de moedervennootschap.¹⁶² Ook *forum necessitatis* wordt vaak genoemd. Dit betekent dat rechters uitzonderlijk hun rechtsmacht kunnen uitbreiden als er elders geen eerlijke procedure mogelijk is.¹⁶³ Voorwaarden zijn dat er geen reële mogelijkheid tot procedure of erkenning elders bestaat en er een voldoende band met de lidstaat is.¹⁶⁴ Ondanks de zware bewijslast biedt dit slachtoffers extra bescherming zonder Brussel Ibis onnodig uit te rekken.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹⁵⁹ Art. 8(1) Brussel Ibis; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* (n 74) para 52; Lazić and Mankowski (n 47) 202.

¹⁶⁰ Matthias Lehmann and Florian Eichel, 'Globaler Klimawandel und Internationales Privatrecht' (2019) 83 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 77, 89.

¹⁶¹ Art. 7(1) Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; Art. 42, al 2 Code de procédure civile 1981; §93 Jurisdiktionsnorm 1898; Michaels and Sommerfeld (n 58).

¹⁶² Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 2009 5; European Parliament. Directorate General for External Policies of the Union. (n 18) 110–112; Arnaud Nuyts, 'Study on Residual Jurisdiction: Review of the Member States' Rules Concerning the "Residual Jurisdiction" of Their Courts in Civil and Commercial Matters Pursuant to the Brussels I and II Regulations' (European Commission 2007) 118; Dickinson and Lein (n 34) 348; Lazić and Mankowski (n 47) 69; Geert Van Calster, 'Muscles from Brussels' (2024) 16.

¹⁶³ McCorquodale (n 26) 14; Michaels and Sommerfeld (n 73); Jing Zhou, 'The Forum of Necessity Doctrine in Comparative Private International Law' (2023) 5 *Journal of Sociology and Ethnology* 80; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 193; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 449.

¹⁶⁴ Michaels and Sommerfeld (n 73); Zhou (n 163) 80.

¹⁶⁵ Burkhard Hess and others, 'The Reform of the Brussels Ibis Regulation - Academic Position Paper' [2024] SSRN Electronic Journal; Michaels and Sommerfeld (n 73).

1.3.2 Parallelle procedures

De regels rond parallelle procedures in Brussel Ibis moedigen strategisch procederen aan.¹⁶⁶ MNO's kunnen proactief een negatieve declaratoire vordering instellen in een gunstige rechtbank, binnen of buiten de EU, en zo de tweede aangezochte EU-rechter onder druk zetten om te schorsen.¹⁶⁷ Via een dergelijke vordering proberen ze, nog voor het slachtoffer kan dagvaarden, te laten verklaren dat ze niet aansprakelijk zijn.¹⁶⁸ Volgens het HvJ hebben positieve en negatieve declaratoire vorderingen over dezelfde onrechtmatige daad hetzelfde voorwerp en dezelfde oorzaak aangezien ze elkaars spiegelbeeld vormen.¹⁶⁹ Een vordering tot beperking van aansprakelijkheid vormt daarentegen geen spiegelbeeld van een schadevordering, omdat ze aansprakelijkheid wil inperken in plaats van ontkennen.¹⁷⁰

Zo forceren ondernemingen slachtoffers naar een voor hen gunstiger forum, hetgeen ten koste gaat van de gerechtigheid.¹⁷¹ Negatieve declaratoire vorderingen vertragen andere procedures en bevorderen torpedoacties.¹⁷² MNO's starten deze vorderingen bewust in trage rechtbanken om de tegenpartij onder druk te zetten om te schikken in plaats van de uitspraak af te wachten.¹⁷³ Hoewel deze artikels slechts bevoegdheidsregels lijken, spelen ze een doorslaggevende rol in de uitkomst van het geschil.¹⁷⁴ De tactiek om als eerste te vorderen kan het verschil maken tussen winnen en verliezen.¹⁷⁵ Zoals de rechtsleer het durft stellen: “By merely suing first, the winner takes it all”.¹⁷⁶

¹⁶⁶ Art. 29-30 en 33-34 Brussel Ibis.

¹⁶⁷ Magnus and Mankowski (n 53) 720–721; Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 378; Van Calster, ‘Jurisdiction in Environmental Damage Claims - Speaking Notes of Geert van Calster, Madrid’ (n 72).

¹⁶⁸ *Arica Victims v Boliden Mineral AB* [2019] Court of Appeal of Upper Norrland (Hovrätten för Övre Norrland) T 294-18; Geert Van Calster, ‘Arica Victims v Boliden Mineral (Sweden). Lex Causae and Export of Toxic Waste. Relevant for the Business and Human Rights /CSR Debate.’ (*GAVC Law*, 22 July 2017).

¹⁶⁹ *The owners of the cargo lately laden on board the ship ‘Tatry’ v the owners of the ship ‘Maciej Rataj’* (n 125) para 43; *Folien Fischer AG and Fofitec AG v Ritrama SpA* (n 82) para 36, 55; Dickinson and Lein (n 34) 161 en 323; Magnus and Mankowski (n 53) 263–265 en 730; Geert Van Calster, ‘Folien Fischer – GAVC Law – Geert van Calster’ (*GAVC Law*, 13 March 2018); Lazić and Mankowski (n 47) 355.

¹⁷⁰ *Mærsk Olie & Gas A/S v Firma M de Haan en W de Boer* [2004] HvJ C-39/02 para 35-39; Dickinson and Lein (n 34) 327; Magnus and Mankowski (n 53) 729.

¹⁷¹ Van Calster, ‘Arica Victims v Boliden Mineral (Sweden). Lex Causae and Export of Toxic Waste. Relevant for the Business and Human Rights /CSR Debate.’ (n 168).

¹⁷² Dickinson and Lein (n 34) 161; Magnus and Mankowski (n 53) 266; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 121; Lazić and Mankowski (n 47) 136.

¹⁷³ Dickinson and Lein (n 34) 324.

¹⁷⁴ Magnus and Mankowski (n 53) 720.

¹⁷⁵ *ibid* 719.

¹⁷⁶ *ibid* 720.

Torpedo's kunnen vermeden worden door een ruimere invulling van *lis pendens* in plaats van een alternatieve interpretatie van het toepassingsgebied van artikel 7(2).¹⁷⁷ Ook in het omgekeerde scenario bieden artikels 33 en 34 geen oplossing. Wanneer een derde rechter als tweede wordt aangezocht voor een negatieve declaratoire vordering, kan de EU-rechter niet schorsen.¹⁷⁸ De rechtsleer pleit daarom voor een discretionaire bevoegdheid om op elk moment te kunnen schorsen wanneer dit in het belang van het proces is.¹⁷⁹

Als schorsingsvoorwaarde moet het vonnis van de rechter uit de derde staat in beginsel vatbaar zijn voor erkenning en tenuitvoerlegging in de lidstaat.¹⁸⁰ Omdat Brussel Ibis de erkenning en tenuitvoerlegging van uitspraken uit niet-EU-landen niet regelt, moet die beoordeling gebeuren volgens het residuaire recht van de lidstaat. Zo hebben Engelse rechters in het verleden deze erkenning geweigerd, bijvoorbeeld omdat ze stelden dat de dochteronderneming juridisch losstond van de moederonderneming en de buitenlandse rechter dus onterecht rechtsmacht aannam.¹⁸¹ In *Mariana* oordeelde de rechter dat het niet vereist is dat een dergelijk vonnis daadwerkelijk te verwachten is, zolang het type vonnis maar vatbaar is voor erkenning en tenuitvoerlegging.¹⁸² De rechtsleer betwist de verwoording “te verwachten is dat (..) een beslissing kan worden gegeven *die* kan worden erkend en ten uitvoer gelegd”.¹⁸³

Ook de invulling van “een goede rechtsbedeling” blijft betwist. Is het ontbreken van een rechtsmiddel in de eerst aangezochte staat voldoende om een vordering aan te houden? Een Engelse rechter wees dit vóór de Brexit af op grond van artikel 30 omdat lidstaten als gelijkwaardig beschouwd moeten worden.¹⁸⁴ Dit gelijkwaardigheidsprincipe geldt niet voor artikels 33 en 34, waar de beoordeling geval per geval gebeurt binnen het kader van Europees

¹⁷⁷ *ibid* 266.

¹⁷⁸ Art. 33 en 34 Brussel Ibis; Meeran (n 9) 49; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 139.

¹⁷⁹ Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 139.

¹⁸⁰ Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 389.

¹⁸¹ *Adams v Cape Industries plc* [1989] English Court of Appeal Ch., 1990 433; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 136.

¹⁸² *Município de Mariana v. BHP Group UK Ltd and Ors* (n 131) 261 en 266; Van Calster, ‘Município de Mariana v BHP. Questions on Brussels Ia’s *Lis Pendens* Rules Viz Third States Remain. Yet Overall Approach to Environment, Human Rights Suits against Corporations in Their Domicile, to Be Applauded.’ (n 131).

¹⁸³ *Stichting Petrobas Compensation Foundation v PetrÓleo Brasileiro SA* [2018] Rb Rotterdam ECLI:NL:RBROT:2018:7852 para 5.45; Van Calster, ‘Município de Mariana v BHP. Questions on Brussels Ia’s *Lis Pendens* Rules Viz Third States Remain. Yet Overall Approach to Environment, Human Rights Suits against Corporations in Their Domicile, to Be Applauded.’ (n 131); Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 389–390; Pedro Domingos, ‘Evaluating the Administration of Justice and Abuse of Process: A Critical Analysis of the Mariana Jurisdiction Challenge and the European System of Law for Civil and Commercial Matters for a Third State’ (2024) 9 Access to Justice in Eastern Europe 424.

¹⁸⁴ *Virgin Aviation Services Ltd v CAD Aviation Services* (1990) 79 ILPr (English High Court (QB))36 en 40-41.

en nationaal recht.¹⁸⁵ Tegelijk klinkt de kritiek dat deze artikels te sterk streven naar uniforme rechtsmachtsregels binnen de EU en te weinig oog hebben voor procedurele efficiëntie.¹⁸⁶ In *Zavarco* oordeelde de Engelse rechter dat schorsing van de procedure niet nodig was door praktische factoren zoals de domicilie van partijen, het kleine tijdsverschil tussen het instellen van de procedures in de verschillende landen en het risico op vertraging door een schorsing.¹⁸⁷ De rechter gaf daarmee prioriteit aan procedurele efficiëntie boven strikte uniformiteit. Rechtsleer pleit daarom voor een ruime invulling van “een goede rechtsbedeling” die ook procedurele factoren in rekening brengt.¹⁸⁸

1.3.3 De CS3D

Het is bijzonder dat de CS3D het oprichtingsrecht (*lex incorporationis*) als criterium hanteert voor de afbakening van haar toepassingsgebied.¹⁸⁹ Het zou coherenter zijn met de logica van Brussel Ibis om de plaats van vestiging als criterium te hanteren, zodat ook ondernemingen met een feitelijke aanwezigheid in de EU onder de werkingssfeer vallen.¹⁹⁰ Ook ondernemingen die buiten de EU zijn opgericht maar hun hoofdzetel of centrale administratie in de Unie hebben, zouden dan hieronder vallen.¹⁹¹

De richtlijn legt regels op aan niet-EU ondernemingen met een substantiële omzet in de EU.¹⁹² De handhaving daarvan wordt echter bemoeilijkt door het gebrek aan bepalingen over internationale bevoegdheid.¹⁹³ Voor procedures tegen niet-EU ondernemingen zijn Europese rechters immers aangewezen op de residuaire bevoegdheidsregels van de lidstaat.¹⁹⁴ In veel lidstaten bieden die geen aanknopingspunt voor rechtsmacht over ondernemingen zonder zetel in de EU, waardoor de verplichtingen uit de CS3D in de praktijk moeilijk afdwingbaar zijn.¹⁹⁵

¹⁸⁵ Magnus and Mankowski (n 53) 765.

¹⁸⁶ Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 137; Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 381.

¹⁸⁷ *Peter Ola Blomqvist v Zavarco Plc* [2015] EWHC 98 (Chancery Division) para 33-35; Van Calster, ‘*Lis pendens* and Third States’ (n 123) 388.

¹⁸⁸ Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 138.

¹⁸⁹ Michaels and Sommerfeld (n 73).

¹⁹⁰ Art. 63 Brussel Ibis; Van Calster, ‘The European Commission’s Corporate Sustainability Due Diligence Proposal. Some Thoughts on the Conflict of Laws.’ (n 149).

¹⁹¹ Van Calster, ‘The European Commission’s Corporate Sustainability Due Diligence Proposal. Some Thoughts on the Conflict of Laws.’ (n 149).

¹⁹² Art. 2(2) CS3D.

¹⁹³ Ralf Michaels and Antonia Sommerfeld, ‘The EU Sustainability Directive and Jurisdiction’ (*EAJIL*, 3 August 2023).

¹⁹⁴ Art. 6 Brussel Ibis.

¹⁹⁵ Michaels and Sommerfeld (n 73).

De literatuur stelt voor om *forum legis* in te voeren waardoor EU-rechters bevoegd zijn zodra bedrijven met een EU-omzet onder de CS3D vallen.¹⁹⁶ Vorderingen worden zo ook mogelijk tegen op zichzelf staande buitenlandse ondernemingen zonder moeder in de EU.

Een bijkomend aandachtspunt is dat de CS3D lidstaten verplicht om hun nationale omzettingwetgeving tot bijzonder dwingend recht te dopen, terwijl de EU dit statuut bewust zelf niet toekent op Unieniveau.¹⁹⁷ Dit is een doordachte keuze omdat de CS3D als richtlijn geen rechtstreekse werking in de lidstaten heeft en de EU over beperktere afdwingingsmogelijkheden beschikt.¹⁹⁸ Toch ontstaat rechtsonzekerheid wanneer lidstaten nalaten hun nationale zorgplichtwetgeving als bijzonder dwingend recht te erkennen.

HOOFDSTUK 2 Toepasselijk recht

2.1 Rome II

2.1.1 Algemene regel toepasselijk recht

De Rome II Verordening regelt welk recht van toepassing is in grensoverschrijdende niet-contractuele geschillen.¹⁹⁹ Voor de toepassing ervan is ook een internationaal element vereist.²⁰⁰ Volgens de algemene regel in artikel 4(1) geldt het recht van de plaats waar de schade zich voordoet (*lex loci damni*).²⁰¹ Zoals bij rechtsmacht is indirecte schade uitgesloten en telt enkel directe schade.²⁰² In complexe geschillen zoals bij grensoverschrijdende schade door smeltende gletsjers, leidt *lex loci damni* tot een mozaïek van toepasselijke rechtsstelsels.²⁰³ De

¹⁹⁶ *ibid.*

¹⁹⁷ European Parliament resolution with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability; Aldag (n 47) 1234; Kruger (n 150).

¹⁹⁸ Van Calster, 'The European Commission's Corporate Sustainability Due Diligence Proposal. Some Thoughts on the Conflict of Laws.' (n 149).

¹⁹⁹ Art. 1 Rome II; Aldag (n 47) 1235; Weller and Weiner (n 3) 9; Ulrich Magnus and Peter Mankowski (eds), *European Commentaries on Private International Law: ECPIIL: Rome II Regulation* (Otto Schmidt; Sellier European Law Publishers 2019) 61–63.

²⁰⁰ Magnus and Mankowski (n 199) 61–62.

²⁰¹ Art. 4(1) Rome II; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 436; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 449–450; Weller and Weiner (n 3) 10.

²⁰² *Florin Lazar v Allianz SpA* [2015] HvJ C-350/14 para 75, 77 en 83; Kruger and Verhellen (n 63) 462–463.

²⁰³ Aldag (n 16) 1237; M Petersen Weiner and MP Weller, 'The "Event" Giving Rise to the Damage" under Article 7 Rome II Regulation in CO2 Reduction Claims' [2021] *Yearbook of Private International Law* 261, 11–12; G Te Winkel and XPA van Heesch, 'The Shell Judgment – a bombShell in Private International Law?' (2021) 3 *NIPR* 532, 540; Kruger and Verhellen (n 63); 'Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the Application of Regulation (EC) No 865/2007 on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations (Rome II Regulation)' (2025) COM(2025) 20 final.

verweerder loopt zo het risico om aansprakelijk te worden gesteld onder een onvoorspelbaar kluwen van regels.²⁰⁴

2.1.2 Aanvullingen op de algemene regel

Wanneer er geen mozaïek is, speelt artikel 4 meestal in het voordeel van MNO's die hun productie naar het buitenland verplaatsen.²⁰⁵ Hoewel artikel 7 milieuschadeslachtoffers alternatieven biedt, blijven andere slachtoffers van zorgplichtschendingen in de kou staan.²⁰⁶ Toch voorziet Rome II in verschillende mechanismen om af te wijken van de standaard die ruimte laten om het recht toe te passen van de plaats waar de MNO zetelt, wat doorgaans gunstiger is voor het slachtoffer.²⁰⁷ Zo bepaalt de uitzonderingsregel in artikel 4(2) dat het recht van het land waar beide partijen wonen van toepassing is.²⁰⁸ Daarnaast voorziet artikel 4(3) in een ontsnappingsclausule voor uitzonderlijke gevallen met een duidelijk nauwere band met een ander land.²⁰⁹ Intern beleid van MNO's over milieu- of mensenrechten vormt echter geen voldoende band, zeker omdat de ontsnappingsclausule een bestaande relatie tussen partijen veronderstelt.²¹⁰ Bovendien dekt artikel 7 milieuschade al via een afzonderlijke regeling.²¹¹

2.1.3 Bijzondere regels toepasselijk recht

Artikel 7 beschrijft een bijzondere regeling voor milieuzaken waarbij de eiser ook kan kiezen voor het recht van het land van de schadeveroorzakende gebeurtenis (*lex loci delicti commissi*).²¹² Dit dekt zowel milieuschade, alsook schade aan mens en eigendom die daaruit voortvloeit.²¹³ Volgens prefix (24) is *milieuschade*: “een negatieve verandering in de natuurlijke rijkdommen zoals water, land of lucht, of een aantasting van een functie die een

²⁰⁴ Weller and Weiner (n 3) 12.

²⁰⁵ Aldag (n 16) 1246.

²⁰⁶ *ibid.*

²⁰⁷ Aldag (n 47) 1234.

²⁰⁸ Art. 4(2) Rome II; *Florin Lazar v. Allianz SpA* (n 202) para 74-79 en 83; Aldag (n 16) 1238; Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (n 72) 441; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 450.

²⁰⁹ Art. 4(3) Rome II; Aldag (n 16) 1238; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 440; Te Winkel and van Heesch (n 203) 540; Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (n 72) 441; Kruger and Verhellen (n 63).

²¹⁰ Aldag (n 16) 1238; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 438.

²¹¹ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 438; Aldag (n 16) 1238.

²¹² Art. 7 Rome II; Aldag (n 16) 1239; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 443-444; Te Winkel and van Heesch (n 203) 540; Ahmed (n 33) 78-79; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 450; Weller and Weiner (n 3) 10.

²¹³ Art. 7 Rome II; EAPIL, ‘Ecofeminism and Private International Law: The Notion of “Event” under the Rome II Regulation’; Aldag (n 16) 1239.

natuurlijke rijkdom vervult ten behoeve van een andere natuurlijke rijkdom of het publiek, alsmede een aantasting van de verscheidenheid van levende organismen.”²¹⁴

Een letterlijke interpretatie suggereert dat artikel 7 enkel geldt voor eisers die een schadevordering vragen en niet voor wie een rechterlijk bevel vraagt om milieuschade te voorkomen, hetgeen haaks staat op het beschermende doel van de bepaling.²¹⁵ Volgens artikel 2(3) Rome II vallen geleden schade, schadeveroorzakende gebeurtenissen en (potentiële) toekomstige schade onder de verordening.²¹⁶ Het is dan ook plausibel dat zowel eisers die een schadevergoeding als een rechterlijk bevel verzoeken hieronder vallen.²¹⁷

De Europese Commissie baseerde artikel 7 op het *vervuiler betaalt*-principe waarbij slachtoffers het voordeligste recht kunnen kiezen.²¹⁸ Het Europees Parlement uitte twijfels over het nut van een specifieke bepaling over klimaatschade en het uitblijven van een duidelijke definitie.²¹⁹ Verder wil de bepaling voorkomen dat bedrijven zich strategisch aan grenzen vestigen om te ontsnappen aan strengere milieuwetten.²²⁰ Artikel 191 VWEU bevestigt de voorkeur om milieuschade bij de bron te bestrijden.²²¹ In *Lliuya v RWE* vorderde een Peruaanse landbouwer een schadevergoeding van een Duitse energiereus voor klimaatschade in Peru.²²² Hij beriep zich op Duits recht via *locus delicti commissi* aangezien de uitstoot in Duitsland plaatsvond.²²³

²¹⁴ Prefix (24) Rome II.

²¹⁵ Te Winkel and van Heesch (n 203) 541.

²¹⁶ Art 2(3) Rome II; J Von Hein, ‘Article 7 Environmental Damage’, *Rome Regulations Commentary* (Kluwer Law International 2020) 659.

²¹⁷ Te Winkel and van Heesch (n 203) 541.

²¹⁸ Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (n 72) 442; Weller and Weiner (n 3) 11.

²¹⁹ Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (n 72) 443.

²²⁰ Kruger and Verhellen (n 63).

²²¹ Art. 191 Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) 2016 (Official Journal of the European Union); *Milieudéfensie et al v Royal Dutch Shell plc* [2021] District court of The Hague ECLI:NL:RBDHA:2021:5337 para 4.3.3. Aldag (n 16) 1239; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 444; Weller and Weiner (n 3) 13.

²²² *Lliuya v RWE AG - Beschluss zu den Beweisfragen* [2021] High Regional Court Hamm 5 U 15/17 1–3; ‘Luciano Lliuya v. RWE AG’ (*Climate Change Litigation*); Lehmann and Eichel (n 160) 78; Francesca Mascha Klein and Noah Walker-Crawford, ‘Legal’ (*The climate case - Saúl vs. RWE*, 3 March 2022); ‘Will Polluters Pay? Evidentiary Hearings in the Case of Lliuya v. RWE in the Wider European Context’ (n 70).

²²³ *Lliuya v RWE AG* [2016] Essen Regional Court 2 O 285/15; *Lliuya v RWE AG - Hinweis- und Beweisbeschluss* [2017] High Regional Court Hamm 5 U 15/17 2 para 2; ‘Luciano Lliuya v. RWE AG’ (n 222); Klein and Walker-Crawford (n 222); ‘Will Polluters Pay? Evidentiary Hearings in the Case of Lliuya v. RWE in the Wider European Context’ (n 70).

Milieudefensie v Shell (*infra* 2.2) stelt dat bij milieuschade die voortkomt uit handelingen in meerdere staten, artikel 4(3) het toepasselijke recht niet kan concentreren op één handeling.²²⁴ Eisers behouden de keuze tussen verschillende rechtstelsels waar de dader schade veroorzaakte. Hoewel een dergelijke ruime keuzevrijheid, waarbij elke schakel in de handelingsketen als optie kan dienen, de rechtszekerheid kan ondermijnen, sluit dit wel aan bij het *favor naturae*-principe van artikel 7.²²⁵

Partijen kunnen volgens artikel 14(1) na de schadeveroorzakende gebeurtenis overeenkomen welk recht van toepassing is.²²⁶ Die keuze kan stilzwijgend zijn en creëert onzekerheid, mede omdat Rome II zwijgt over het recht dat deze overeenkomst beheerst.²²⁷ Rechtsleer gaat ervan uit dat dit hetzelfde recht is als de partijen verkiezen.²²⁸ Het valt natuurlijk te betwijfelen of partijen hierover na de schade nog overeenkomen.

Verder staat artikel 16 de toepassing van rechtsregels van bijzonder dwingend recht van het forum toe.²²⁹ Deze bepalingen zijn zo essentieel voor de openbare orde dat ze altijd voorrang krijgen, ongeacht het toepasselijke recht.²³⁰ De Franse wet verplicht grote ondernemingen tot een zorgvuldigheidsplan en voorziet in civiele aansprakelijkheid bij niet-naleving.²³¹ Rechtsleer suggereert dat deze bepalingen via artikel 16 als bijzonder dwingend recht kunnen worden toegepast, een voordeel voor slachtoffers bij Franse rechtsmacht over Franse ondernemingen.²³² Wanneer de andere lidstaten volgen, opent dit de deur naar gerechtigheid. Opvallend is dat bepalingen van bijzonder dwingend recht uit derde landen niet toepasbaar zijn, terwijl dit bij contractuele geschillen wel mogelijk is.²³³ In *Unamar v Navigation* gaf het HvJ aan dat bepalingen van bijzonder dwingend recht geen afbreuk mogen doen aan de voorrang en

²²⁴ Art. 4(3) Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I) 2008; *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.3.

²²⁵ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.3. Von Hein (n 216).

²²⁶ Art. 14(1) Rome II; Aldag (n 47) 1236.

²²⁷ Aldag (n 47) 1236.

²²⁸ Aldag (n 16) 1237.

²²⁹ Art. 16 Rome II; Aldag (n 16) 1244; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 2260.

²³⁰ Art. 16 Rome II; Art. 9 Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I); *Vital Inc* [2021] Rechtbank Rotterdam ECLI:NL:RBROT:2021:3130; Aldag (n 16) 1244; Sean Barton and Fiona O'Beirne, 'Litigating in the EU: Limitation Periods Across Borders' (*McCann FitzGerald*).

²³¹ Art. L 225-102-4 en L 225-102-5 Code de commerce (France); Aldag (n 16) 1241 en 1244–1245.

²³² Art. 16 Rome II; Art. L 225-102-4 en L 225-102-5 Code de commerce (France); Aldag (n 16) 1244–1245.

²³³ Grajdura, 'Mandatory Rules and Public Policy' (*Era-Comm - Academy of European Law*) 9; Art. 9(3) Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I).

uniforme toepassing van EU-wetgeving.²³⁴ In *Da Silva Martins v Dekra Claims Services Portugal SA* verklaarde het HvJ dat de verjaringstermijn geen bepaling van bijzonder dwingend recht is, zodat het toepasselijk recht geldt.²³⁵

Artikel 17 vereist dat de rechter rekening houdt met veiligheids- en gedragsregels die gelden op de plaats van de schadeveroorzakende handeling, zoals milieuvergunningen.²³⁶ Die schadeveroorzakende handeling is door het territoriale karakter van vergunningen de plaats van de feitelijke uitstoot, niet van het beleid van het hoofdkantoor.²³⁷ In theorie kan een onderneming zich enkel beroepen op een vergunning om haar gedrag te rechtvaardigen als die voldoet aan internationaal recht.²³⁸

Artikel 26 bepaalt dat het toepasselijk buitenlandse recht kan worden afgewezen als het duidelijk in strijd is met de openbare orde van het land van de rechter.²³⁹ In *Krombach* besloot het HvJ dat de openbare orde ook fundamentele rechten omvat uit het Europees of internationaal recht.²⁴⁰ Preambule (32) noemt buitensporige schadevergoeding in strijd met de openbare orde.²⁴¹

2.1.4 Procesbevoegdheid

De maatschappelijke druk op MNO's om verantwoordelijkheid op te nemen voor mensenrechten en milieukwesties neemt steeds verder toe. Slachtoffers starten vaker juridische procedures en verhogen de druk via sociale media, publieke aandacht en strategische procesvoering.²⁴² Toch blijft een structurele ongelijkheid tussen slachtoffer en MNO bestaan. Het recht streeft ernaar om deze kloof te dichten door toegang tot de rechter zo laagdrempelig mogelijk te maken.

²³⁴ *United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV v Navigation Maritime Bulgare* [2013] HvJ C-184/12 para 46.

²³⁵ *Agostinho da Silva Martins v Dekra Claims Services Portugal SA* [2019] HvJ C-149/18 para 35; Antoinette Collignon, 'Rome II-verordening en verjaring' (*Legaltree Advocaten en Notarissen*); Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 452; McCorquodale (n 26) 10–11 en 15.

²³⁶ Art. 17 Rome II; Symeon C Symeonides, 'Rome II and Tort Conflicts: A Missed Opportunity' (2008) Vol. 56 *The American Journal of Comparative Law* 172, 212–213; Weller and Weiner (n 3) 16; Magnus and Mankowski (n 199) 567.

²³⁷ Weller and Weiner (n 3) 16–17.

²³⁸ *ibid.*

²³⁹ Art. 16 and 26 Rome II; Aldag (n 16) 1245; Collignon (n 235).

²⁴⁰ *Dieter Krombach v André Bamberski* [2000] HvJ Case C-7/98 para 25-26; Aldag (n 47) 1245.

²⁴¹ Preambule (32) Rome II.

²⁴² Lindsay (n 2) 288.

In dit licht is procesbevoegdheid een cruciaal element in het IPR. Artikel 1 Rome II sluit procesrechtelijke kwesties, zoals procesbevoegdheid, en bewijskwesties uit, maar vermeldt niet dat ze geregeld worden door het recht van het forum (*lex fori*).²⁴³ De lidstaten zijn vrij om te bepalen welk recht hierop van toepassing is.²⁴⁴ Meestal zal procesbevoegdheid dan ook geregeld worden door *lex fori*, tenzij het nationale recht bepaalde procedurekwesties als materieel bestempelt en hierop een ander recht toepasbaar stelt.²⁴⁵ Artikel 29 van de CS3D verplicht lidstaten de toegang tot het recht te faciliteren, onder meer door buitensporige proceskosten te vermijden en verjaringsregels niet onnodig belemmerend te maken.²⁴⁶

In *Perenco* wilden Franse NGO's een procedure starten tegen de onderneming Perenco in Frankrijk over mensenrechtenschendingen gepleegd door hun Congolese dochteronderneming.²⁴⁷ Zij vroegen toegang tot interne documenten van het bedrijf om de rol van Perenco in deze schendingen in Congo te onderzoeken, hetgeen volgens Frans recht was toegelaten. Zowel de Franse rechtbank als het Hof van Beroep wezen dit verzoek aanvankelijk af.²⁴⁸ Ze argumenteerden dat Congolees recht van toepassing was en de NGO's hieronder geen procesbevoegdheid hadden. Uiteindelijk vernietigde het Franse Hof van Cassatie de beslissing omdat procesbevoegdheid naar het Frans recht beoordeeld moet worden.²⁴⁹ Hierdoor konden de NGO's hun bewijs verkrijgen en opnieuw een rechtszaak aanspannen tegen Perenco in Frankrijk.²⁵⁰

2.2 Rechtspraak

2.2.1 Milieudéfensie v Royal Dutch Shell

§1 Uitspraak

Milieudéfensie v Royal Dutch Shell is een baanbrekende transnationale milieuzaak waarin het IPR een grote rol speelde in de bescherming van de rechten van het slachtoffer.²⁵¹ Deze

²⁴³ Art. 1(3) Rome II; Richard Garnett, *Substance and Procedure in Private International Law* (Oxford University Press 2012) 120; Magnus and Mankowski (n 199) 125.

²⁴⁴ Garnett (n 243) 120; Magnus and Mankowski (n 199) 124.

²⁴⁵ Magnus and Mankowski (n 199) 124.

²⁴⁶ Art. 29 CS3D.

²⁴⁷ *Amis de La Terre and Sherpa v Perenco* [2022] Cour de Cassation (France) 20-22.444 para 1.

²⁴⁸ *ibid* para 3.

²⁴⁹ *ibid* 4–6 para ; ‘Amis de La Terre and Sherpa v. Perenco’ (*Climate case chart*, 2019); Sandra Cossart and Juliette Renaud, ‘Victory over the Transnational Corporation Perenco: A Step Forward in the Fight against Opacity and for Access to Justice’ (*Les amis de la Terre France*).

²⁵⁰ ‘Amis de La Terre and Sherpa v. Perenco’ (n 249); Cossart and Renaud (n 249).

²⁵¹ *Milieudéfensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221); De Vido (n 1) 73.

collectieve actie werd gevoerd door *Milieudefensie*, NGO's en 17.379 Nederlandse burgers.²⁵² Zij stelden dat *Royal Dutch Shell* haar zorgplicht schond door onvoldoende maatregelen te nemen om hun broeikasgasuitstoot terug te dringen.²⁵³ *Royal Dutch Shell* is de beleidsbepalende moederonderneming van de Shell groep onder Engels en Welsh recht, met het hoofdkantoor in Den Haag.²⁵⁴ Shell betoogde dat het nemen van beleidsbeslissingen (in Nederland) op zichzelf geen schade veroorzaakt en dit slechts voorbereidende documenten zijn.²⁵⁵

De vraag rees of CO₂-emissies door menselijke activiteiten onder het begrip milieuschade in artikel 7 vallen. Hoewel deze emissies de samenstelling van de atmosfeer veranderen, hetgeen opwarming en bijgevolg klimaatverandering veroorzaakt, gaat het niet om direct waarneembare schade zoals bij een milieuramp.²⁵⁶ Het gerechtshof in Den Haag oordeelde dat klimaatverandering door CO₂-emissies wel onder milieuschade valt.²⁵⁷ Daardoor kon de eiser op grond van artikel 7 kiezen voor het recht van de plaats van schadeveroorzakende handeling en werd Nederlands recht van toepassing.²⁵⁸

Opvallend was dat de rechtbank een beleidsbeslissing als schadeveroorzakende gebeurtenis erkende en daarmee de veronderstelling doorbrak dat die gefixeerd in tijd en ruimte moet zijn.²⁵⁹ Hierdoor vallen bijgevolg de plaats van de schadeveroorzakende handeling en schade niet samen en verruimt artikel 7 de bescherming van het slachtoffer.²⁶⁰ Als het daarentegen om een actieve handeling gaat die de zorgplicht schendt, vallen die twee meestal wel samen en is de meerwaarde van artikel 7 beperkt.²⁶¹

²⁵² *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 2.1; André Nollkaemper, 'Shell's Responsibility for Climate Change: An International Law Perspective on a Groundbreaking Judgment' (*Verfassungsblog*, 28 May 2021); Xandra Kramer and Ekaterina Pannebakker, 'Shell Litigation in the Dutch Courts – Milestones for Private International Law and the Fight against Climate Change' (*Conflict of Laws*, 26 May 2021); Weller and Weiner (n 3) 8.

²⁵³ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 3.1.-3.2; De Vido (n 1) 73.

²⁵⁴ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 2.2; Nollkaemper (n 252).

²⁵⁵ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.6. De Vido (n 1) 74.

²⁵⁶ Lehmann and Eichel (n 190) 80 en 94; Weller and Weiner (n 3) 11.

²⁵⁷ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.2; Nollkaemper (n 252); Van Calster, 'Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation' (n 72) 447.

²⁵⁸ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.2, 4.3.6 en 4.3.7; De Vido (n 1) 74.

²⁵⁹ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.6; Te Winkel and van Heesch (n 203) 535; De Vido (n 1) 74–75; Weller and Weiner (n 3) 13.

²⁶⁰ Aldag (n 16) 1240–1241; Te Winkel and van Heesch (n 203) 540–541.

²⁶¹ Aldag (n 16) 1240–1241.

Het Gerechtshof stelde dat elke uitstoot van CO₂ of andere broeikasgassen, ongeacht de herkomst, bijdraagt aan klimaatverandering en schadelijk is voor de inwoners van Nederland, dat elke vermindering van CO₂-uitstoot belangrijk is en dat verantwoordelijkheid voor milieuschade essentieel is bij de interpretatie van Artikel 7.²⁶² Op basis van Nederlands recht oordeelde de rechtbank dat de eisers een collectieve actie in het algemeen belang konden voeren om de gevaren van klimaatverandering voor huidige en toekomstige generaties in Nederland te voorkomen.²⁶³

§2 Gevolgen

Na deze uitspraak heeft de rechtsleer verschillende interpretaties gegeven aan “schadeveroorzakende gebeurtenis”.²⁶⁴ Een brede benadering, gebaseerd op *Milieudefensie v Shell*, beschouwt “beleid” ook als schadeveroorzakende gebeurtenis.²⁶⁵ Hoewel dit te omzeilen lijkt, zijn MNO’s vaak verplicht om dergelijk beleid te voeren onder het mededingings- of financieel recht.²⁶⁶ Een liberale benadering geeft het slachtoffer de keuze van het toepasselijke recht, hetgeen het beschermende doel van Artikel 7 ondersteunt, maar kan de voorspelbaarheid bemoeilijken en *law shopping* stimuleren.²⁶⁷ Het Europees Parlement stelde in zijn corporate due diligence-rapport een algemene ubiquiteitsregel in Rome II voor.²⁶⁸ Dit zou slachtoffers de keuze geven tussen het recht van het land waar de schade zich heeft voorgedaan, waar de schadeveroorzakende handeling plaatsvond, waar de moederonderneming gevestigd is of waar de onderneming actief is.²⁶⁹

2.2.2 Arica Victims v Boliden Mineral

Een andere belangrijke zaak is *Arica Victims v Boliden Mineral (AB)* waarbij de Zweedse rechtbank besloot dat kwalitatief belangrijke beslissingen doorslaggevend zijn voor de plaats

²⁶² *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.5; Kramer and Pannebakker (n 252); De Vido (n 1) 74; Weller and Weiner (n 3) 8.

²⁶³ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.2.4; Nollkaemper (n 252).

²⁶⁴ Petersen Weiner and Weller (n 203) 268.

²⁶⁵ *ibid* 270; De Vido (n 1) 76.

²⁶⁶ Van Calster, ‘Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.’ (n 111); Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 447.

²⁶⁷ Petersen Weiner and Weller (n 201) 272; De Vido (n 1) 76; *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 219).

²⁶⁸ European Parliament, ‘REPORT with Recommendations to the Commission on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability’ (2021) A9-0018/2021; Kramer and Pannebakker (n 252).

²⁶⁹ European Parliament (n 268); Kramer and Pannebakker (n 252).

van de schadeveroorzakende handeling onder artikel 7 Rome II.²⁷⁰ Niet de kwantiteit aan handelingen in een bepaalde staat maar of deze kwalitatief belangrijk waren voor het realiseren van de schade is bepalend.²⁷¹ Deze contextuele lezing laat toe om due diligence-schendingen als schadeveroorzakend te erkennen. Dit vindt steun in de *Richtlijn betreffende milieuaansprakelijkheid*, die het feitelijk controleren of aansturen van een activiteit beschouwt als exploitatie.²⁷² Deze redenering sluit aan bij *Milieudefensie v Shell* en laat zich doortrekken naar artikel 7 Brussel Ibis, al is dat meestal overbodig gezien rechtsmacht in de thuisstaat van de verweerder tot hetzelfde resultaat leidt.²⁷³

DEEL II: Regelgeving in het VK

HOOFDSTUK 1: Rechtsmacht

1.1 Practice Direction 6B (VK)

De Practice Direction 6B is een aanvulling op de CPR en beschrijft de regels voor rechtsmacht in Engeland en Wales bij de betekening buiten het rechtsgebied.²⁷⁴

1.1.1 Algemene regels rechtsmacht

Volgens common law hebben Engelse rechtbanken rechtsmacht van rechtswege wanneer de verweerder in het VK aanwezig is en hier betekend wordt, de *presence rule*.²⁷⁵ Voor ondernemingen is deze *presence rule* een fictie.²⁷⁶ Zij worden als aanwezig beschouwd via registratie onder de Engelse Companies Act 2006 of een vestiging in het VK, zelfs wanneer de vordering geen verband houdt met die vestiging.²⁷⁷ Een verweerder kan zich bovendien

²⁷⁰ *Arica Victims v Boliden Mineral AB* (n 168) 5; Van Calster, 'Arica Victims v Boliden Mineral (Sweden). Lex Causae and Export of Toxic Waste. Relevant for the Business and Human Rights /CSR Debate.' (n 168); Van Calster, 'Jurisdiction in Environmental Damage Claims - Speaking Notes of Geert van Calster, Madrid' (n 72) 2.

²⁷¹ *Arica Victims v Boliden Mineral AB* (n 168) 5; Van Calster, 'Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation' (n 72) 447.

²⁷² Art. 2(6) Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade 2004 (Pb L 143); Aldag (n 16) 1240.

²⁷³ Art. 7 Brussel Ibis; *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.6.

²⁷⁴ Farrington (n 46) 404.

²⁷⁵ *Calvin's Case* [1608] Exchequer Chamber 77 ER 377; *Colt Industries Inc v Sarlie* [1966] Court of Appeal EWCA Civ J0607-1; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 125–126; Dicey, Morris and Collins (n 22) 466; Farrington (n 46) 404.

²⁷⁶ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 128.

²⁷⁷ S. 1139 Companies Act 2006; *Teekay Tankers Ltd v STX Offshore & Shipping Co* (2014) 2015 Bus LR 731 (Queen's Bench Division (Commercial Court)) para 51-53; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 128–129; Dicey, Morris and Collins (n 22) 467, 471 en 473; Philip Patterson, 'Derivative Claims' (*Lexology - Gatehouse Chambers*, 29 March 2023).

vrijwillig onderwerpen aan de rechtsmacht van de rechtbank, ook als die anders niet bevoegd was.²⁷⁸ Vrijwillige onderwerping betekent dat de verweerder zijn recht om de rechtsmacht te betwisten opgeeft en duidelijk kiest voor een berechting in het VK.²⁷⁹ In al deze gevallen kan de rechter alsnog beslissen zijn rechtsmacht te weigeren ten voordele van een geschikter forum.²⁸⁰

1.1.2 Bijzondere regels rechtsmacht

Is de verweerder niet aanwezig in het VK, dan kan de eiser met toestemming van de rechter in het buitenland betekenen als de vordering onder één van de gateways valt.²⁸¹ Een daarvan is dat de verweerder in het VK gedomicilieerd is.²⁸² De rechter beoordeelt als voorwaarden voor de gateways of er een ernstige zaak is en of het VK het meest geschikte forum vormt voor een efficiënte procedure.²⁸³

Ook in Engeland vallen de vorderingen van slachtoffers in milieurechtszaken onder het recht inzake onrechtmatige daad. Hierdoor is gateway 9 van de UK Practice Direction 6B van toepassing.²⁸⁴ Gateway 9 staat toe dat een vordering wegens onrechtmatige daad buiten het grondgebied betekend wordt met toestemming van de rechtbank wanneer (1) de schade daar is of zal ontstaan, (2) de schadeveroorzakende handeling daar is of zal plaatsvinden, (3) de vordering wordt beheerst door het recht van Engeland en Wales.²⁸⁵

De Engelse rechtspraak vereist dat de schadeveroorzakende handeling zowel substantieel als doeltreffend is.²⁸⁶ Substantieel betekent significant en doeltreffend vereist een causaal verband

²⁷⁸ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 130.

²⁷⁹ *ibid.*

²⁸⁰ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 47) 126.

²⁸¹ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 131–132.

²⁸² Section 3.1(1) Practice Direction 6B; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 131.

²⁸³ *Abela v Baadarani* (2013) W.L.R. UKSC 2043 (Supreme Court) 2044; *AK Investment CJSC (Appellant) v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others (Respondents)* [2011] para 71; *VTB Capital plc v Nutritek International Corp* [2013] 2 AC 337 (UK Supreme Court) 358 en 375 para 18 en 80; *Kaefer Aislamientos SA de CV v AMS Drilling Mexico SA de CV Atlantic Tiburon 1, The* [2019] 1 WLR 10 (Court of Appeal (Civil Division)) para 72–80; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 132 en 134; Michael James, ‘England Not Proper Place for Claim against Subsidiary If More Appropriate Foreign Jurisdiction Available for Claim against Both Subsidiary and English Domiciled Parent (Supreme Court)’ (*Thomson Reuters - Practical Law*, 11 April 2019).

²⁸⁴ Section 3.1(9) Practice Direction 6B.

²⁸⁵ Section 3.1(9) *ibid.*; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 146–147.

²⁸⁶ *Metall und Rohstoff AG v Donaldson Lufkin & Jenrette Inc J H Rayner (Mincing Lane) Ltd v Teck Hock & Co (Pte) Ltd* [1990] Court of Appeal 1 QB 391 437; *Ashton Investments Ltd v OJSC Russian Aluminium (Rusal)* (2006) 739 CLC (Commercial Court (QBD)) para 61 en 63; *Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors* [2021] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 264 para 33; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 147.

met de schade.²⁸⁷ Een relatief onbelangrijke handeling zou in strijd zijn met de letter en geest van de regel.²⁸⁸ De beoordeling hangt af van de intensiteit, de gevolgen binnen de jurisdictie en de context.²⁸⁹ In *Manek* besliste de Court of Appeal dat de eiser rechtsmacht moet onderbouwen met plausibel bewijs of sterke argumenten voor het substantiële en doeltreffende karakter.²⁹⁰

In *Brownlie* verruimde het UK Supreme Court het concept causaliteit.²⁹¹ Zij bestempelde het onderscheid tussen directe en indirecte schade (consequentiële schade) als artificieel en achtte de gateway op beide van toepassing.²⁹² Het emotioneel trauma van het slachtoffer in Engeland na de feiten in Egypte werd aanvaard als schade geleden binnen de jurisdictie. De Engelse rechter verbreedt zijn rechtsmacht op die manier aanzienlijk. Dit roept vragen op over hoeveel en wat volstaat als indirecte schade. Zijn medische kosten voldoende?²⁹³ Stel dat een arbeider ademhalingsproblemen ontwikkelt door luchtvervuiling in Nigeria en zich laat behandelen in Engeland bij gebrek aan gepaste zorg ter plaatse. Zou dit volstaan voor Engelse rechtsmacht? Dit zou opvallend zijn aangezien Engeland oorspronkelijk geen directe band heeft met de schadeveroorzakende handeling.²⁹⁴ Deze ruime interpretatie van de gateway vergroot het risico op cherry picking waardoor bijna elke zaak via een vorm van indirecte schade toegang kan krijgen tot de Engelse rechter.²⁹⁵ Dat leidt tot bevoegdheidsdiscussies en vertragingen. Lord Leggatt pleit in zijn dissent in *Brownlie* voor een onderscheid tussen financiële schade en schade zoals langdurige pijn of een beperking.²⁹⁶ Deze laatste blijft voortdurend aanwezig, waar het slachtoffer zich ook bevindt. In *KMG v Chen* oordeelde de High Court dat deze regel over

²⁸⁷ *Metall und Rohstoff A G v. Donaldson Lufkin & Jenrette Inc. J H Rayner (Mincing Lane) Ltd. v. Teck Hock & Co. (Pte) Ltd* (n 286) 437; *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie* [2021] UK Supreme Court UKSC 45 para 40.

²⁸⁸ Ashley Allen, ‘Service Gateways—No English Jurisdiction Due to Failure to Show “Substantial and Efficacious Acts Committed within the Jurisdiction” (Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors)’ (*Gatehouse Chambers*, 17 December 2019).

²⁸⁹ *ABCI v Banque Franco-Tunisienne & Ors* [2003] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 205 para 35; *Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors* (n 286) para 33-34; Allen (n 288).

²⁹⁰ *Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors* [2021] EWCA Civ 264 (01 March 2021) [2021] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 264 para 33-35; Ben Singler, ‘Opening the Tort Gateway’ (*Stephenson Harwood Legal*, 30 March 2021).

²⁹¹ *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie* (n 287) para 76 en 81-83; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 147–148.

²⁹² *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie* (n 287) para 76 en 81-83.

²⁹³ Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 163–164.

²⁹⁴ Geert Van Calster, ‘The UK Supreme Court in Brownlie (II). With the Tort Jurisdictional Gateway Widened to Consequential Losses, Forum Non Conveniens Emerges as the Default Gatekeeper.’ (*GAVC Law*, 1 November 2011) para 170-171; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 163–164.

²⁹⁵ Van Calster, ‘The UK Supreme Court in Brownlie (II). With the Tort Jurisdictional Gateway Widened to Consequential Losses, Forum Non Conveniens Emerges as the Default Gatekeeper.’ (n 294).

²⁹⁶ *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie* (n 287) para 178.

indirecte schade geen bepaling van bijzonder dwingend recht of openbare orde vormt onder artikel 16 of 26 Rome II, en dus niet op buitenlands recht van toepassing is.²⁹⁷

Net zoals onder het EU-recht kan een buitenlandse dochteronderneming via gateway 3 worden meegesleurd in een procedure tegen een lokale moederonderneming als ankerverweerder.²⁹⁸ Als de rechter oordeelt dat de vordering tegen die moederonderneming voldoende aannemelijk is en het VK het geschikte forum vormt, kan de dochter als noodzakelijke of gepaste partij worden betrokken. Het zou opmerkelijk zijn als de rechter op dat moment al naar de gegrondheid van de zaak moet kijken om het bewijs te beoordelen voor de zorgplicht.²⁹⁹ Echter, in *Okpabi* verduidelijkte het UK Supreme Court dat de rechter bij die beoordeling net wel moet uitgaan van de gestelde feiten tenzij die aantoonbaar onjuist zijn.³⁰⁰ Een mini-proces of een verregaande toetsing van de feiten moet vermeden worden.³⁰¹ Zelfs als de moederonderneming uiteindelijk niet aansprakelijk blijkt, blijft de rechtsmacht over de dochter bestaan.³⁰² Aangezien geen territoriale band met het VK vereist is, kan deze strategie bijzonder ruim worden.³⁰³ Om misbruik en forum shopping te voorkomen blijft een strike toetsing vereist.³⁰⁴

Een moederonderneming kan aansprakelijk gesteld kunnen worden voor het schenden van haar zorgplicht.³⁰⁵ Die zorgplicht is in de rechtspraak sterk geëvolueerd. In *Vedanta* ontwikkelde het

²⁹⁷ Art. 16 en 26 Rome II; *KMG International NV v Chen & Anor* [2019] EWHC 2389 Comm (England and Wales High Court of Justice (Comm)) para 50 en 57; Geert Van Calster, 'KMG v CHEN. The Common Law Reflective Loss Rule Held as Being Substance, Not Procedure, and Not Qualifying as Either *Lois de Police* or *Ordre Public* under Rome II.' (*GAVC Law*, 25 September 2019); Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 452.

²⁹⁸ Section 3.1(3)(b) Practice Direction 6B; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 147.

²⁹⁹ *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* [2021] UK Supreme Court [2021] UKSC 3 para 22-23 en 107; Robert McCorquodale, 'Okpabi v Shell. The Supreme Court Reverses the Court of Appeal and the High Court on Jurisdictional Hurdles in Parent /Subsidiaries Cases. Guest Blog by Professor Robert McCorquodale.' (*GAVC Law*, 17 February 2021); Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 149.

³⁰⁰ *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 21-23 en 107.

³⁰¹ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 57; *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 21-23 en 107; McCorquodale (n 299); Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 72-73; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 138; Geert Van Calster, 'Jurisdiction of English Courts in Foreign Direct Liability Claims' (*EAPIL*, 10 December 2024); Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 169.

³⁰² Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 147.

³⁰³ *ibid.*

³⁰⁴ *ibid.*

³⁰⁵ *Chandler v Cape Plc* [2012] Court of Appeal EWCA Civ 525 para 66, 79 en 81; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 53; *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 147-148; Van Calster, 'Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.' (n 111); Meeran (n 9) 51; Aristova and Grušić (n 16) 149; Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 67; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 146-147.

UK Supreme Court de zogenaamde *Vedanta principles* die bepalen dat een moederonderneming een zorgplicht kan hebben jegens derden wanneer zij voldoende betrokken is bij het beleid of de activiteiten van haar dochter, bijvoorbeeld via het uitvaardigen van een groepsbeleid.³⁰⁶ Wanneer een moeder weet of behoort te weten dat haar dochter schade toebrengt waar zij invloed op uitoefent of waarvoor zij verantwoordelijkheid heeft opgenomen, rust er op haar een zorgplicht om in te grijpen.³⁰⁷

De uitspraak in *Vedanta v. Lungowe* had belangrijke gevolgen voor de manier waarop buitenlandse dochterbedrijven betrokken worden in Britse rechtszaken als noodzakelijke en gepaste partij.³⁰⁸ Voor deze uitspraak was het voldoende om het risico op tegenstrijdige uitspraken aan te tonen. Sinds *Vedanta* volstaat dit niet meer, eisers moeten aantonen dat ze in het andere land geen toegang hebben tot substantieel recht.³⁰⁹ In *Okpabi* verduidelijkte het UK Supreme Court dat niet de controle of het groepsbeleid, maar de feitelijke betrokkenheid van de moedervereniging bij het management van de dochter doorslaggevend is voor een mogelijke zorgplicht.³¹⁰

1.2 Forum Non Conveniens

Forum non conveniens laat een (Engelse) rechter toe om rechtsmacht te weigeren wanneer hij meent dat een andere rechtbank geschikter is om het geschil te behandelen.³¹¹ Tot 1998 moest aangetoond worden dat een geschil geschikt was voor betekening in het buitenland.³¹² Sindsdien ligt de focus op de vraag of het VK de juiste plaats is om de zaak te behandelen. De beoordeling steunt minder op praktische aspecten zoals getuigen of bewijs, en meer op algemene belangen zoals een efficiënte rechtsbedeling.³¹³

³⁰⁶ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 53; *Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v. Shell* (n 113) para 3.31-3.32; Aldag (n 47) 1233; Meeran (n 9) 35; Van Calster, *European Private International Law* (n 12) 447.

³⁰⁷ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 53; *Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v. Shell* (n 113) para 3.31-3.32.

³⁰⁸ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 42, 66 en 87-88.

³⁰⁹ *ibid* para 88; *Morris, McClean and Abou-Nigm* (n 58) 137.

³¹⁰ *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 147-148; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 70-71; McCorquodale (n 299).

³¹¹ *Andrew Owusu v N B Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others* [2005] HvJ C-281/02; Magnus and Mankowski (n 53) 109; *Morris, McClean and Abou-Nigm* (n 58) 154; Dicey, Morris and Collins (n 22) 597-598; Farrington (n 46) 400.

³¹² Martin Davies, 'Forum Non Conveniens: Now We Are Much More Than Ten' in Andrew Dickinson and Edwin Peel (eds), *A Conflict Of Laws Companion* (Oxford University Press 2021) 34.

³¹³ *ibid*.

1.2.1 Betekenis onder *Spiliada*

In *Spiliada* oordeelde de Engelse House of Lords dat er twee fasen zijn waaraan moet worden voldaan voordat een schorsing gerechtvaardigd is.³¹⁴ In fase 1 ligt de bewijslast op de verweerder om te bewijzen dat een ander forum beschikbaar en onmiskenbaar geschikt is (objectieve factor).³¹⁵ Dit betekent ook dat de andere rechter rechtsmacht heeft.³¹⁶ Verwante procedures of partijen (*Cambridgeshire factor*) zullen een belangrijke rol spelen bij de beslissing.³¹⁷ Als de rechter dit weigert, behoudt ze haar rechtsmacht en zal ze de zaak zelf behandelen. Als ze fase 1 wel toelaat, verschuift de bewijslast in fase 2 naar de eiser om aan te tonen dat hij in het andere forum geen gerechtigheid zal krijgen (subjectieve factor).³¹⁸ Dit vereist een legitiem persoonlijk of juridisch voordeel waardoor Engeland duidelijk het meest geschikte forum is.³¹⁹ Louter het feit dat hij in het andere forum zal verliezen of een hogere schadevergoeding kan verkrijgen is niet voldoende.³²⁰ Echter, factoren zoals het ontbreken van een onpartijdig proces, een corrupt rechtssysteem of een gebrek aan vertegenwoordiging zijn wel relevant.³²¹ Zelfs voorbereidingskosten die verloren zouden gaan bij een schorsing kunnen van belang zijn.³²² Lord Collins zei hierover in *Altimo*: “*There can be no doubt that Kyrgyzstan is the natural forum for claims under the Kyrgyz law ... But the fundamental point in this case is that, if there is no trial in the Isle of Man, there will be no trial anywhere.*”³²³

³¹⁴ *Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd* [1986] House of Lords UKHL 10, 1987 AC 460; Leader, ‘Human Rights Litigation against Multinationals in Practice’ (n 14) 79; Farrington (n 46) 405.

³¹⁵ Joseph (n 27) 115–116; Trevor C. Hartley (n 124) 252–256; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 154; Dicey, Morris and Collins (n 22) 610 en 612–613; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 153.

³¹⁶ *Unwired Planet International Ltd and another v Huawei Technologies (UK) Co Ltd and another* [2020] UK Supreme Court UKSC 37 para 96–97; Dicey, Morris and Collins (n 22) 612–613.

³¹⁷ *Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd* (n 314) 470–471; Trevor C. Hartley (n 124) 257.

³¹⁸ *Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd* (n 314) 482; *Connelly v RTZ Corp Plc (No.2)* (n 16) 855; *Lubbe v Cape Plc* [2000] House of Lords of the United Kingdom UKHL 41, 1 WLR 1545 1555; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 11 en 20; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 155; Dicey, Morris and Collins (n 22) 611 en 620; Farrington (n 46) 405.

³¹⁹ Trevor C. Hartley (n 124) 252–258; Dicey, Morris and Collins (n 22) 611; Farrington (n 46) 405; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 167.

³²⁰ *Connelly v RTZ Corp Plc (No.2)* (n 16) 872–873; Trevor C. Hartley (n 124) 261–264; Dicey, Morris and Collins (n 22) 612.

³²¹ *AAA & Ors v Unilever Plc & Anor* [2017] High Court (QB) EWHC 371 para 169; Trevor C. Hartley (n 124) 261–264; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 154.

³²² *Klifa v Slater & Anor* [2022] High Court (QB) EWHC 427 para 48 ; Aristova, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims’ (n 15) 153.

³²³ *Altimo Holdings and Investment Limited and Others v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others* [2011] Privy Council UKPC7 para 151.

1.2.2 Owusu v Jackson

§1 Uitkomst

In *Owusu v Jackson* bracht de rechter een absoluut verbod op *forum non conveniens* in de EU tot stand wanneer de verweerder in de lidstaat van de eerst aangezochte rechter woont.³²⁴ Dit betekende dat bedrijven met een zetel, filiaal, of agentschap in het VK, als verweerder, onder de exclusieve bevoegdheid van de Britse rechter vielen, ongeacht waar de schade of overtreding plaatsvond.³²⁵ Dit verbod geldt ook onder het Lugano-Verdrag, aangezien geen enkele bepaling een schorsing toestaat en *forum non conveniens* in strijd zou zijn met de rechtstraditie van de meeste lidstaten.³²⁶ Zoals onder de Brussel Ibis-regels besproken, is het wel mogelijk om een schorsing toe te staan bij identieke of samenhangende vorderingen ten gunste van de rechter in de eerst aangezochte lidstaat, aangezien dit het idee van toenmalige artikels 27 en 28 Brussel I weerspiegelt (huidige artikels 29 en 31 Brussel Ibis).³²⁷

§2 Problematiek

Het HvJ oordeelde dat *forum non conveniens* de redelijke voorspelbaarheid over de plaats van vervolging voor de verweerder ondermijnt, hetgeen indruist tegen de rechtszekerheid.³²⁸ Hoewel de uitkomst duidelijk is, argumenteert Hartley dat het HvJ hier echter naar de verkeerde partij verwees.³²⁹ Hij stelt dat bij de beslissing of *forum non conveniens* moet worden toegestaan, het vooral relevant is dat de regels voorspelbaar zijn voor de eiser. De verweerder kan *forum non conveniens* namelijk zelf aanvoeren om het geschil te verplaatsen.³³⁰ Dit belicht slechts één kant van het verhaal en gaat ervan uit dat *forum non conveniens* een eenvoudig in te roepen beschermingsmechanisme is. Hoewel de doctrine verweerders extra bescherming

³²⁴ *Andrew Owusu v N. B. Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others* (n 311) para 46; Van Calster, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (n 58) 129; Dickinson and Lein (n 34) 347; Magnus and Mankowski (n 53) 109; Van Calster, 'PrivatBank v Kolomoisky and Boholiubov. The Court of Appeal Reverses the High Court Ia on Abuse of the Anchor Mechanism. Further Consideration, Too, of the Reflexive Effect of Article 28's Lis Alibi Pendens, and of Article 34.' (n 95) 365; Dicey, Morris and Collins (n 22) 599.

³²⁵ 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights | Leigh Day'.

³²⁶ Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 24; Fausto Pocar, 'Explanatory Report on the Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano)' (European Union 2007) 2009/C 319/01 para 118.

³²⁷ Art. 27 - 28 Brussel I; Art. 29 - 30 Brussel Ibis.

³²⁸ *Andrew Owusu v N. B. Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others* (n 311) para 42 en 44; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 19–28.

³²⁹ Trevor C. Hartley (n 124) 296–297.

³³⁰ *ibid.*

biedt en voorspelbaarheid voor eisers cruciaal is, zeker wanneer zij het opnemen tegenover MNO's, is het niet overtuigend om te stellen dat voorspelbaarheid voor verweerders minder belangrijk zou zijn. Dit fundamenteel rechtsbeginsel geldt voor beide partijen.³³¹ Bovendien is het niet correct dat een verweerder altijd gebruik kan en zal maken van *forum non conveniens*.

Het HvJ bevestigt dat het voorspelbaarheidsbeginsel vereist dat beide partijen duidelijkheid hebben over waar ze kunnen dagvaarden en gedagvaard worden.³³² Bovendien verwijst de preambule van Brussel Ibis expliciet naar het belang van voorspelbaarheid voor de verweerder.³³³ Een bijkomend argument tegen *forum non conveniens* in *Owusu* was dat niet alle lidstaten de doctrine hanteren, wat de uniforme toepassing van het Unierecht in gevaar zou brengen.³³⁴

§3 Withdrawal Act 2018

Tijdens de Brexit-onderhandelingen werd de UK-EU Withdrawal Act 2018 aangenomen.³³⁵ Hierdoor kunnen Engelse rechtbanken na hun vertrek uit de EU afwijken van bestaande EU-rechtspraak.³³⁶ Engelse rechtbanken kunnen dus *Owusu v Jackson* omzeilen en het principe van *forum non conveniens* nieuw leven inblazen.³³⁷ Nochtans durfde de Engelse rechters in het verleden ook al de grenzen op te zoeken. Zo weigerde een als tweede aangezochte rechter een procedure te schorsen omdat hij England als het natuurlijke forum beschouwde.³³⁸

³³¹ Art. 6 European Convention on Human Rights 1950; Li Shiyun, 'Lis Pendens or Forum Non Conveniens: Balance between Stability and Flexibility' (2020) NYI308-1 NYU Journal of International Law and Politics 967, 970; *Kühne & Heitz NV v Produktschap voor Pluimvee en Eieren* [2004] HvJ Case C-453/00 para 24.

³³² *Falco Privatstiftung and Thomas Rabitsch v Gisela Weller-Lindhorst* [2009] HvJ C-533/07 para 21 - 22; *Granarolo SpA v Ambrosi Emmi France SA* [2016] HvJ C-196/2015 para 16; *EXTÉRIA s.r.o v Spravíme s r o* [2023] HvJ C-393/22 para 26; *Inkreal s.r.o v Dúha reality s.r.o* [2024] HvJ C-566/22 para 27; Matteo Winkler, 'Understanding Claim Proximity in the EU Regime of Jurisdiction Agreements' (2020) 69 International and Comparative Law Quarterly 431, 439, 444.

³³³ Preamble (11) Brussel I; Preamble (16) Brussel Ibis; *Andrew Owusu v N. B. Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others* (n 311) para 43.

³³⁴ *Andrew Owusu v N. B. Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others* (n 311) para 43; Trevor C. Hartley (n 124) 296–297.

³³⁵ Section 6(5) Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community (European Union Withdrawal Act) 2018.

³³⁶ Section 6 *ibid*; Van Calster, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (n 58) 27; Dicey, Morris and Collins (n 22) 30–31 en 34.

³³⁷ Ahmed (n 33) 75; Dicey, Morris and Collins (n 22) 598–599; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 27 en 443.

³³⁸ *In the matter of 'The Alexandros T' (No 3)* [2013] UK Supreme Court UKSC 70 para 96; Dickinson and Lein (n 34) 334.

1.2.3 Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors

Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors vormt een cruciaal precedent in de post-Brexit context van Business and Human Rights.³³⁹ De eisers zijn 24 werknemers uit Nepal en Bangladesh die ernstige mensenrechtenschendingen aanklagen bij hun tewerkstelling in Maleisische fabrieken die onderdelen produceerden voor de Dyson-groep.³⁴⁰ De vordering werd ingesteld tegen drie entiteiten van de Dyson-groep waarvan twee gevestigd in Engeland en één in Maleisië.³⁴¹

De zaak werd aanhangig gemaakt in mei 2022 waardoor Brussel Ibis niet langer van toepassing was. De Engelse rechter aanvaardde rechtsmacht over de Engelse ondernemingen door hun aanwezigheid in het VK.³⁴² Voor de Maleisische verweerder was toestemming vereist om hem in het buitenland te dagvaarden.³⁴³

De verweerders vroegen een schorsing op basis van *forum non conveniens*.³⁴⁴ In eerste aanleg ging de High Court akkoord en besloot dat Maleisië het meest geschikte forum was aangezien de schadeveroorzakende gebeurtenissen daar plaatsvonden (Spiliada fase 1).³⁴⁵ Volgens de rechter hadden de eisers toegang tot gerechtigheid in de Maleisische rechtbanken waarbij hij benadrukte dat dit niet betekent dat zij dezelfde “Rolls-Royce service” moesten krijgen als in Engeland (Spiliada fase 2).³⁴⁶ Dyson aanvaardde de bevoegdheid van de Maleisische rechter en bood de eisers zelfs financiële steun aan om hun zaak daar te voeren.³⁴⁷

In het arrest van 2024 vernietigde de Court of Appeal de beslissing van de High Court en oordeelde dat Engeland het geschikte forum was.³⁴⁸ De rechter formuleerde vijf

³³⁹ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* [2024] Court of Appeal EWCA Civ 1564 para 1-2; Ugljesa Grusic, ‘Dyson Collects a “Brexit Dividend” in a Business and Human Rights Case in England’ (*EAPIL*, 30 October 2023).

³⁴⁰ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) 5–7.

³⁴¹ Blake Conway and others, ‘Court of Appeal Allows Supply Chain Litigation to Proceed to Trial’ (*Debevoise & Plimpton*, 9 January 2025); Grusic (n 339).

³⁴² *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 34 en 65.

³⁴³ *ibid* para 2.

³⁴⁴ *Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors* [2023] High Court EWHC 2592 (KB) para 55.

³⁴⁵ *ibid* para 122 en 124; Grusic (n 339); Felicity Ewing and others, ‘English Court of Appeal Prefers Rolls-Royce Justice by Exercising Jurisdiction in High-Profile ESG Supply Chain Litigation’ (*Dentons*, 20 December 2024).

³⁴⁶ *Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors* (n 344) para 44 en 62; *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 29.

³⁴⁷ *Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors* (n 344) para 16, 80 en 139.

³⁴⁸ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 76; Geert Van Calster, ‘Limbu v Dyson. Court of Appeal Resoundly Overturns Finding of Forum Non Conveniens in Global Value Chain Business and

kernkritieken.³⁴⁹ (1) Er werd onvoldoende rekening gehouden met het feit dat twee van de drie verweerders in Engeland gevestigd waren en daar gedagvaard werden.³⁵⁰ (2) De kern van de zaak lag in Engeland door de beleidsbeslissingen daar genomen.³⁵¹ (3) Het risico op tegenstrijdige uitspraken werd verworpen aangezien Engelse rechtbanken ervaren zijn met complexe zaken zoals deze.³⁵² (4) De High Court had genegeerd dat de verdediging van de verweerders vanuit Engeland zou worden gecoördineerd.³⁵³ (5) De moeilijkheden voor de eisers om in Maleisië financiering en vertegenwoordiging te vinden werden onderschat.³⁵⁴

Door de verantwoordelijkheid van de moedermaatschappij over derde partijen in de supply chain te bevestigen, zet deze uitspraak een ongelooflijk belangrijk precedent.³⁵⁵ De rechters gaan verder dan de zorgplicht in *Vedanta* en stellen dat publieke verklaringen van Dyson over arbeidsnormen juridisch bindende verplichtingen kunnen creëren.³⁵⁶

Hoewel de uitspraak de deur opent voor meer claims in Engeland tegen buitenlandse ondernemingen, roept deze ook vragen op. Leidt deze beslissing niet tot forum shopping waarbij eisers bijna altijd in het VK terecht kunnen omdat beslissingen over de supply chain daar genomen zijn? En leidt dit niet tot een onevenwichtige verdeling van mensenrechtenzaken waardoor rechtbanken in het Zuiden minder kansen krijgen om expertise te ontwikkelen? Als de hoge kwaliteit van juridische bijstand het in VK een doorslaggevende factor wordt in de Spiliada-test, dreigt dit een aanzuigende werking te hebben op alle procedures.³⁵⁷

Een volledige afschaffing van *forum non conveniens* lijkt in de toekomst weinig realistisch. Daarom is het des te belangrijk dat rechters zoeken naar een interpretatie die de structurele

Human Rights Claim, yet with One or Two Stingers (Read: Forum Shopping Possibilities) for Future Reference.’ (*GAVC Law*, 13 December 2024).

³⁴⁹ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 30; Conway and others (n 341); Ewing and others (n 345); Van Calster, ‘Limbu v Dyson. Court of Appeal Resoundly Overturns Finding of Forum Non Conveniens in Global Value Chain Business and Human Rights Claim, yet with One or Two Stingers (Read: Forum Shopping Possibilities) for Future Reference.’ (n 348).

³⁵⁰ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 34; Ewing and others (n 345); Conway and others (n 341).

³⁵¹ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 37-40; Ewing and others (n 345); Conway and others (n 341).

³⁵² *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 42-46; Ewing and others (n 345); Conway and others (n 341).

³⁵³ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 47-48.

³⁵⁴ *ibid* para 51-55 en 59; Ewing and others (n 345); Conway and others (n 341).

³⁵⁵ Grusic Ugljesa, ‘Limbu v Dyson: The Death of Forum Non Conveniens in Business and Human Rights and Environmental Litigation in England?’ (*EPIL*, 10 February 2025).

³⁵⁶ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 66 en 72.

³⁵⁷ Ugljesa (n 355).

ongelijkheid corrigeert in plaats van versterkt. Dit vergt rechters die zich niet blindstaren op procedurele efficiëntie en actief rekening houden met machtsasymmetrie, reële toegang tot juridische bijstand en de internationale verantwoordelijkheid van ondernemingen.³⁵⁸ Of die koers wordt voortgezet, blijft onzeker. Het is wel duidelijk dat het debat nog niet is uitgewoed.³⁵⁹

1.2.4 Internationaal privaatrechtelijk postkolonialisme

De mismatch tussen het mondiale karakter van activiteiten van MNO's, georganiseerd via juridisch afzonderlijke entiteiten, en de territoriaal begrensde rechtsmacht van rechtbanken, stelt onze tolerantie voor inmenging in soevereiniteit op de proef.³⁶⁰ Telkens wanneer in het Westen de rechtsmacht wordt uitgebreid, wordt impliciet wantrouwen tegenover de rechtsvoering van derde staten getoond.³⁶¹ Bij de toetsing van de subjectieve factor in *forum non conveniens* beslist de rechter of de eiser in het andere forum gerechtigheid zal krijgen. Oordeelt hij van niet, dan positioneert hij zichzelf impliciet als rechter en redder van het slachtoffer, superieur aan de rechtbank in de derde staat. Ruggie omschreef extraterritoriale bevoegdheid treffend als “the elephant in the room that polite people have preferred not to talk about”.³⁶²

Bovendien speelt *comity*, de hoffelijkheid tussen rechtbanken, in het VK een belangrijke rol.³⁶³ Het is bijzonder delicaat voor een rechter om te oordelen dat een eiser geen gerechtigheid zal krijgen in een ander land.³⁶⁴ Een Engelse rechter moet zich hierover terughoudend opstellen.³⁶⁵

³⁵⁸ Aristova, ‘The Application of Private International Law to FDL Claims’ (n 4) 193.

³⁵⁹ Simon Boschhat and Oliver Hart, ‘Court of Appeal Backs Claimants in Dyson Supply Chain Litigation – Implications for UK Based Companies with Global Supply Chains’ (*Hill Dickinson*, 4 February 2025); Grusic (n 337).

³⁶⁰ Aristova, ‘TNCs under National Law’ (n 12) 25.

³⁶¹ Aristova, ‘Introduction’ (n 5) 14; Aristova, ‘TNCs under National Law’ (n 12) 41.

³⁶² John G Ruggie, ‘Keynote Presentation at EU Presidency Conference on the ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework’ (2009) 2; Aristova, ‘TNCs under National Law’ (n 12) 42.

³⁶³ Thomas Schultz and Jason Mitchenson, ‘Rediscovering the Principle of Comity in English Private International Law’ (Law School Research Paper, King’s College 2018) 9; Dicey, Morris and Collins (n 22) 272; Linda Silberman, ‘The Role of Adjudicatory Comity -- Forum Non Conveniens, Lis Pendens, and International Abstention -- in the Rules vs. Standards Debate’ (Public Law Research Paper, NYU School of Law 2024) 2.

³⁶⁴ *Lubbe v Cape Plc* (n 318) para 17-18; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 11; *Al-Aggad v Al-Aggad & Ors* [2024] High Court (Comm) EWHC 673 para 45; Dicey, Morris and Collins (n 22) 277; Christopher Boyne, and Hugo Farmer, ‘Blast from the Past: Forum Non Conveniens Post-Brexit’ (*Debevoise*, 23 October 2024).

³⁶⁵ Dicey, Morris and Collins (n 22) 277.

De afwijzing van *forum non conveniens* kan immers opgevat worden als een kritiek op het rechtstelsel van het derde land waardoor er frictie kan ontstaan.³⁶⁶

Extraterritoriale bevoegdheid vereist een evenwicht tussen *comity*, het respect voor elkaars rechtssysteem, en het garanderen van gerechtigdheid voor de partijen.³⁶⁷ Het is belangrijk om het bewustzijn te behouden en zich niet te laten verleiden de rechtsmacht verder uit te breiden, uit de veronderstelling dat het Westen de enige rechtstaten zijn die rechtvaardigheid kunnen bieden. Hoewel er inderdaad risico's van partijdigheid en corruptie kunnen spelen in Zuidere staten, bestaan deze mogelijks ook in het Westen. Het risico om te vervallen in internationaal privaatrechtelijk postkolonialisme ligt op de loer.³⁶⁸ Bovendien dreigt wie het recht van andere staten systematisch negeert, het risico te lopen dat eigen vonnissen daar niet langer erkend of uitgevoerd worden.

1.3 Anti-suit injunctions

Door de Brexit kunnen Engelse rechters opnieuw anti-suit injunctions opleggen: dit zijn bevelen die partijen verbieden om een procedure te starten of voort te zetten in een ander forum.³⁶⁹ Het HvJ verbood deze omdat ze het vertrouwen tussen lidstaten ondermijnen.³⁷⁰ Hoewel ze vooral toegepast worden in contractuele of arbitrale geschillen, zijn ze in niet-contractuele zaken enkel mogelijk als de buitenlandse procedure kwaadwillig is en de Engelse rechter rechtsmacht heeft, hetgeen niet dezelfde toets is als *forum non conveniens*.³⁷¹ Wat als kwaadwillig geldt, is niet eenduidig en laat ruimte voor interpretatie.³⁷² In foreign direct liability-zaken kunnen anti-suit

³⁶⁶ Schultz and Mitchenson (n 363) 16–17; Linda Silberman, 'The Role of Adjudicatory Comity -Forum Non Conveniens, Lis Pendens, and International Abstention - in the Rules vs. Standards Debate' 38 en 43.

³⁶⁷ Schultz and Mitchenson (n 363).

³⁶⁸ *Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor* [2025] EW High Court (King's Bench) EWHC 606 para 71; Aristova, 'Introduction' (n 5) 20–21; Geert Van Calster, 'Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal's Approach in *Limbu v Dyson* and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of "Judicial Colonialism", Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.' (*GAVC Law*, 19 March 2025).

³⁶⁹ Section 37(1) Senior Courts Act 1981; Section 6(5) Withdrawal Act 2018; Alicia Elias-Roberts, Stephen T Hardy and Winfried Huck (eds), *EU and CARICOM: Dilemmas versus Opportunities on Development, Law and Economics* (Routledge 2021) 1; Dicey, Morris and Collins (n 22) 666–668; Sean Adams, Tom Price and Christopher Richards, 'Post-Brexit tension? EU courts can refuse to recognise "quasi anti-suit injunctions"' (*Gowling WLG*, 12 October 2023).

³⁷⁰ *Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changepoint SA* [2004] HvJ C-159/02 para 31; *Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc* [2009] HvJ C-185/07 para 34.

³⁷¹ *South Caroline Insurance Co v Assurantie Maatschappij 'De Zeven Provinciën' NV* [1987] 41; *British Airways Board v Laker Airways Ltd* [1984] House of Lords UKHL 7 para 13-14; Dicey, Morris and Collins (n 22) 668–669.

³⁷² *Elektrim SA v Vivendi Holdings 1 Corp* [2008] Court of Appeal EWCA Civ 1178 para 83.

injunctions cruciaal zijn om negatieve declaratoire vorderingen te vermijden, al moet de rechter voorzichtig blijven uit respect voor de buitenlandse rechter.³⁷³

HOOFDSTUK 2 Brexit en Rome II

2.1 Toepassing

De Withdrawal Act voorziet dat Rome II van toepassing blijft op niet-contractuele verbintenissen.³⁷⁴ Daardoor blijft ook in het VK de algemene regel *lex damni*, met uitzonderingen zoals milieuschade, waar de eiser kan kiezen voor het recht van de plaats van de schadeveroorzakende handeling.³⁷⁵

Voormalige Britse koloniën die het common law-regime hebben behouden, vallen bij gebrek aan eigen precedents terug op beginselen uit de Engelse rechtspraak.³⁷⁶ Dit verklaart waarom de Engelse rechtspraak zo richtinggevend is geweest in foreign direct liability zaken zoals *Vedanta* en *Okpabi*.³⁷⁷ In *Four Nigerian Farmers* baseerde de Nederlandse rechter zich op Engelse precedents om de aansprakelijkheid van de moederonderneming te bepalen, aangezien Nigeriaanse common law niet voldoende precedents kende.³⁷⁸ Dit volgt de *presumption of similarity rule*, die inhoudt dat wanneer toepasselijk buitenlands recht onvoldoende duidelijkheid biedt over de inhoud, men ervan uitgaat dat het overeenstemt met het Engelse recht.³⁷⁹ Op deze wijze reikt de invloed van het Engels recht tot ver buiten het VK.³⁸⁰

³⁷³ Daniel Hart and others, 'Cross Border Disputes - Anti-Suit Injunctions: English High Court Restrains "Vexatious/Oppressive" Singaporean Proceedings against Entity Not Party to English Jurisdiction Agreements' (Mayer Brown 2019) 4; Dicey, Morris and Collins (n 22) 669.

³⁷⁴ Art. 66 Withdrawal Act 2018; The Law Applicable to Contractual Obligations and Non-Contractual Obligations (Amendment etc.) (EU Exit) Regulations 2019 2019; Aristova and Grušić (n 16) 135; Dicey, Morris and Collins (n 22) 2205; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 21.

³⁷⁵ Dicey, Morris and Collins (n 22) 33; Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 86.

³⁷⁶ Meeran (n 9) 57; Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 87 en 118.

³⁷⁷ Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 87.

³⁷⁸ *Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v. Shell* (n 113) para 3.12 en 3.28-3.32; Kramer and Pannebakker (n 252); 'Our Lawsuit against Shell in Nigeria' (*Milieudefensie*).

³⁷⁹ Aristova, 'The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations' (n 16) 87.

³⁸⁰ *ibid.*

2.2 Begum v Maran Ltd

In *Begum v Maran (UK) Ltd* draaide het om de vraag of de Engelse onderneming Maran aansprakelijk was voor de dood van een werknemer in Bangladesh bij de ontmanteling van een schip dat zij hadden verkocht, terwijl zij konden verwachten dat dit onder gevaarlijke omstandigheden zou gebeuren.³⁸¹ De UK Court of Appeal oordeelde dat het om een arbeidsongeval ging en niet over milieuschade, en wees daarom artikel 7 Rome II af.³⁸² Die enge interpretatie botst met de groeiende rechtsleer die pleit voor een ruimere lezing van “milieuschade” die onveilige arbeidsomstandigheden omvat.³⁸³ Lord Coulson stelde in zijn obiter dictum dat niet de verkoop, maar de ontmanteling zelf de schadeveroorzakende gebeurtenis was, omdat de verkoop slechts een “paper transaction” zou zijn.³⁸⁴ Volgens de redenering in *Arica* zou juist de verkoopbeslissing wel kwalificeren als schadeveroorzakende gebeurtenis, waardoor artikel 7 tot Engels recht zou leiden.³⁸⁵

Een tweede twistpunt was of de Engelse verjaringstermijn kon gelden, terwijl de rechter Bangladeshi recht toepasbaar maakte. Onder het Bangladeshi recht zou de zaak immers al verjaard zijn.³⁸⁶ Artikel 26 Rome II laat een afwijking toe wanneer het toepasbare recht strijdig is met de openbare orde van het forum, maar de rechter wees dat verweer af.³⁸⁷ Wel werd de deur op een kier gezet via de *Foreign Limitation Periods Act* (FLPA), die toepassing van het Engelse recht toestaat bij ernstig onrecht onder buitenlands recht.³⁸⁸ Of de korte Bangladeshi verjaringstermijn daartoe leidt, zal in een preliminaire zitting beoordeeld worden.³⁸⁹ Toch is het teleurstellend dat de rechter artikel 26 niet grondiger overwogen heeft, aangezien het toepassen

³⁸¹ *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* [2021] UK Court of Appeal EWCA Civ 326, 1 CLC 514 para 5-11.

³⁸² *ibid* 537 para 82.

³⁸³ Van Calster, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (n 72) 446.

³⁸⁴ *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) 539 para 90; Geert Van Calster, ‘Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II’s Environmental Heading.’ (*GAVC Law*, 6 May 2021).

³⁸⁵ Van Calster, ‘Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II’s Environmental Heading.’ (n 384).

³⁸⁶ *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) para 74-77.

³⁸⁷ Art. 26 Rome II; *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) para 76 en 97-98.

³⁸⁸ Art. 2(2) *Foreign Limitation Periods Act* 1984; Art. 26 Rome II; *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) para 113; Van Calster, ‘Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II’s Environmental Heading.’ (n 384).

³⁸⁹ *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) para 115 en 142; Van Calster, ‘Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II’s Environmental Heading.’ (n 384); Gordon Walters, ‘Special Briefing: The Decision of the Court of Appeal in Begum v Maran [2021] 3 WLUK 162’ (*Deka Chambers*, 12 March 2021).

van de buitenlandse verjaringstermijn in dit geval betekende dat het slachtoffer geen zaak kon aanspannen.³⁹⁰

DEEL III: Vergelijking met de EU

HOOFDSTUK 1: Verschillen

1.1 Rechtsmacht

Zowel de EU, via Brussel Ibis, als het VK, op basis van common law, hanteren een algemene regeling voor rechtsbevoegdheid in internationale geschillen. Hoewel *actor sequitur forum rei* en de *presence rule* formeel van elkaar verschillen, speelt dit voor MNO's geen rol.

Volgens de bijzondere regels heeft de rechter in beide rechtstelsels rechtsmacht wanneer de handeling die schade veroorzaakt of de schade zelf binnen het grondgebied plaatsvindt.³⁹¹ Beide rechtstelsels staan toe dat de rechter zijn rechtsmacht uitbreidt naar een schadelijke gebeurtenis of schade die zich voordoet buiten het grondgebied.³⁹² Hoewel het VK niet meer gebonden is door rechtspraak van het HvJ, vermeldt ook gateway 9 expliciet dat het voldoende is dat de handeling die de schade veroorzaakt of de schade zelf plaatsvindt in het VK.³⁹³

Onder de Brussel Ibis Verordening vormt de speciale bevoegdheid van Artikel 7(2) geen echte uitzondering op de algemene rechtsmacht van de thuisstaat van de verweerder omdat het extra opties creëert in plaats van deze te vervangen.³⁹⁴ Zo blijft de woonplaats van de verweerder een optie om de vordering in te stellen naast de plaats waar de schadeveroorzakende gebeurtenis plaatsvond of waar de schade is opgetreden. In tegenstelling tot de multilaterale coördinatie onder Brussel Ibis waarbij meerdere lidstaten bevoegd kunnen zijn afhankelijk van de toegepaste criteria, oordeelt de Engelse rechter enkel of hij zelf rechtsmacht heeft via

³⁹⁰ Van Calster, 'Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II's Environmental Heading.' (n 384).

³⁹¹ Section 3.1(9) Practice Direction 6B; Art. 7(2) Brussel Ibis; *Bier v Mines de Potasse* (n 61) para 14-15 en 24; *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA* (n 61) para 20; *eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED* (n 61) para 41; A Nollkaemper, 'Public International Law in Transnational Litigation Against Multinational Corporations: Prospects and Problems in the Courts of the Netherlands', *Liability of Multinational Corporations in International Law* (Kluwer Law International 2000); Van Calster, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (n 58) 130.

³⁹² Section 3.1(9) Practice Direction 6B; *Bier v Mines de Potasse* (n 61) para 24.

³⁹³ Section 3.1(9) Practice Direction 6B; Dicey, Morris and Collins (n 22) 34; Farrington (n 46) 404.

³⁹⁴ Dickinson and Lein (n 34) 132; Magnus and Mankowski (n 53) 108, 143 en 153.

betekening buiten het rechtsgebied. Dit regime is enkel relevant wanneer de verweerder niet in het VK aanwezig is, maar de schade(veroorzakende gebeurtenis) daar plaatsvond.³⁹⁵

Waar het HvJ bij het erkennen van een schadeveroorzakende handeling op voorspelbaarheid en een nauwe band tussen het feit en de schade focust, legt het VK de nadruk op het substantieel karakter van de handeling.³⁹⁶ De Britse rechter oordeelde dat ze een vergelijkbare interpretatie aan het HvJ van Artikel 7(2) Brussel Ibis wouden bieden.³⁹⁷ Toch benadrukte hij een appreciatiemarge bij zo een “exorbitante bevoegdheid”.³⁹⁸ Hoewel het HvJ in *Milieudefensie v Shell* de reikwijdte van de schadeveroorzakende handeling behoorlijk verruimde door ook beleidsbeslissingen in rekening te brengen, ging de Engelse rechter in *Dyson* nog een stapje verder.³⁹⁹ Zo bepaalde hij dat publieke verklaringen over arbeidsnormen juridisch bindende verplichtingen kunnen creëren en bijgevolg schade kunnen veroorzaken.⁴⁰⁰ Dit geeft de eiser aanzienlijk meer mogelijkheden om de moederonderneming te vorderen in het VK bij mensenrechtenschendingen door de dochter.

Het mozaïekbeginsel blijft omstreden. Nu *lis pendens* tegenstrijdige uitspraken kan voorkomen, is het opmerkelijk dat slachtoffers op grond van de geleden schade toch in meerdere staten moeten procederen over dezelfde feiten. Dat gaat ten koste van rechtszekerheid en efficiëntie. De Europese scheiding tussen directe en indirecte schade beperkt het aantal bevoegde fora, maar het contrast met het VK blijft groot.⁴⁰¹ Het UK Supreme Court aanvaardt beide soorten schade als grond voor rechtsmacht, terwijl *Shevill* verhindert dat in de EU één rechter bevoegd wordt voor het geheel.⁴⁰² In de praktijk vormt schade in de EU dus zelden een sterke basis voor rechtsmacht in Business and Human Rights-zaken.⁴⁰³ Slachtoffers botsen ofwel op een

³⁹⁵ Art. 9 Practice Direction 6B; Art. 7(2) Brussel Ibis.

³⁹⁶ *Metall und Rohstoff A G v. Donaldson Lufkin & Jenrette Inc. J H Rayner (Mincing Lane) Ltd. v. Teck Hock & Co. (Pte) Ltd* (n 286) 437; *Verein für Konsumenteninformation tegen Karl Heinz Henkel* (n 61) para 46; *Ashton Investments Ltd v OJSC Russian Aluminium (Rusal)* (n 286) para 61 en 63; *Folien Fischer AG and Fofitec AG v Ritrama SpA* (n 82) para 51-52; *Kainz v Pantherwerke AG* (n 82) 28; *Bolagsupplysningen OÜ and Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB* (n 82) 28; *Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors* (n 286) para 33; *Dickinson and Lein* (n 34) 162; *Morris, McClean and Abou-Nigm* (n 58) 147.

³⁹⁷ *Newsat Holdings Ltd & Ors v Zani* (n 84) para 31.

³⁹⁸ *ibid* para 31.

³⁹⁹ *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.3.5.

⁴⁰⁰ *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 66 en 72.

⁴⁰¹ *Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others* (n 61) para 20; *Marinari v Lloyds Bank* (n 61) para 19-21; *Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002* (n 74) para 30; *Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others* (n 74) para 19; *Harald Kolassa v Barclays Bank plc* (n 74) para 48-49.

⁴⁰² *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA* (n 61) para 28-33; *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie* (n 287) para 183 en 190.

⁴⁰³ *Michaels and Sommerfeld* (n 73).

versnippering, ofwel op bevoegdheid van een derde staat. In het VK daarentegen, kan zelfs indirecte schade toegang bieden tot de rechter.

Beide rechtstelsels hanteren een specifieke regel wanneer buitenlandse ondernemingen via een agent of vertegenwoordiger in het VK of een lidstaat van de EU opereren. Artikel 7(5) Brussel Ibis is enkel van toepassing als zowel de agent als de hoofdzetel in een EU-lidstaat gevestigd zijn.⁴⁰⁴ In het VK daarentegen, geldt de regel uit *Adam v Cape Industries* dat een onderneming met een hoofdzetel buiten het VK, ook buiten de EU, als gevestigd in het VK wordt beschouwd als een agent gedurende een aanzienlijke periode namens het bedrijf commerciële activiteiten verricht.⁴⁰⁵ De Britse aanpak biedt meer flexibiliteit dan de Europese.

Om een verweerder te betrekken in een EU-vordering, vereist artikel 8 Brussel Ibis een zo nauwe samenhang met de ankerverweerder dat gelijktijdige behandeling nodig is voor een goede rechtsbedeling om tegenstrijdige beslissingen te voorkomen.⁴⁰⁶ De intentie van de eiser speelt daarbij geen rol.⁴⁰⁷ Deze bepaling geldt echter enkel binnen de EU.⁴⁰⁸ Hoewel een rechter in combinatie met zijn residuaire recht alsnog een niet-EU verweerder kan betrekken, is dit niet op Europees niveau geregeld.⁴⁰⁹ In het VK biedt gateway 3 wel een grondslag om ook buitenlandse verweerders te betrekken wanneer zij een noodzakelijke of gepaste partij zijn, er een aannemelijke zaak is en het VK het gepaste forum vormt. Hoewel deze buitenlandse verweerders wel betreft, is deze toets strenger.

Artikels 29-30 en 33-34 van Brussel Ibis maken een fundamenteel verschil tussen het EU- en common law-systeem zichtbaar: de *court first seized*-regel.⁴¹⁰ Kritiek op het verbod op *forum non conveniens* in *Owusu* draaide vooral om de onzekerheid of rechters nog konden ingrijpen bij parallelle procedures in niet-lidstaten.⁴¹¹ Dit leidde tot artikels 33 en 34.⁴¹² In *Overseas Union Insurance v. New Hampshire Insurance* benadrukt het HvJ dat de tweede rechter volgens artikel 29 en 30 Brussel Ibis geen uitspraak mag doen over de rechtsmacht of gerechtigheid bij

⁴⁰⁴ Art. 7(5) Brussel Ibis.

⁴⁰⁵ *Adams v Cape Industries plc* (n 181) 433.

⁴⁰⁶ Art. 8(1) Brussel Ibis.

⁴⁰⁷ Art. 8(1) Brussel Ibis; *Freeport plc v Olle Arnoldsson* (n 93) para 54; Dickinson and Lein (n 34) 190; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 133–135.

⁴⁰⁸ Art. 8(1) Brussel Ibis; Lazić and Mankowski (n 47) 202.

⁴⁰⁹ Art. 6 Brussel Ibis; Lehmann and Eichel (n 160) 89; Michaels and Sommerfeld (n 73).

⁴¹⁰ Art. 29 en 31 Brussel Ibis.

⁴¹¹ Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 135–136.

⁴¹² Dickinson and Lein (n 34) 347–349; Magnus and Mankowski (n 53) 760–761; Dicey, Morris and Collins (n 22) 600.

de eerste.⁴¹³ Deze bepalingen moeten tegenstrijdige uitspraken voorkomen en belichamen het wederzijds vertrouwen tussen EU-lidstaten.⁴¹⁴ Sinds Brexit hanteert het VK opnieuw *forum non conveniens*, waarbij de rechter wél oordeelt over geschiktheid en rechtvaardigheid in een andere staat, zelfs voor die is aangesproken.⁴¹⁵ De focus ligt daar niet op chronologie zoals bij *court first seized*, maar op geschiktheid.⁴¹⁶ Gelijktijdige procedures zijn in common law niet meer dan een factor om het natuurlijke forum te bepalen.⁴¹⁷ In strategische gevallen, zoals negatieve declaratoire vorderingen, kan de Engelse rechter schorsen ten voordele van het *forum conveniens* of een anti-suit injunction opleggen om zelf rechtsmacht te behouden. Zo probeert hij forum shopping te vermijden, maar ondermijnt hij het wederzijds vertrouwen.⁴¹⁸ Dat vertrouwen ontbreekt ook bij artikels 33 en 34, die daardoor sterk doen denken aan *forum non conveniens*. Als de rechter bovendien moet inschatten of een vonnis te verwachten is, zoals de rechtsleer suggereert, sluipt er alsnog een bevoegdheidstoets in de schorsingsvoorwaarde.⁴¹⁹

Hoewel de regeling in artikels 33 en 34 door de voorwaarde “noodzakelijk voor een goede rechtsbedeling” op *forum non conveniens* lijkt, moet het onderscheid duidelijk voor ogen blijven.⁴²⁰ De EU-regels zijn bedoeld om tegenstrijdige uitspraken te voorkomen, niet om het meest geschikte forum aan te wijzen. Ze vormen dus een *forum non conveniens*-light, sterk begrensd door Europese rechtszekerheid en wederzijdse erkenning van vonnissen.⁴²¹

Ondanks dat het VK door de Brexit niet gebonden aan de CS3D, is er binnen het VK wel aandacht om een nationale due diligence-verplichting in te voeren.⁴²² Er is tot op vandaag echter nog geen bindende wetgeving aangenomen die vergelijkbaar is. Wel wordt er gedacht over een *failure to prevent*-principe zoals er al bestaat in de *Bribery Act* waarbij ondernemingen aansprakelijk gesteld kunnen worden voor mensenrechtenschendingen, tenzij zij aantonen dat

⁴¹³ Preamble (26) Brussel Ibis; *Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changeport SA* [2004] HvJ C-159/02 para 24-25.

⁴¹⁴ Preamble (26) Brussel Ibis; *Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changeport SA* (n 413) para 24-25.

⁴¹⁵ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 157; Ahmed (n 33) 75; Dicey, Morris and Collins (n 22) 598–599; Van Calster, *European Private International Law* (n 4) 27 en 443.

⁴¹⁶ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 121.

⁴¹⁷ *De Dampierre v De Dampierre* [1988] AC 92 (House of Lords) 108; Dicey, Morris and Collins (n 22) 622.

⁴¹⁸ *First National Bank of Boston v Union Bank of Switzerland* [1990] 1 Lloyd's Rep 32 (UK Court of Appeal (Civil Division)); Dicey, Morris and Collins (n 22) 625.

⁴¹⁹ Van Calster, ‘Municipio de Mariana v BHP. Questions on Brussels Ia’s Lis Pendens Rules Viz Third States Remain. Yet Overall Approach to Environment, Human Rights Suits against Corporations in Their Domicile, to Be Applauded.’ (n 131); Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 389–390.

⁴²⁰ Art. 33 en 34 Brussel Ibis.

⁴²¹ Dickinson and Lein (n 34) 355; Kruger (n 150); Van Calster, ‘*Lis Pendens* and Third States’ (n 123) 375–377.

⁴²² McCorquodale (n 26) 60.

zij de zorgvuldigheidsplicht niet hebben geschonden.⁴²³ Deze aanpak lijkt sterk op de CS3D maar blijft voorlopig beperkt tot voorstellen.⁴²⁴

Onder de CS3D zijn Europese ondernemingen niet gehouden voor de acties van derde partijen in hun supply chain.⁴²⁵ De baanbrekende uitspraak van het UK Supreme Court in *Dyson* stelt daarentegen dat ondernemingen gevestigd in het VK wél aansprakelijk kunnen zijn voor mensenrechtenschendingen door derde partijen in hun supply chain.⁴²⁶

Zowel de EU als het VK erkennen de United Nations Guiding Principles on Business and Human rights (UNGPs) als leidraad voor maatschappelijk verantwoord ondernemen.⁴²⁷ Deze bepalen dat ondernemingen mensenrechtenschendingen moeten voorkomen, identificeren en aanpakken, zowel in hun eigen activiteiten als in hun supply chain.⁴²⁸ Hoewel ze niet bindend zijn, wordt erop gesteund in aanbevelingen, wetgeving en rechtspraak.⁴²⁹ Engelse rechters doen dit voorlopig echter nauwelijks.⁴³⁰ Toch vormen de UNGPs het begin van een gedeelde basis voor *due-diligence*-beleid in zowel de EU als het VK.⁴³¹

1.2 Toepasselijk recht

Hoewel het VK Rome II voorlopig blijft toepassen als onderdeel van zijn nationaal recht, is het niet langer gebonden door de interpretaties van het HvJ.⁴³² Hierdoor kan de Engelse interpretatie en toepassing van Rome II op termijn afwijken van de Europese.

⁴²³ Bribery Act 2010 Section 7; Irene Pietropaoli and others, 'A UK Failure to Prevent Mechanism for Corporate Human Rights Harms' (British Institute of International and Comparative Law 2020) 6–7; 'A "Business, Human Rights and Environment Act" - Principal Elements' (*Corporate Justice Coalition*, 19 October 2021); Aristova, 'TNCs under National Law' (n 12) 61.

⁴²⁴ McCorquodale (n 26) 60.

⁴²⁵ Art. 29(1) CS3D.

⁴²⁶ *Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors* (n 344) para 66 en 72.

⁴²⁷ United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights 2011 (United Nations); Meeran (n 9) 51; Aristova, 'TNCs under National Law' (n 12) 63–64.

⁴²⁸ 'UN Guiding Principles on Business and Human Rights at 10 - The Impact of the UNGPs on Courts and Judicial Mechanisms' (Debevoise & Plimpton LLP 2021); Aristova, 'Introduction' (n 5) 7; McCorquodale (n 26) 6.

⁴²⁹ Pietropaoli and others (n 423) 5, 7 en 21–25; *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc.* (n 221) para 4.4.11.

⁴³⁰ 'UN Guiding Principles on Business and Human Rights at 10 - The Impact of the UNGPs on Courts and Judicial Mechanisms' (n 428) 27.

⁴³¹ Aristova, 'TNCs under National Law' (n 12) 63.

⁴³² Section 6(5) Withdrawal Act 2018; Dicey, Morris and Collins (n 22) 2210; 'Position of UK on Rome II after Brexit' (*UOLLB*, 4 July 2024).

Zoals we zagen in *Begum*, was de Engelse rechter niet geneigd de openbare orde uitzondering toe te passen ten gunste van het slachtoffer.⁴³³ Toch blijft het mogelijk dat in de toekomst via de *Foreign Limitation Periods Act* (FLPA) een opening ontstaat om bij ernstig onrecht onder buitenlands recht af te wijken.⁴³⁴

Sinds procesbevoegdheid niet onder Rome II valt, zijn lidstaten vrij om te bepalen welk recht hierop van toepassing is. De moeilijkheid ligt in het onderscheid tussen materieel en procedureel, respectievelijk *lex causae* en *lex fori*.⁴³⁵ Doordat artikel 15 Rome II een exhaustieve lijst voorschotelt van materiële kwesties, krijgen rechters een zekere speelruimte om procedurekwesties in te vullen.⁴³⁶ Vooral common-law stelsels zoals het VK hebben de neiging om het begrip procedureel ruim in te vullen.⁴³⁷ Bijgevolg is het toepassingsgebied van de *lex fori* veel ruimer. Hoewel artikel 15(c) Rome II bepaalt dat de aard en berekening van de schadevergoeding *lex causae* zijn, maakt het VK toch een onderscheid tussen het recht op schadevergoeding, hetgeen onder het materiële recht valt, en de vorm en berekening van herstel, die als procedureel recht gekwalificeerd worden.⁴³⁸ Door deze artificiële splitsing zijn er verschillende rechtssystemen van toepassing op twee nauw verwante kwesties.⁴³⁹ Als gevolg van de Brexit is het HvJ niet langer toezichthouder over het VK om de uniforme interpretatie van het toepasselijk recht te waarborgen.

HOOFDSTUK 2: Negatief effect Brexit op Business and Human Rights-zaken

De weigering van de Europese Commissie om het VK toe te staan lid te worden van het Lugano-Verdrag, ondermijnt de rechtspositie van slachtoffers van mensenrechtenschendingen door MNO's.⁴⁴⁰ Hierdoor wordt het voor de EU moeilijker om via rechtspraak of regelgeving af te dwingen dat Britse bedrijven mensenrechten en milieuregels respecteren.⁴⁴¹

⁴³³ *Hamida Begum v Maran (UK) Ltd* (n 381) para 74-77; Van Calster, 'Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II's Environmental Heading,' (n 384).

⁴³⁴ Art. 2(2) Foreign Limitation Periods Act; Art. 26 Rome II.

⁴³⁵ Garnett (n 243) 119 en 121.

⁴³⁶ Magnus and Mankowski (n 199) 125-126.

⁴³⁷ Garnett (n 243) 120-121, 128 en 130; Magnus and Mankowski (n 199) 126.

⁴³⁸ Art. 15(c) Rome II; *Harding v Wealands* [2006] 2 AC 1 (House of Lords) para 24, 30, 66-67, 77, 83-84; Garnett (n 243) 130; Magnus and Mankowski (n 199) 127; Dicey, Morris and Collins (n 22) 2359.

⁴³⁹ Garnett (n 243) 131; Magnus and Mankowski (n 199) 126.

⁴⁴⁰ Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (n 33).

⁴⁴¹ *ibid.*

De heropleving van *forum non conveniens* stelt MNO's opnieuw in staat om te betogen dat het VK geen geschikt forum is. Die beoordeling creëert vertraging, hogere kosten en ongelijkheid, vooral wanneer bedrijven dit strategisch als wapen voor juridische immuniteit gebruiken.⁴⁴² In een geglobaliseerde economie kunnen ze risicovolle activiteiten uitbesteden en zich verschuilen achter complexe structuren.⁴⁴³ Dit bemoeilijkt slachtoffers om hen effectief aansprakelijk te stellen.⁴⁴⁴ Waar staten internationaal wél ter verantwoording kunnen worden geroepen, ontsnappen MNO's daar als private entiteiten vaak aan.⁴⁴⁵ Slachtoffers blijven zo afhankelijk van private handhaving waarin het IPR doorslaggevend kan zijn.⁴⁴⁶

Zelfs als aan de voorwaarden van de “*presence rule*” voldaan is, kan de Engelse rechter er door *forum non conveniens* voor kiezen dat een ander forum geschikter is, en dat een opschorting in het belang van de partijen zou zijn.⁴⁴⁷ Dit verleent de Engelse rechter aanzienlijke discretionaire bevoegdheid en beïnvloedt de bescherming van zwakke partijen.⁴⁴⁸ De verweerder, de vervuilende MNO, krijgt zo extra mogelijkheden om de vordering te betwisten op grond dat de rechtbanken in een andere lidstaat geschikter zouden zijn. Dit bemoeilijkt de toegang tot de rechter voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen, de eisers.⁴⁴⁹ Daarnaast kunnen Engelse rechtbanken op deze manier gemakkelijker geschillen vermijden waarin moederondernemingen voor schade veroorzaakt door dochterondernemingen worden aangesproken.⁴⁵⁰ Dit is vooral problematisch in situaties waarin de connectie met Engeland zwak is en het al een uitdaging is voor de eisers om via banden met het moederbedrijf toch in Engeland te pleiten. Dit veroorzaakt niet alleen onzekerheid maar ook vertraging waardoor kosten toenemen en procederen voor bepaalde eisers onmogelijk wordt.

⁴⁴² Van Calster, ‘PrivatBank v Kolomoisky and Boholiubov. The Court of Appeal Reverses the High Court Ia on Abuse of the Anchor Mechanism. Further Consideration, Too, of the Reflexive Effect of Article 28’s *Lis Alibi Pendens*, and of Article 34.’ (n 95) 364; Leader, ‘Why the EU’s Block on the UK’s Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights’ (n 33); Farrington (n 46) 410; ‘NGOs and Legal Experts Call on the EU to Allow UK Accession to Lugano Convention’ (n 10).

⁴⁴³ Leader, ‘Why the EU’s Block on the UK’s Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights’ (n 33); Leader, ‘Human Rights Litigation against Multinationals in Practice’ (n 14) 79; Farrington (n 46) 410.

⁴⁴⁴ Farrington (n 46) 411.

⁴⁴⁵ *ibid.*

⁴⁴⁶ Aristova, ‘The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations’ (n 16) 118.

⁴⁴⁷ Farrington (n 46) 405; Trevor C. Hartley (n 124) 297.

⁴⁴⁸ Farrington (n 46) 405; Trevor C. Hartley (n 124) 297.

⁴⁴⁹ Cristopher Deacon and Lisette Dupré, ‘European Parliament Publishes Report on the Lugano Convention, EU and UK Citizens’ Rights and Access to Justice’ (*Stewarts*, 20 September 2023); Aristova, ‘The Future of Tort Litigation against Transnational Corporations in the English Courts’ (n 34) 401.

⁴⁵⁰ Ahmed (n 33) 75.

De eerste stap in de *forum non conveniens*-toets focust op de territoriale verbondenheid van het forum met het geschil. In de praktijk beschouwen rechters buitenlandse fora vaak automatisch als geschikter, puur omdat de schade zich daar voordeed.⁴⁵¹ Dit miskent de inhoudelijke band met het VK, zoals de vestiging van de moedervernootschap, de ondernemingsstructuur en de beleidsbeslissingen van de groep.⁴⁵² Nochtans tonen uitspraken in *Vedanta*, *Okpabi* en *Dyson* een toenemende bereidheid tot voor een bredere belangenafweging waarbij management, beleid en betrokkenheid van de moedervernootschap als relevante factoren worden erkend.⁴⁵³ Een rechter mag zich daarbij niet laten verleiden tot een inhoudelijke beoordeling van de zorgplicht en de causaliteit met de schade.⁴⁵⁴ Doet hij dat toch, dan vervalt hij in een overbodig mini-proces dat leidt tot vertraging, hogere kosten en een ernstige aantasting van de kansen van het slachtoffer.⁴⁵⁵ Toch is dit geen nieuw fenomeen dat enkel door de Brexit is ontstaan. Ook onder EU-recht proberen MNO's strategisch de inhoudelijke link tussen schade en hun handelen te betwisten nog voor de rechter zich bevoegd heeft verklaard, bijvoorbeeld onder artikel 7.⁴⁵⁶ Volgens sommige auteurs vormt *forum non conveniens* geen belemmering zolang rechters rekening houden met de economische realiteit en managementstructuur van MNO's.⁴⁵⁷ Een omkering van het uitgangspunt biedt bovendien een interessant perspectief: in plaats van te onderzoeken welk forum het meest geschikt is, stelt men de vraag of Engeland duidelijk ongeschikt is om de zaak te behandelen.⁴⁵⁸

Ook de tweede fase waarin de gerechtigheid in het andere forum wordt beoordeeld, is voor kritiek vatbaar. Voor slachtoffers is het disproportioneel zwaar om aan te tonen dat ze in een ander forum geen eerlijk proces zullen krijgen, zeker tegenover een machtige MNO.⁴⁵⁹ Die bewijslast kan in combinatie met de ruime discretionaire bevoegdheid van de rechter tot

⁴⁵¹ Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 180–181 en 183.

⁴⁵² Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 165–166.

⁴⁵³ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94); *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299); *Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors* (n 344).

⁴⁵⁴ *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 21–23 en 107; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 169; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 186.

⁴⁵⁵ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 57; *Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents)* (n 299) para 21–23 en 107; McCorquodale (n 299); Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 72–73; Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 138; Van Calster, 'Jurisdiction of English Courts in Foreign Direct Liability Claims' (n 301); Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 169.

⁴⁵⁶ Art. 7(2) Brussel Ibis.

⁴⁵⁷ Aristova, 'The Future of Tort Litigation against Transnational Corporations in the English Courts' (n 34) 401.

⁴⁵⁸ Van Calster, 'Jurisdiction of English Courts in Foreign Direct Liability Claims' (n 302); Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 84).

⁴⁵⁹ *Farrington* (n 46) 406; *Al-Aggad v Al-Aggad & Ors* (n 364) para 44–45.

aanzienlijke vertragingen en rechtsonzekerheid leiden.⁴⁶⁰ Bovendien kan *comity* in deze fase onterecht de doorslag geven. Deze factoren kunnen slachtoffers ontmoedigen om juridische stappen te ondernemen. In *Ngcobo v Thor Chemicals* overleden enkele partijen nog vóór de rechter zich bevoegd had verklaard.⁴⁶¹ Ook in *Lubbe v Cape* stierven duizenden eisers tijdens de behandeling van het *forum non conveniens* geschil.⁴⁶²

Wanneer *forum non conveniens* aanvaard wordt, dreigen slachtoffers hun zaak te moeten voeren in een forum met minder rechtsbescherming en een zwakkere juridische infrastructuur.⁴⁶³ Dat kan opnieuw leiden tot hogere kosten, vertraging, het ontbreken van de juiste experts en rechtsonzekerheid, zeker wanneer er geen recht op juridische vertegenwoordiging bestaat.⁴⁶⁴ Hoewel deze beoordeling onder de *Spiliada*-toets valt, beschikt de rechter over ruime beoordelingsvrijheid.⁴⁶⁵ Bovendien kan de buitenlandse rechter zich alsnog onbevoegd verklaren. Hoewel het VK dan de procedure kan hervatten, zijn intussen jaren verloren en blijft het slachtoffer met lege handen achter.⁴⁶⁶

Forum non conveniens maakt het VK aantrekkelijk voor multinationals die aansprakelijkheid voor mensenrechtenschendingen willen ontlopen.⁴⁶⁷ Door herhaaldelijk zaken naar buitenlandse rechters te verwijzen, kan deze doctrine het vertrouwen in het Engelse rechtssysteem ondermijnen.⁴⁶⁸ Nuanceren is hier nodig. Hoewel *forum non conveniens* onmiskenbaar rechtsonzekerheid creëert, is het VK niet automatisch de nieuwe hotspot voor MNO's die aansprakelijkheid willen vermijden. Het Engelse recht biedt nog steeds effectieve mogelijkheden via de gateways om buitenlandse ondernemingen voor hun rechtbanken te slepen, in contrast met de EU, waar men vaak afhankelijk is van residuair recht.

⁴⁶⁰ Farrington (n 46) 406; *FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Brownlie* [2020] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 996 para 200.

⁴⁶¹ *Englebert Ngcobo v. Thor Chemicals* (n 16).

⁴⁶² *Lubbe v Cape Plc* (n 318); Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (n 33); Meeran (n 9) 35; Aristova, 'Jurisdiction of English Courts in FDL Claims' (n 15) 167.

⁴⁶³ Meeran (n 9) 44.

⁴⁶⁴ 'NGOs and Legal Experts Call on the EU to Allow UK Accession to Lugano Convention' (n 10); Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 60.

⁴⁶⁵ Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (n 33); 'NGOs and Legal Experts Call on the EU to Allow UK Accession to Lugano Convention' (n 10); Daniel Leader, 'United Nations' Letter to European Commission over UK's Exclusion from Lugano Convention' (*Leigh Day*, 4 July 2023).

⁴⁶⁶ Jiamin Huangfu, Qianye Sun and Gaoyu Zhou, 'The Research into the Protection of Plaintiff's Right of Action in Environmental Litigation Against Multinational Enterprises:' (2022) 52.

⁴⁶⁷ Farrington (n 46) 406; Leader, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (n 33).

⁴⁶⁸ Farrington (n 46) 408.

Een bijkomende complicatie ontstaat wanneer moederondernemingen zich pas vrijwillig onderwerpen aan de rechtsmacht van een buitenlandse rechter nadat de procedure in het gastland al is opgestart.⁴⁶⁹ Ze doen dit strategisch wanneer het buitenlandse forum voordeliger lijkt. Deze vorm van cherry picking creëert rechtsonzekerheid en dwingt slachtoffers tot langdurige en kostelijke procedures in het gastland, zonder garantie op effectief en tijdig rechtsherstel in het thuisland.⁴⁷⁰ In *Vedanta* stelde de rechter dat als het buitenlandse forum geschikt is en de moeder zich vrijwillig onderwerpt, het risico op tegenstrijdige uitspraken door de eiser zelf kan zijn veroorzaakt.⁴⁷¹ MNO's krijgen zo een "get-out-of-jail-free card" waarmee ze het Engelse forum alsnog kunnen ontwijken.⁴⁷² Zoals ook in *Vedanta* werd erkend, biedt deze onderwerping echter geen garantie op effectieve handhaving van de vordering.⁴⁷³ De rechter moet bij *forum non conveniens* verder kijken dan deze onderwerping en ook de subjectieve factoren meewegen.⁴⁷⁴

HOOFDSTUK 3: Positief effect Brexit op Business en Human Rights-zaken

Forum non conveniens wordt door Engelse rechters niet zonder meer aanvaard. De praktijk toont dat Engelse rechters hun zaken niet zomaar uit handen geven en er zelfs voor open staan om moederondernemingen aansprakelijk te stellen.⁴⁷⁵ Zo behield de rechter in *Mariana* zijn bevoegdheid over een buitenlandse massaschadeclaim over milieuschade hoewel enkel de moederonderneming in het VK gevestigd was.⁴⁷⁶ Ook zag de rechter de aanzienlijke vertraging

⁴⁶⁹ Dicey, Morris and Collins (n 22) 618; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 184.

⁴⁷⁰ Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 184.

⁴⁷¹ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 75-76; Van Calster, 'Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.' (n 111).

⁴⁷² Van Calster, 'Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.' (n 111).

⁴⁷³ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 75; Aristova, 'The Application of Private International Law to FDL Claims' (n 4) 184.

⁴⁷⁴ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 87--88; Dicey, Morris and Collins (n 22) 618; Sueleen Tavares Gil, 'Litigation Elsewhere: Learning from Mariana Dam Environmental Disaster in Brazil' (*International Law Blog*, 3 July 2023); Lucy Dyson, 'The English Courts Are Emerging as a "Hotspot" for Environmental and ESG-Related Claims' (*RPC*).

⁴⁷⁵ *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 102; *Al-Aggad v Al-Aggad & Ors* (n 364) para 130; *Limbu and others v Dyson Technology Limited and others* (n 339) para 76; Leader, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice' (n 14) 64 en 74; Fred Kuchlin and Dan Wyatt, 'Back to the Future: The Return to Prominence of Forum Non Conveniens' *ThoughtLeaders4 Disputes Magazine* 27.

⁴⁷⁶ *Municipio de Mariana v. BHP Group UK Ltd and Ors* (n 131) para 372; *Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors* [2023] England and Wales High Court of Justice EWHC 1134; Jason Rodgers, 'Mariana Dam Disaster Claim Gains Media Attention after Landmark Judgment Released' (*Pogust Goodhead*, 22 July 2022);

in het buitenlandse forum als een beperking van gerechtigheid.⁴⁷⁷ Dit toont bereidheid om juist actiever rechtsmacht te aanvaarden bij internationale schadeclaims tegen MNO's.⁴⁷⁸ Ook mag niet vergeten worden dat *forum non conveniens* in de EU niet buitenspel staat, maar slechts aan de voorwaarde verbonden is dat de verweerder niet gevestigd mag zijn in het forum.

Als de tweede test van *Spiliada* faalt en de eiser in het buitenlandse forum geen reële toegang tot gerechtigheid zou krijgen, behoudt Engelse de rechter de zaak, zelfs wanneer het zwaartepunt elders ligt.⁴⁷⁹ In *Da Silva v Brazil Iron & Anor* volstond feitelijk onvermogen van de eisers om in Brazilië te pleiten, ongeacht of de buitenlandse rechter onafhankelijk en eerlijk was.⁴⁸⁰ Het ging om een milieuzaak tegen een Britse onderneming waarbij zowel de schade als het bewijsmateriaal zich in Brazilië bevonden.⁴⁸¹ Cruciaal was het contrast tussen de procedurele regels in het civil law-systeem in Brazilië en het common law-systeem in het VK.⁴⁸² Volgens de rechter was dit geen *judicial colonialism*, noch een aantasting van *comity*, hij uitte namelijk geen kritiek maar erkende dat reële procesmogelijkheden ontbraken.⁴⁸³ Men zou kunnen stellen dat het VK zich niet superieur stelt maar corrigerend optreedt.

Ook biedt *forum non conveniens* het voordeel dat een zaak verwezen kan worden naar een rechtbank met een specifieke expertise of ervaring met gelijkaardige geschillen.⁴⁸⁴ Dit verkleint bovendien het risico op tegenstrijdige uitspraken en biedt het slachtoffer een eerlijke

Jason Allen, 'Case Note: Município de Mariana & Ors v BHP Group Plc, BHP Billiton Plc and BHP Group Ltd' (*Blackstone Chambers*).

⁴⁷⁷ *Município de Mariana v. BHP Group UK Ltd and Ors* (n 131) para 302-303.

⁴⁷⁸ Thomas Morgan, 'Município de Mariana v. BHP – Key Points from the Court of Appeal's Decision to Allow the Environmental Group Action to Continue in the English Courts' (*ReedSmith*, 19 October 2022).

⁴⁷⁹ *Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd* (n 314) 482; *Connelly v RTZ Corp Plc (No.2)* (n 16) 855; *Lubbe v Cape Plc* (n 318) 1555; *Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others* (n 94) para 11 en 20; Dicey, Morris and Collins (n 22) 620.

⁴⁸⁰ *Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor* (n 368) para 107-108; Van Calster, 'Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal's Approach in *Limbu v Dyson* and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of "Judicial Colonialism", Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.' (n 368).

⁴⁸¹ *Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor* (n 368) para 104; Van Calster, 'Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal's Approach in *Limbu v Dyson* and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of "Judicial Colonialism", Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.' (n 368).

⁴⁸² *Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor* (n 368) para 104; Gil (n 474); Van Calster, 'Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal's Approach in *Limbu v Dyson* and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of "Judicial Colonialism", Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.' (n 368).

⁴⁸³ *Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor* (n 368) para 71 en 134; Van Calster, 'Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal's Approach in *Limbu v Dyson* and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of "Judicial Colonialism", Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.' (n 368).

⁴⁸⁴ Morris, McClean and Abou-Nigm (n 58) 138.

bewijsvoering. Bovendien vult het een lacune in Brussel Ibis op wanneer een zaak eerst in het VK aanhangig wordt gemaakt en vervolgens in een derde staat die geen rekening houdt met lopende procedures in het VK. In dergelijke gevallen kan de Engelse rechter ervoor kiezen zijn rechtsmacht te schorsen via *forum non conveniens*.⁴⁸⁵ Ook slachtoffers kunnen voordeel halen uit een verwijzing naar een voor hen gunstigere rechtbank.

Tot slot kunnen anti-suit injunctions, ondanks de zware bewijslast, extra bescherming bieden aan slachtoffers tegen strategische negatieve vorderingen in derde staten. Binnen de EU ontbreekt deze mogelijkheid.

⁴⁸⁵ Meeran (n 9) 49.

CONCLUSIE

Deze masterproef onderzocht hoe de Brexit het toepasselijke recht en de rechtsmacht beïnvloedt in Business and Human Rights-zaken in de EU en het VK. MNO's verschuilen zich in dit soort geschillen achter complexe ondernemingsstructuren die in combinatie met het grensoverschrijdende karakter de toegang tot de rechter belemmeren. Foreign direct liability-zaken proberen dit te doorbreken door moedervervenootschappen aansprakelijk te stellen voor daden van hun dochters, al blijkt de regulering niet zonder uitdagingen.

Omdat productie vaak wordt uitbesteed aan lageloonlanden buiten de EU, vinden ook mensenrechtenschendingen daar plaats. Slachtoffers kunnen in theorie terecht bij lokale rechtbanken maar botsen op corruptie, partijdigheid en het gebrek aan middelen. Hierdoor komen ze bij het Westen aankloppen. Dit mag echter niet uitmonden in een superieure houding waarin wij als het sterke Westen onze zachte hand leggen op het arme Zuiden, vanuit de overtuiging dat zij hun rechtssysteem niet op orde krijgen. Maar wanneer slachtoffers uit derde landen bewust aankloppen en elders geen gehoor vinden, is een helpende hand van het Westen wel gepast.

Ik begon dit onderzoek met het vooroordeel dat het VK sinds de Brexit een veilige haven was waarvan MNO's na mensenrechtenschendingen met propere handen weg konden wandelen. Dit beeld heb ik bijgesteld. Het VK treedt vaker op als actieve rechtsmacht, terwijl de beschermende rol van de EU minder sluitend blijkt dan ze laat uitschijnen.

Hoewel de EU zich door middel van Brussel Ibis en Rome II profileert als een voorspelbaar en uniform rechtstelsel, geldt dat enkel binnen de grenzen van de EU-bubbel. Zo functioneert artikel 8 bijvoorbeeld goed voor intra-EU geschillen waarbij een moederonderneming een dochter in een andere lidstaat wil betrekken. Echter, zodra het conflict zich buiten de EU afspeelt, schieten de regels tekort. Ook worden rechtsmacht op grond van schade of schadeveroorzakende handelingen door het mozaïekbeginsel en de strikte scheiding tussen directe en indirecte schade strikt geïnterpreteerd. Er bestaat bijgevolg in de EU geen bepaling die toelaat om een buitenlandse dochter via de moeder voor de EU-rechter te brengen, zonder terug te moeten vallen op nationaal recht. Verder is de CS3D een ambitieuze poging om het probleem bij de bron aan te pakken, maar ook hier faalt de EU om de werkingssfeer succesvol open te trekken naar niet-EU zaken.

Ondanks dat de “*forum non conveniens*-light” regeling onder artikels 33 en 34 Brussel Ibis tegenstrijdige uitspraken wil vermijden, lijkt ze door schorsingsvoorwaarden sterk op *forum non conveniens*. Als enige bepaling die de EU-bubbel overstijgt, wordt ze een speeltuin voor negatieve declaratoire vorderingen waarbij MNO’s strategisch bij een gunstige rechtbank kunnen aankloppen, terwijl het VK wel beschikt over het wapen van anti-suit injunctions.

Het VK vertoont niet noodzakelijk meer valkuilen of tekortkomingen dan de EU. *Forum non conveniens* geeft Engelse rechters inderdaad de mogelijkheid om een zaak te weigeren, wat kan leiden tot onzekerheid, vertragingen of zelfs geen berechting. MNO’s maken hier strategisch gebruik van waardoor drempels zoals hoge kosten, zware bewijslast, *comity* of terughoudende slachtoffers de ingang naar het recht voor het slachtoffer bemoeilijken. Toch is het niet juist om te stellen *forum non conveniens* alleen nadelen heeft. Het dwingt de rechter juist om te beoordelen waar gerechtigheid het best gediend is. De zaak kan dan in Engeland worden behandeld, zelfs als het zwaartepunt elders ligt, of worden doorverwezen naar een passender forum, bijvoorbeeld een gespecialiseerde rechtbank.

Ondanks de invoering van *forum non conveniens* toont de Engelse rechter zich in foreign direct liability-zaken opvallend actief. Hij deinst niet terug om zijn rechtsmacht ruim te interpreteren in het belang van het slachtoffer. Ook biedt het VK, in tegenstelling tot de EU, duidelijke gateways om buitenlandse MNO’s voor de rechter te brengen.

Home courts are not designed as world courts, desalniettemin spelen rechtbanken in thuisstaten een bijzonder belangrijke rol bij het aanpakken van mensenrechtenschendingen.⁴⁸⁶ Zo is forum shopping *an sich* geen negatief fenomeen, het wordt onrechtmatig wanneer een partij een forum kiest om redenen die niets met het geschil te maken hebben. Het debat over foreign direct liability-vorderingen als vorm van neokolonialisme zal pas kantelen wanneer zaken niet langer als pakketjes verstuurd worden en er ter plaatse voldoende juridische vertegenwoordiging, expertise en middelen zijn. Alleen dan komt echte rechtszekerheid in zicht.

⁴⁸⁶ Aristova, ‘Introduction’ (n 5) 20.

BIBLIOGRAFIE

1 Wetgeving

Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community (European Union Withdrawal Act) 2018

Bribery Act 2010

Civil Procedure Rules

Code de commerce (France)

Code de procédure civile 1981

Companies Act 2006

Convention on Jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters 2007

Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters (The Hague judgements convention) 2019

Council Regulation (EC) on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussel I) 2000

Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 2024

European Convention on Human Rights 1950

European Parliament resolution with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability 2021

Foreign Limitation Periods Act 1984

Jurisdiktionsnorm 1898

Practice Direction 6B

Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I) 2008

Regulation (EC) No 864/2007 of the European parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) 2007

Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) (Brussel Ibis) 2012 (OJ L)

Richtlijn (EU) 2024/1760 van het Europees Parlement en de Raad van 13 juni 2024 inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid en tot wijziging van Richtlijn (EU) 2019/1937 en Verordening (EU) 2023/2859 (CS3D) 2024 (Publicatieblad van de Europese Unie)

Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade 2004 (Pb L 143)

Senior Courts Act 1981

The Law Applicable to Contractual Obligations and Non-Contractual Obligations (Amendment etc.) (EU Exit) Regulations 2019 2019

United Nation Guiding Principles on Business and Human Rights 2011 (United Nations)

Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) 2016 (Official Journal of the European Union)

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering

2 Voorbereidende werken

European Parliament, 'REPORT with Recommendations to the Commission on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability' (2021) A9-0018/2021

European Parliament. Directorate General for External Policies of the Union., *Access to Legal Remedies for Victims of Corporate Human Rights Abuses in Third Countries*. (Publications Office 2019)

European Commission. Directorate General for Justice and Consumers. and others, *Study on Due Diligence Requirements through the Supply Chain: Final Report*. (Publications Office 2020)

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Assessment on the application of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to accede to the 2007 Lugano Convention 2021 [COM/2021/222]

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements 2025

Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 2009

3 Rechtspraak

AAA & Ors v Unilever Plc & Anor [2017] High Court (QB) England and Wales Court of Appeal 371

ABCI v Banque Franco-Tunisienne & Ors [2003] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 205

Abela v Baadarani (2013) W.L.R. UKSC 2043 (Supreme Court)

Adams v Cape Industries plc [1989] England and Wales Court of Appeal Ch., 1990 433

Agostinho da Silva Martins v Dekra Claims Services Portugal SA [2019] HvJ C-149/18

AK Investment CJSC (Appellant) v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others (Respondents) [2011]

Al-Aggad v Al-Aggad & Ors [2024] High Court (Comm) EWHC 673

Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc [2009] HvJ C-185/07

Altimo Holdings and Investment Limited and Others v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others [2011] Privy Council UKPC7

Amis de La Terre and Sherpa v Perenco [2022] Cour de Cassation (France) 20-22.444

Andrew Owusu v N B Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others [2005] HvJ C-281/02

Arica Victims v Boliden Mineral AB [2019] Court of Appeal of Upper Norrland (Hovrätten för Övre Norrland) T 294-18

Armin Maletic and Marianne Maletic v lastminutecom Gmbh and TUI Österreich GmbH [2013] HvJ C-478/12

Ashton Investments Ltd v OJSC Russian Aluminium (Rusal) (2006) 739 CLC (Commercial Court (QBD))

Bier v Mines de Potasse [1976] CJEU C-21/76

Bolagsupplysningen OÜ and Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB [2017] HvJ Case C-194/16

British Airways Board v Laker Airways Ltd [1984] House of Lords UKHL 7

Calvin's Case [1608] Exchequer Chamber 77 ER 377

Cartel Damage Claims (CDC) Hydrogen Peroxide SA v Evonik Degussa GmbH and Others [2015] HvJ Case C-352/13

Chandler v Cape Plc [2012] Court of Appeal EWCA Civ 525

Colt Industries Inc v Sarlie [1966] Court of Appeal EWCA Civ J0607-1

Connelly v RTZ Corp Plc (No2) [1998] AC 864 4 (House of Lords)

Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor [2025] EW High Court (King's Bench) EWHC 606

De Dampierre v De Dampierre [1988] AC 92 (House of Lords)

Dieter Krombach v André Bamberski [2000] HvJ Case C-7/98

Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others [1990] HvJ C-220/88

eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED [2011] HvJ Joined Cases C-509/09 and C-161/10

Elektrim SA v Vivendi Holdings I Corp [2008] Court of Appeal EWCA Civ 1178

Englebert Ngcobo v Thor Chemicals [1994] England and Wales High Court of Justice N 1212

Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others [2011] HvJ C-145/10

EXTÉRIA s.r.o v Spravíme s r o [2023] HvJ C-393/22

Falco Privatstiftung and Thomas Rabitsch v Gisela Weller-Lindhorst [2009] HvJ C-533/07

Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA [1995] HvJ C-68/93

First National Bank of Boston v Union Bank of Switzerland [1990] 1 Lloyds Rep 32 (UK Court of Appeal (Civil Division))

Florin Lazar v Allianz SpA [2015] HvJ C-350/14

Folien Fischer AG and Fofitec AG v Ritrama SpA [2012] HvJ C-133/11

Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v Shell [2021] The Hague Court of Appeal
200.126.804

Freeport plc v Olle Arnoldsson [2007] HvJ Case C-98/06

FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Brownlie [2020] England and Wales Court of Appeal (Civil
Division) EWCA Civ 996

FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie [2021] UK Supreme Court UKSC 45

Granarolo SpA v Ambrosi Emmi France SA [2016] HvJ C-196/2015

Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changepoint SA [2004]
HvJ C-159/02

Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changepoint SA [2004]
HvJ C-159/02

Group Josi Reinsurance Company SA v Universal General Insurance Company (UGIC)
[2000] HvJ C-412/98

Gtflix Tv v DR [2021] HvJ C-251/20

Hamida Begum v Maran (UK) Ltd [2021] UK Court of Appeal EWCA Civ 326, 1 CLC 514

Harald Kolassa v Barclays Bank plc [2015] HvJ C-375/13

Harding v Wealands [2006] 2 AC 1 (House of Lords)

In the matter of 'The Alexandros T' (No 3) [2013] UK Supreme Court UKSC 70

Inkreal s.r.o v Dúha reality s.r.o [2024] HvJ C-566/22

Jakob Handte & Co GmbH v Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA [1992] HvJ C-
26/91

JSC Commercial Bank Privatbank v Kolomoisky & Ors [2019] EWCA Civ 1708 (EW Court
of Appeal (Civ))

Kaefer Aislamientos SA de CV v AMS Drilling Mexico SA de CV *Atlantic Tiburon I*, The [2019] 1 WLR 10 (Court of Appeal (Civil Division))

Kainz v Pantherwerke AG [2014] HvJ C-45/13

Kalfelis v Bank Schröder [1988] HvJ C-189/87

Kiobel v Shell [2019] Rb Den Haag ECLI:NL:RBDHA:2019:6670

Klifa v Slater & Anor [2022] High Court (QB) EWHC 427

KMG International NV v Chen & Anor [2019] EWHC 2389 Comm (High Court of Justice (Comm))

Kühne & Heitz NV v Produktschap voor Pluimvee en Eieren [2004] HvJ Case C-453/00

Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors [2023] High Court of Justice EWHC 2592 (KB)

Limbu and others v Dyson Technology Limited and others [2024] Court of Appeal EWCA Civ 1564

Lliuya v RWE AG [2016] Essen Regional Court 2 O 285/15

Lliuya v RWE AG - Hinweis- und Beweisbeschluss [2017] High Regional Court Hamm 5 U 15/17

Lubbe v Cape Plc [2000] House of Lords of the United Kingdom UK House of Lords 41, 1 WLR 1545

Mærsk Olie & Gas A/S v Firma M de Haan en W de Boer [2004] HvJ C-39/02

Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors [2021] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 264

Marinari v Lloyds Bank [1995] CJEU C-364/93

Melzer v MF Global UK Ltd [2013] HvJ C-228/11

Metall und Rohstoff A G v Donaldson Lufkin & Jenrette Inc J H Rayner (Mincing Lane) Ltd v Teck Hock & Co (Pte) Ltd [1990] Court of Appeal 1 QB 391

Milieudefensie et al v Royal Dutch Shell plc [2021] District court of The Hague
ECLI:NL:RBDHA:2021:5337

Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors [2022] Court of Appeal (Civil Division) EWHC 2930

Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors [2023] England and Wales High Court of Justice EWHC 1134

Newsat Holdings Ltd & Ors v Zani [2006] England and Wales High Court of Justice (Commercial Court)) EWHC 342

ÖFAB, Östergötlands Fastigheter AB tegen Frank Koot en Evergreen Investments BV [2013] HvJ C-147/12

Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents) [2021] UK Supreme Court [2021] UKSC 3

Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona [2020] Court of Justice of the European Union ECLI:EU:C:2020:253

Overseas Union Insurance Ltd and Deutsche Ruck Uk Reinsurance Ltd and Pine Top Insurance Company Ltd v New Hampshire Insurance Company [1991] HvJ C-351/89

Peter Ola Blomqvist v Zavarco Plc [2015] EWHC 98 (Chancery Division)

Reisch Montage AG v Kiesel Baumaschinen Handels GmbH [2006] HvJ C-103/05

Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002 [1998] HvJ Case C-51/97

Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others [2004] HvJ C-168/02

Somafer SA v Saar-Ferngas AG [1978] HvJ 33/78

South Caroline Insurance Co v Assurantie Maatschappij 'De Zeven Provinciën' NV [1987]

Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd [1986] House of Lords UKHL 10, 1987 AC 460

Stichting Petrobas Compensation Foundation v PetrÓleo Brasileiro SA [2018] Rb Rotterdam
ECLI:NL:RBROT:2018:7852

Teekay Tankers Ltd v STX Offshore & Shipping Co (2014) 2015 Bus LR 731 (Queen's Bench
Division (Commercial Court))

*The owners of the cargo lately laden on board the ship 'Tatry' v the owners of the ship 'Maciej
Rataj'* [1994] HvJ C-406/92

Thompson v Renwick Group Plc [2014] EWCA Civ 5 (Court of Appeal (Civil Division))

United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV v Navigation Maritime Bulgare [2013] HvJ
C-184/12

*Unwired Planet International Ltd and another v Huawei Technologies (UK) Co Ltd and
another* [2020] UK Supreme Court UKSC 37

Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others [2019] UK Supreme Court UKSC
2017/0185

Verein für Konsumenteninformation tegen Karl Heinz Henkel [2002] HvJ C-167/00

Vilca & 21 Ors v Xstrata Ltd & Anor [2016] EW High Court of Justice (QB) EWHC (QB)

Virgin Aviation Services Ltd v CAD Aviation Services (1990) 79 ILPr (English High Court
(QB))

Vital Inc [2021] Rechtbank Rotterdam ECLI:NL:RBROT:2021:3130

VTB Capital plc v Nutritek International Corp [2013] 2 AC 337 (UK Supreme Court)

4 Rechtsleer

‘A “Business, Human Rights and Environment Act” - Principal Elements’ (*Corporate Justice Coalition*, 19 October 2021)

Accountancy Europe, ‘Omnibus Explained: Key Changes to CSDDD Proposed by the European Commission’ (2025)

Adams S, Price T and Richards C, ‘Post-Brexit tension? EU courts can refuse to recognise “quasi anti-suit injunctions”’ (*Gowling WLG*, 12 October 2023)

Ahmed M, ‘Private International Law and Substantive Liability Issues in Tort Litigation against Multinational Companies in the English Courts: Recent UK Supreme Court Decisions and Post-Brexit Implications’ (2022) 18 *Journal of Private International Law* 56

Aldag O, ‘Due Diligence and Environmental Damages Under Rome II’ (2020) 28 *European Review of Private Law* 1231

——, ‘Due Diligence and Environmental Damages Under Rome II’ (2020) 28 *European Review of Private Law* 1231

Allen A, ‘Service Gateways—No English Jurisdiction Due to Failure to Show “Substantial and Efficacious Acts Committed within the Jurisdiction” (Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors)’ (*Gatehouse Chambers*, 17 December 2019)

Allen J, ‘Case Note: Município de Mariana & Ors v BHP Group Plc, BHP Billiton Plc and BHP Group Ltd’ (*Blackstone Chambers*)

‘Amis de La Terre and Sherpa v. Perenco’ (*Climate case chart*, 2019)

Aristova E, ‘The Future of Tort Litigation against Transnational Corporations in the English Courts: Is Forum [Non] Conveniens Back?’ (2021) 6 *Business and Human Rights Journal* 399

——, ‘Introduction’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024)

——, ‘Jurisdiction of English Courts in FDL Claims: Status QUO and Recent Developments’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024)

——, ‘The Application of Private International Law to FDL Claims’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024)

——, ‘The Role of FDL Claims in Strengthening Corporate Accountability for Human Rights Violations’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024)

——, ‘TNCs under National Law: Regulatory Challenges and Opportunities’ in Ekaterina Aristova, *Tort Litigation against Transnational Corporations* (1st edn, Oxford University Press 2024)

Aristova E and Grušić U (eds), *Civil Remedies and Human Rights in Flux: Key Legal Developments in Selected Jurisdictions* (Hart Publishing 2022)

Avtonomov A, ‘International and National in Contemporary Private Law’ (2022) 12 *Laws* 4

Barton S and O’Beirne F, ‘Litigating in the EU: Limitation Periods Across Borders’ (*McCann FitzGerald*)

Beeton J, ‘Fundão Dam Disaster Litigation Struck Out’ (*International & Travel Law Blog*, 20 November 2020)

Bertram D, ‘Judicializing Environmental Governance? The Case of Transnational Corporate Accountability’ (2022) 22 *Global Environmental Politics* 117

Boschat S and Hart O, ‘Court of Appeal Backs Claimants in Dyson Supply Chain Litigation – Implications for UK Based Companies with Global Supply Chains’ (*Hill Dickinson*, 4 February 2025)

Boyne, C and Farmer H, ‘Blast from the Past: Forum Non Convenien Post-Brexit’ (*Debevoise*, 23 October 2024)

‘Brexit Puts UK at Risk of Worsening Pollution and Lower Environmental Standards, UN Rights Expert Warns’, , *OHCHR* (2017)

Briggs A, 'Jurisdiction' in Adrian Briggs, *The Conflict of Laws* (5th edn, Oxford University Press/Oxford 2024)

““Civil or Commercial Matters” / “Acta Iure Imperii””, , *Information Document No 4 of June 2016 for the attention of the Special Commission of June 2016 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments* (2016)

Collignon A, 'Rome II-verordening en verjaring' (*Legaltree Advocaten en Notarissen*)

Conway B and others, 'Court of Appeal Allows Supply Chain Litigation to Proceed to Trial' (*Debevoise & Plimpton*, 9 January 2025)

Cossart S and Renaud J, 'Victory over the Transnational Corporation Perenco: A Step Forward in the Fight against Opacity and for Access to Justice' (*Les amis de la Terre France*)

Croisant G and Barrett R, 'The ESG Megatrend: An Introduction' [2023] *ESG and International Arbitration. Beyond the Acronyms* 7

Davies M, 'Forum Non Conveniens: Now We Are Much More Than Ten' in Andrew Dickinson and Edwin Peel (eds), *A Conflict Of Laws Companion* (Oxford University Press 2021)

De Vido S, 'The Privatisation of Climate Change Litigation: Current Developments in Conflict of Laws' (2024) 6 *Jus Cogens* 65

Deacon C and Dupré L, 'European Parliament Publishes Report on the Lugano Convention, EU and UK Citizens' Rights and Access to Justice' (*Stewarts*, 20 September 2023)

Devroe W, *Rechtsvergelijking in een context van europeanisering en globalisering* (1. dr, Acco 2010)

Dicey, Morris and Collins, *The Conflict of Laws* (16th edn, Thomson Reuters 2022)

Dickinson A and Lein E (eds), *The Brussels I Regulation Recast* (First edition, Oxford University Press 2015)

Domingos P, 'Evaluating the Administration of Justice and Abuse of Process: A Critical Analysis of the Mariana Jurisdiction Challenge and the European System of Law for Civil and Commercial Matters for a Third State' (2024) 9 *Access to Justice in Eastern Europe*

Dyson L, 'The English Courts Are Emerging as a “Hotspot” for Environmental and ESG-Related Claims' (*RPC*)

EAPIL, 'Ecofeminism and Private International Law: The Notion of “Event” under the Rome II Regulation'

Edworthy C, Day S and Forson R, 'Mass Tort Litigation in England for Overseas Environmental Harm' (*Macfarlanes*, 8 April 2024)

Elias-Roberts A, Hardy ST and Huck W (eds), *EU and CARICOM: Dilemmas versus Opportunities on Development, Law and Economics* (Routledge 2021)

European Commission. Directorate General for Justice and Consumers. and others, *Study on Due Diligence Requirements through the Supply Chain: Final Report*. (Publications Office 2020)

European Parliament, 'REPORT with Recommendations to the Commission on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability' (2021) A9-0018/2021

European Parliament. Directorate General for External Policies of the Union., *Access to Legal Remedies for Victims of Corporate Human Rights Abuses in Third Countries*. (Publications Office 2019)

Ewing F and others, 'English Court of Appeal Prefers Rolls-Royce Justice by Exercising Jurisdiction in High-Profile ESG Supply Chain Litigation' (*Dentons*, 20 December 2024)

Farrington F, 'A Return to the Doctrine of Forum Non Conveniens after Brexit and the Implications for Corporate Accountability' (2022) 18 *Journal of Private International Law* 399

'Games, Candles, Judicial Advice and “Ants in Action”: The Difficulties of Disclosure in Business and Human Rights Litigation' (*Corporate War Crimes*, 16 March 2016)

Garnett R, *Substance and Procedure in Private International Law* (Oxford University Press 2012)

Gil ST, 'Litigation Elsewhere: Learning from Mariana Dam Environmental Disaster in Brazil' (*International Law Blog*, 3 July 2023)

Grajdura, 'Mandatory Rules and Public Policy' (*Era-Comm - Academy of European Law*)

'Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility' (European Commission 2001) DOC/01/9

Grusic U, 'Dyson Collects a "Brexit Dividend" in a Business and Human Rights Case in England' (*EAJIL*, 30 October 2023)

Hart D and others, 'Cross Border Disputes - Anti-Suit Injunctions: English High Court Restrains "Vexatious/Oppressive" Singaporean Proceedings against Entity Not Party to English Jurisdiction Agreements' (Mayer Brown 2019)

Hess B and others, 'The Reform of the Brussels Ibis Regulation - Academic Position Paper' [2024] SSRN Electronic Journal

Huangfu J, Sun Q and Zhou G, 'The Research into the Protection of Plaintiff's Right of Action in Environmental Litigation Against Multinational Enterprises:' (2022)

James M, 'England Not Proper Place for Claim against Subsidiary If More Appropriate Foreign Jurisdiction Available for Claim against Both Subsidiary and English Domiciled Parent (Supreme Court)' (*Thomson Reuters - Practical Law*, 11 April 2019)

Joseph S, *Corporations and Transnational Human Rights Litigation* (Hart Publishing 2004)

Kessedjian C, 'Comment on the Hague Convention of 2 July 2019 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters'

Kestemont L, *Handbook on Legal Methodology: From Objective to Method* (1st edn, Intersentia 2018)

Kilimcioğlu B, 'The French Duty of Vigilance Law: A Reference Guide for the Transposition of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive' [2025] Netherlands Quarterly of Human Rights <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09240519251318136>> accessed 3 April 2025

Klein FM and Walker-Crawford N, 'Legal' (*The climate case - Saúl vs. RWE*, 3 March 2022)

Kramer X and Pannebakker E, 'Shell Litigation in the Dutch Courts – Milestones for Private International Law and the Fight against Climate Change' (*Conflict of Laws*, 26 May 2021)

Kruger T, 'European Parliament Resolution on Corporate Due Diligence and Corporate Accountability' (*Conflict of Laws*, 14 April 2021)

Kruger T and Verhellen J, *Internationaal Privaatrecht - De Essentie* (Die Keure 2023)

Kuchlin F and Wyatt D, 'Back to the Future: The Return to Prominence of Forum Non Conveniens' ThoughtLeaders4 Disputes Magazine 27

Lawn N, Declève Q and Laufer H, 'The 2019 Hague Judgments Convention to Enter into Force in September 2023' (Van Bael & Bellis 2022)

Lazić V and Mankowski P, *The Brussels I-Bis Regulation: Interpretation and Implementation* (Edward Elgar Publishing 2023)

Leader D, 'Human Rights Litigation against Multinationals in Practice: Lessons from the United Kingdom' in Daniel Leader, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021)

——, 'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights' (*Leigh Day*, 26 November 2021)

——, 'United Nations' Letter to European Commission over UK's Exclusion from Lugano Convention' (*Leigh Day*, 4 July 2023)

Lehmann M and Eichel F, 'Globaler Klimawandel und Internationales Privatrecht' (2019) 83 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 77

Lindsay R, 'Multinational Human Rights Litigation from the Perspective of Business' in Rae Lindsay, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021)

'Luciano Lliuya v. RWE AG' (*Climate Change Litigation*)

Magnus U and Mankowski P (eds), *Brussels Ibis Regulation: Commentary* (Otto Schmidt ; Sellier European Law Publishers 2016)

—— (eds), *European Commentaries on Private International Law: ECPIL: Rome II Regulation* (Otto Schmidt ; Sellier European Law Publishers 2019)

Mantovani M, 'Private International Law and Climate Change: The "Four Islanders of Pari" Case' (*EPIL*, 10 January 2023)

Marx A and others, 'Access to Legal Remedies for Victims of Corporate Human Rights Abuses in Third Countries' (European Parliament : Policy Department for External Relations 2019)

McCorquodale R, 'Okpabi v Shell. The Supreme Court Reverses the Court of Appeal and the High Court on Jurisdictional Hurdles in Parent /Subsidiaries Cases. Guest Blog by Professor Robert McCorquodale.' (*GAVC Law*, 17 February 2021)

——, 'The Litigation Landscape of Business and Human Rights' in Robert McCorquodale, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021)

Meeran R, 'Perspectives on the Development and Significance of Tort Litigation against Multinational Parent Companies' in Richard Meeran, *Human Rights Litigation against Multinationals in Practice* (Oxford University Press 2021)

Michaels R and Sommerfeld A, 'The EU Sustainability Directive and Jurisdiction' (*EPIL*, 3 August 2023)

——, 'The EU Sustainability Directive and Jurisdiction' (*EPIL*, 3 August 2023)

Morgan T, 'Municipio de Mariana v. BHP – Key Points from the Court of Appeal's Decision to Allow the Environmental Group Action to Continue in the English Courts' (*ReedSmith*, 19 October 2022)

Morris JHC, McClean JD and Abou-Nigm VR, *The Conflict of Laws* (10th edition, Sweet & Maxwell/Thomson Reuters 2021)

'NGOs and Legal Experts Call on the EU to Allow UK Accession to Lugano Convention' (*ECCJ*)

Nollkaemper A, 'Public International Law in Transnational Litigation Against Multinational Corporations: Prospects and Problems in the Courts of the Netherlands', *Liability of Multinational Corporations in International Law* (Kluwer Law International 2000)

Nollkaemper A, 'Shell's Responsibility for Climate Change: An International Law Perspective on a Groundbreaking Judgment' (*Verfassungsblog*, 28 May 2021)

Nuyts A, 'Study on Residual Jurisdiction : Review of the Member States' Rules Concerning the "Residual Jurisdiction" of Their Courts in Civil and Commercial Matters Pursuant to the Brussels I and II Regulations' (European Commission 2007)

'Our Lawsuit against Shell in Nigeria' (*Milieudefensie*)

Pasqua M, 'Deal on the Corporate Sustainability Due Diligence Directive' (*EPIL*, 30 March 2024)

——, 'Commission Proposes to Ease Corporate Sustainability Reporting and Due Diligence Requirements' (*EPIL*, 4 March 2025)

Patterson P, 'Derivative Claims' (*Lexology - Gatehouse Chambers*, 29 March 2023)

Petersen Weiner M and Weller M-P, 'The "Event" Giving Rise to the Damage" under Article 7 Rome II Regulation in CO2 Reduction Claims' [2021] *Yearbook of Private International Law* 261

Pietropaoli I and others, 'A UK Failure to Prevent Mechanism for Corporate Human Rights Harms' (British Institute of International and Comparative Law 2020)

Pocar F, 'Explanatory Report on the Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano)' (European Union 2007) 2009/C 319/01

'Position of UK on Rome II after Brexit' (*UOLLB*, 4 July 2024)

'Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the Application of Regulation (EC) No 865/2007 on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations (Rome II Regulation)' (2025) COM(2025) 20 final

Rodgers J, 'Mariana Dam Disaster Claim Gains Media Attention after Landmark Judgment Released' (*Pogust Goodhead*, 22 July 2022)

Ruggie JG, 'Keynote Presentation at EU Presidency Conference on the 'Protect, Respect and Remedy' Framework' (2009)

Schultz T and Mitchenson J, 'Rediscovering the Principle of Comity in English Private International Law' (Law School Research Paper, King's College 2018)

Shiyun L, 'Lis Pendens or Forum Non Conveniens: Balance between Stability and Flexibility' (2020) NYI308-1 NYU Journal of International Law and Politics 967

Silberman L, 'The Role of Adjudicatory Comity -- Forum Non Conveniens, Lis Pendens, and International Abstention -- in the Rules vs. Standards Debate' (Public Law Research Paper, NYU School of Law 2024)

——, 'The Role of Adjudicatory Comity -Forum Non Conveniens, Lis Pendens, and International Abstention - in the Rules vs. Standards Debate'

'Simon van Teutem schreef een boek over de aantrekkingskracht van consultancybedrijven: "Ze hacken onze psyche"' [2025] *De Standaard*

Stuttaford S, 'The Impacts of Brexit on the Recognition and Enforcement of Judgements in the UK' (Castletown Law 2021)

Symeonides SC, 'Rome II and Tort Conflicts: A Missed Opportunity' (2008) Vol. 56 The American Journal of Comparative Law 172

Te Winkel G and van Heesch XPA, 'The Shell Judgment – a bombShell in Private International Law?' (2021) 3 NIPR 532

'The Hague 2019 Judgments Convention: Bolstering the UK's Position as a Jurisdiction of Choice for International Dispute Resolution' (*Herbert Smith Freehills*, 28 June 2024)

Tijssen HEB, 'De juridische dissertatie onder de loep: de verantwoording van methodologische keuzes in juridische dissertaties' (Boom Juridische Uitgevers 2009)

Trevor C. Hartley, *International Commercial Litigation* (3rd edn, Cambridge University Press 2020)

Turner SJ, 'Business, Human Rights and the Environment—Using Macro Legal Analysis to Develop a Legal Framework That Coherently Addresses the Root Causes of Corporate Human Rights Violations and Environmental Degradation' (2021) 13 Sustainability 12709

Ugljesa G, 'Limbu v Dyson: The Death of Forum Non Conveniens in Business and Human Rights and Environmental Litigation in England?' (*EAPIL*, 10 February 2025)

'UN Guiding Principles on Business and Human Rights at 10 - The Impact of the UNGPs on Courts and Judicial Mechanisms' (Debevoise & Plimpton LLP 2021)

Van Calster G, 'The UK Supreme Court in Brownlie (II). With the Tort Jurisdictional Gateway Widened to Consequential Losses, Forum Non Conveniens Emerges as the Default Gatekeeper.' (*GAVC Law*, 1 November 2011)

——, 'The Role of Private International Law in Corporate Social Responsibility' (2014) 7 Erasmus Law Review 125

——, 'Arica Victims v Boliden Mineral (Sweden). Lex Causae and Export of Toxic Waste. Relevant for the Business and Human Rights /CSR Debate.' (*GAVC Law*, 22 July 2017)

——, 'Folien Fischer – GAVC Law – Geert van Calster' (*GAVC Law*, 13 March 2018)

——, ‘Modern Families. UK Supreme Court Confirms CSR Jurisdiction against Mother and Daughter in Lungowe v Vedanta and Konkola – yet with One or Two Important Caveats.’ (*GAVC Law*, 10 April 2019)

Van Calster G, ‘Kiobel v Shell in The Netherlands. Court Confirms Jurisdiction Anchored unto Mother Holding and Qualifies the Suit as One in Human Rights: Not Tort. Also Orders Limited Use of Documents Obtained in US Discovery and Limited Continuation of the Trial.’ (*GAVC Law*, 17 May 2019)

Van Calster G, ‘KMG v CHEN. The Common Law Reflective Loss Rule Held as Being Substance, Not Procedure, and Not Qualifying as Either *Lois de Police* or *Ordre Public* under Rome II.’ (*GAVC Law*, 25 September 2019)

——, ‘PrivatBank v Kolomoisky and Boholiubov. The Court of Appeal Reverses the High Court Ia on Abuse of the Anchor Mechanism. Further Consideration, Too, of the Reflexive Effect of Article 28’s *Lis Alibi Pendens*, and of Article 34.’ (*GAVC Law*, 12 November 2019)

——, ‘Begum v Maran. A Hopeful Court of Appeal Finding on Duty of Care; However Open Issues on Its Engagement with Rome II’s Environmental Heading.’ (*GAVC Law*, 6 May 2021)

——, ‘Lex Ecologia. On Applicable Law for Environmental Pollution, a Pinnacle of Business and Human Rights as Well as Climate Change Litigation’ (2022) 42 *Iprax: Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts* 441

——, ‘The European Commission’s Corporate Sustainability Due Diligence Proposal. Some Thoughts on the Conflict of Laws.’ (*GAVC Law*, 25 March 2022)

——, ‘Municipio de Mariana v BHP. Questions on Brussels Ia’s *Lis Pendens* Rules Viz Third States Remain. Yet Overall Approach to Environment, Human Rights Suits against Corporations in Their Domicile, to Be Applauded.’ (*GAVC Law*, 11 July 2022)

——, ‘*Lis Penden* and Third States: The Origin, DNA and Early Case-Law on Articles 33 and 34 of the Brussels Ia Regulation and Its “forum Non Conveniens Light” Rules’ (2022) 18 *Journal of Private International Law* 363

——, *European Private International Law: Commercial Litigation in the EU* (Fourth edition, Hart Publishing, an imprint of Bloomsbury Publishing 2024)

——, ‘Jurisdiction in Environmental Damage Claims - Speaking Notes of Geert van Calster, Madrid’ (2024)

——, *European Private International Law: Commercial Litigation in the EU* (4th edition, Hart Publishing 2024)

——, ‘Muscles from Brussels’ (2024)

——, ‘Jurisdiction of English Courts in Foreign Direct Liability Claims’ (*EAPIL*, 10 December 2024)

——, ‘Limbu v Dyson. Court of Appeal Resoundly Overturns Finding of Forum Non Conveniens in Global Value Chain Business and Human Rights Claim, yet with One or Two Stingers (Read: Forum Shopping Possibilities) for Future Reference.’ (*GAVC Law*, 13 December 2024)

——, ‘Hugues Falys v TOTAL. A Climate Claim Engaging Heavily with Private International Law.’ (*GAVC Law*, 23 February 2025)

——, ‘Da Silva v Brazil Iron. High Court, Applying the Court of Appeal’s Approach in Limbu v Dyson and with Emphasis on the Possibility to Obtain Substantial Justice, Rejects Suggestion of “Judicial Colonialism”, Accepts Jurisdiction in Brazilian Mining Pollution Case.’ (*GAVC Law*, 19 March 2025)

Van Doninck J, ‘*Lis Pendens* in de Brussels I Recast’ (*Vrije Universiteit Brussel, Brussel*, 3 March 2022)

Van Ho T, ‘Vedanta Resources Plc and Another v. Lungowe and Others’ (2020) 114 *American Journal of International Law* 110

Von Hein J, 'Article 7 Environmental Damage', *Rome Regulations Commentary* (Kluwer Law International 2020)

Walters G, 'Special Briefing: The Decision of the Court of Appeal in *Begum v Maran* [2021] 3 WLUK 162' (*Deka Chambers*, 12 March 2021)

Watt HM, 'Private International Law Beyond the Schism' (2011) 2 *Transnational Legal Theory* 347

Weller M-P and Weiner MP, 'Corporate Climate Liability in Private International Law' (2024) Vol. 26 *Japanese Yearbook of Private International Law* 2

'Why the EU's Block on the UK's Accession to the Lugano Convention Harms Human Rights | Leigh Day' <<https://www.leighday.co.uk/news/blog/2021-blogs/why-the-eu-s-block-on-the-uk-s-accession-to-the-lugano-convention-harms-human-rights/>> accessed 18 May 2024

'Will Polluters Pay? Evidentiary Hearings in the Case of *Lliuya v. RWE* in the Wider European Context' (*LSE - Grantham Research Institut on Climate Change and the Environment*, 17 March 2025)

Winkler M, 'Understanding Claim Proximity in the EU Regime of Jurisdiction Agreements' (2020) 69 *International and Comparative Law Quarterly* 431

Zerk J, 'A Report Prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights: Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses -Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies' (OCHR 2014)

Zhou J, 'The Forum of Necessity Doctrine in Comparative Private International Law' (2023) 5 *Journal of Sociology and Ethnology*

AAA & Ors v Unilever Plc & Anor [2017] High Court (QB) EWHC 371

ABCI v Banque Franco-Tunisienne & Ors [2003] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 205

Abela v Baadarani (2013) W.L.R. UKSC 2043 (Supreme Court)

Adams v Cape Industries plc [1989] English Court of Appeal Ch., 1990 433

Agostinho da Silva Martins v Dekra Claims Services Portugal SA [2019] HvJ C-149/18

AK Investment CJSC (Appellant) v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others (Respondents) [2011]

Al-Aggad v Al-Aggad & Ors [2024] High Court (Comm) EWHC 673

Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc [2009] HvJ C-185/07

Altimo Holdings and Investment Limited and Others v Kyrgyz Mobil Tel Limited and Others [2011] Privy Council UKPC7

Amis de La Terre and Sherpa v Perenco [2022] Cour de Cassation (France) 20-22.444

Andrew Owusu v N B Jackson, trading as 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' and Others [2005] HvJ C-281/02

Arica Victims v Boliden Mineral AB [2019] Court of Appeal of Upper Norrland (Hovrätten för Övre Norrland) T 294-18

Armin Maletic and Marianne Maletic v lastminutecom Gmbh and TUI Österreich GmbH [2013] HvJ C-478/12

Ashton Investments Ltd v OJSC Russian Aluminium (Rusal) (2006) 739 CLC (Commercial Court (QBD))

Bier v Mines de Potasse [1976] CJEU C-21/76

Bolagsupplysningen OÜ and Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB [2017] HvJ Case C-194/16

British Airways Board v Laker Airways Ltd [1984] House of Lords UKHL 7

Calvin's Case [1608] Exchequer Chamber 77 ER 377

Cartel Damage Claims (CDC) Hydrogen Peroxide SA v Evonik Degussa GmbH and Others [2015] HvJ Case C-352/13

Chandler v Cape Plc [2012] Court of Appeal EWCA Civ 525
Colt Industries Inc v Sarlie [1966] Court of Appeal EWCA Civ J0607-1
Connelly v RTZ Corp Plc (No2) [1998] AC 864 4 (House of Lords)
Da Silva & Ors v Brazil Iron Ltd & Anor [2025] EW High Court (King's Bench) EWHC 606
De Dampierre v De Dampierre [1988] AC 92 (House of Lords)
Dieter Krombach v André Bamberski [2000] HvJ Case C-7/98
Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others [1990] HvJ C-220/88
eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED [2011] HvJ Joined Cases C-509/09 and C-161/10
Elektrim SA v Vivendi Holdings 1 Corp [2008] Court of Appeal EWCA Civ 1178
Englebert Ngcobo v Thor Chemicals [1994] England and Wales High Court of Justice N 1212
Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others [2011] HvJ C-145/10
EXTÉRIA s.r.o v Spravime s r o [2023] HvJ C-393/22
Falco Privatstiftung and Thomas Rabitsch v Gisela Weller-Lindhorst [2009] HvJ C-533/07
Fiona Shevill, Ixora Trading Inc, Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA [1995] HvJ C-68/93
First National Bank of Boston v Union Bank of Switzerland [1990] 1 Lloyd's Rep 32 (UK Court of Appeal (Civil Division))
Florin Lazar v Allianz SpA [2015] HvJ C-350/14
Folien Fischer AG and Fofitec AG v Ritrama SpA [2012] HvJ C-133/11
Four Nigerian Farmers and Milieudefensie v Shell [2021] The Hague Court of Appeal 200.126.804
Freeport plc v Olle Arnoldsson [2007] HvJ Case C-98/06
FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Brownlie [2020] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 996
FS Cairo (Nile Plaza) LLC v Lady Brownlie [2021] UK Supreme Court UKSC 45
Granarolo SpA v Ambrosi Emmi France SA [2016] HvJ C-196/2015
Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changepoint SA [2004] HvJ C-159/02
Gregory Paul Turner v Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd and Changepoint SA [2004] HvJ C-159/02
Group Josi Reinsurance Company SA v Universal General Insurance Company (UGIC) [2000] HvJ C-412/98
Gtflx Tv v DR [2021] HvJ C-251/20
Hamida Begum v Maran (UK) Ltd [2021] UK Court of Appeal EWCA Civ 326, 1 CLC 514
Harald Kolassa v Barclays Bank plc [2015] HvJ C-375/13
Harding v Wealands [2006] 2 AC 1 (House of Lords)
In the matter of 'The Alexandros T' (No 3) [2013] UK Supreme Court UKSC 70
Inkreal s.r.o v Dúha reality s.r.o [2024] HvJ C-566/22
Jakob Handte & Co GmbH v Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA [1992] HvJ C-26/91
JSC Commercial Bank Privatbank v Kolomoisky & Ors [2019] EWCA Civ 1708 (EW Court of Appeal (Civ))
Kaefer Aislamientos SA de CV v AMS Drilling Mexico SA de CV Atlantic Tiburon 1, The [2019] 1 WLR 10 (Court of Appeal (Civil Division))
Kainz v Pantherwerke AG [2014] HvJ C-45/13
Kalfelis v Bank Schröder [1988] HvJ C-189/87
Kiobel v Shell [2019] Rb Den Haag ECLI:NL:RBDHA:2019:6670
Klifa v Slater & Anor [2022] High Court (QB) EWHC 427

KMG International NV v Chen & Anor [2019] EWHC 2389 Comm (England and Wales High Court of Justice (Comm))

Kühne & Heitz NV v Produktschap voor Pluimvee en Eieren [2004] HvJ Case C-453/00

Limbu & Ors v Dyson Technology Ltd & Ors [2023] High Court EWHC 2592 (KB)

Limbu and others v Dyson Technology Limited and others [2024] Court of Appeal EWCA Civ 1564

Lliuya v RWE AG [2016] Essen Regional Court 2 O 285/15

Lliuya v RWE AG - Beschluss zu den Beweisfragen [2021] High Regional Court Hamm 5 U 15/17

Lliuya v RWE AG - Hinweis- und Beweisbeschluss [2017] High Regional Court Hamm 5 U 15/17

Lubbe v Cape Plc [2000] House of Lords of the United Kingdom UKHL 41, 1 WLR 1545

Mærsk Olie & Gas A/S v Firma M de Haan en W de Boer [2004] HvJ C-39/02

Manek & Ors v IIFL Wealth (UK) Ltd & Ors [2021] England and Wales Court of Appeal (Civil Division) EWCA Civ 264

Marinari v Lloyds Bank [1995] CJEU C-364/93

Melzer v MF Global UK Ltd [2013] HvJ C-228/11

Metall und Rohstoff A G v Donaldson Lufkin & Jenrette Inc J H Rayner (Mincing Lane) Ltd v Teck Hock & Co (Pte) Ltd [1990] Court of Appeal 1 QB 391

Milieudefensie et al v Royal Dutch Shell plc [2021] District court of The Hague ECLI:NL:RBDHA:2021:5337

Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors [2022] Court of Appeal (Civil Division) EWHC 2930

Municipio de Mariana v BHP Group UK Ltd and Ors [2023] England and Wales High Court of Justice EWHC 1134

Newsat Holdings Ltd & Ors v Zani [2006] England and Wales High Court of Justice (Commercial Court)) EWHC 342

ÖFAB, Östergötlands Fastigheter AB tegen Frank Koot en Evergreen Investments BV [2013] HvJ C-147/12

Okpabi and others (Appellants) v Royal Dutch Shell Plc and another (Respondents) [2021] UK Supreme Court [2021] UKSC 3

Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona [2020] Court of Justice of the European Union ECLI:EU:C:2020:253

Overseas Union Insurance Ltd and Deutsche Ruck Uk Reinsurance Ltd and Pine Top Insurance Company Ltd v New Hampshire Insurance Company [1991] HvJ C-351/89

Reisch Montage AG v Kiesel Baumaschinen Handels GmbH [2006] HvJ C-103/05

Réunion européenne SA and Others v Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV and the Master of the vessel Alblasgracht V002 [1998] HvJ Case C-51/97

Rudolf Kronhofer v Marianne Maier and Others [2004] HvJ C-168/02

Somafer SA v Saar-Ferngas AG [1978] HvJ 33/78

South Caroline Insurance Co v Assurantie Maatschappij 'De Zeven Provinciën' NV [1987] Spiliada Maritime Corp v Cansulex Ltd [1986] House of Lords UKHL 10, 1987 AC 460

Stichting Petrobas Compensation Foundation v PetrÓleo Brasileiro SA [2018] Rb Rotterdam ECLI:NL:RBROT:2018:7852

Teekay Tankers Ltd v STX Offshore & Shipping Co (2014) 2015 Bus LR 731 (Queen's Bench Division (Commercial Court))

The owners of the cargo lately laden on board the ship 'Tatry' v the owners of the ship 'Maciej Rataj' [1994] HvJ C-406/92

Thompson v Renwick Group Plc [2014] EWCA Civ 5 (Court of Appeal (Civil Division))

United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV v Navigation Maritime Bulgare [2013] HvJ C-184/12

Unwired Planet International Ltd and another v Huawei Technologies (UK) Co Ltd and another [2020] UK Supreme Court UKSC 37

Vedanta Resources PLC and another v Lungowe and others [2019] UK Supreme Court UKSC 2017/0185

Verein für Konsumenteninformation tegen Karl Heinz Henkel [2002] HvJ C-167/00

Vilca & 21 Ors v Xstrata Ltd & Anor [2016] England and Wales High Court of Justice (QB) EWHC (QB)

Virgin Aviation Services Ltd v CAD Aviation Services (1990) 79 ILPr (English High Court (QB))

Vital Inc [2021] Rechtbank Rotterdam ECLI:NL:RBROT:2021:3130

VTB Capital plc v Nutritek International Corp [2013] 2 AC 337 (UK Supreme Court)

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Assessment on the application of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to accede to the 2007 Lugano Convention 2021 [COM/2021/222]

Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 2007

Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 2009

Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community (European Union Withdrawal Act) 2018

Bribery Act 2010

Civil Procedure Rules

Code de commerce (France)

Code de procédure civile 1981

Companies Act 2006

Convention on Jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters 2007

Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters (The Hague judgements convention) 2019

Council Regulation (EC) on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Brussel I) 2000

Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 2024

European Convention on Human Rights 1950

European Parliament resolution with recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability 2021

Foreign Limitation Periods Act 1984

Jurisdiktionsnorm 1898

Practice Direction 6B

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements 2025

Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I) 2008

Regulation (EC) No 864/2007 of the European parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) 2007

Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) (Brussel Ibis) 2012 (OJ L)

Richtlijn (EU) 2024/1760 van het Europees Parlement en de Raad van 13 juni 2024 inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid en tot wijziging van Richtlijn (EU) 2019/1937 en Verordening (EU) 2023/2859 (CS3D) 2024 (Publicatieblad van de Europese Unie)

Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade 2004 (Pb L 143)

Senior Courts Act 1981

The Law Applicable to Contractual Obligations and Non-Contractual Obligations (Amendment etc.) (EU Exit) Regulations 2019 2019

United Nation Guiding Principles on Business and Human Rights 2011 (United Nations)

Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) 2016 (Official Journal of the European Union)

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering